Inntekt, skatt og overføringer 2003

Ingrid Melby, Odd Erik Nygård,
Thor Olav Thoresen, Aud Walseth (red.)

Statistisk sentralbyrå • Statistics Norway
Oslo–Kongsvinger

Statistiske analyser I denne serien publiseres analyser av statistikk om sosiale, demografiske og økonomiske forhold til en bredere leserkrets. Fremstillingsformen er slik at publikasjonene kan leses også av personer uten spesialkunnskaper om statistikk eller bearbeidingsmetoder.

Statistical Analyses In this series, Statistics Norway publishes analyses of social, demographic and economic statistics, aimed at a wider circle of readers. These publications can be read without any special knowledge of statistics and statistical methods.

© Statistisk sentralbyrå, februar 2004
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen, vennligst oppgi Statistisk sentralbyrå som kilde.

ISBN 82-537-6551-7 Trykt versjon
ISBN 82-537-6552-5 Elektronisk versjon
ISSN 0804-3221

Emnegruppe
05.01 Inntekt, formue og skatt

Design: Enzo Finger Design
Omslag: Siri E. Boquist
Trykk: Lobo Media as/200

Standardtegn i tabeller	Symbol
Tall kan ikke forekomme	.
Oppgave mangler	..
Oppgave mangler foreløpig	...
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
Foreløpig tall	*
Brudd i den loddrette serien	—
Brudd i den vannrette serien	I

Forord

Statistisk sentralbyrå utarbeider statistikk over inntektsutviklingen og fordelingen av inntekt og skatter for ulike grupper i befolkningen. I forbindelse med dette er det også utviklet metoder og modeller for å analysere skattesystemets og overføringsordningenes virkning på inntektsfordelingen og bruk av samfunnets produktive ressurser. Publikasjonen *Inntekt, skatt og overføringer 2003* formidler statistikk og forskningsresultater fra dette området. Publikasjonen er utformet med tanke på bruk i undervisning på høyskole- og universitetsnivå, i offentlig forvaltning og organisasjoner, i statistikkformidling og i media, og som et oppslagsverk.

Inntekt, skatt og overføringer 2003 består av en systematisk oversikt over inntekt og skatt for personer og husholdninger og for næringsvirksomhet, samt analyser av en rekke ulike tema. I årets utgave omfatter disse temaene utviklingen i økonomisk fattigdom over tid, inntektsutviklingen for barnefamilier, effekter på arbeidstilbudet og inntektsulikheten av det såkalte barnehageforliket, hvordan skatteinntektene på forbruk av alkohol og tobakk varierer med avgiftsnivået, fordelingseffekter av såkalte grønne skatter, og effekter på inntektsulikheten av å inkludere beregnede leieverdier for boligkonsumet. En del supplerende tallmateriale er presentert i vedleggstabeller. Innledningskapitlet gir et innblikk i hovedtrekkene i de etterfølgende kapitlene, og presenterer en del oppsummerende materiale, blant annet internasjonale sammenligninger av skattenivå. På grunn av lang produksjonstid for statistikk som bygger på selvangivelsesdata, er det i hovedsak inntekts- og skatteforhold frem til og med 2001 som omtales i denne publikasjonen.

Publikasjonen er i hovedsak et samarbeidsprosjekt mellom Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk i Avdeling for næringsstatistikk og Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd i Forskningsavdelingen. Redaksjonen har bestått av Ingrid Melby, Odd Erik Nygård, Thor Olav Thoresen og Aud Walseth. Randi Hallén ved Seksjon for nasjonalregnskap har bidratt med materiale om blant annet avgifter og subsidier. Pål Martin Vinghøg ved Seksjon for offentlige finanser har bidratt med materiale om påløpte skatter og stønader til husholdninger. Medarbeidere i Publiseringsteamet har stått for redigering og ferdigstilling av publikasjonen.

Statistisk sentralbyrå
Oslo/Kongsvinger, 18. desember 2003

Svein Longva

Innhold

Figurregister **6**

Tabellregister **8**

Innledning **11**

1. Inntekt og skatt for personer og husholdninger **25**

2. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet **45**

3. Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000 ..... **53**

4. Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000 ..... **69**

5. Barnehageforliket – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling **85**

6. Virkninger på proveny, konsummønster og grensehandel av endringer i særavgifter på alkohol og tobakk **97**

7. Fordelingsvirkninger av grønne skatter på transport **117**

8. Om å beregne leieverdien av egen bolig i analyser av inntektsulikhet **129**

Tabellvedlegg **139**
A. Offentlige inntekter og utgifter i OECD-land 140
B. Gjennomsnittsskatt og marginalskatt for noen familietyper 144
C. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet 148

Tidligere utgitt på emneområdet **156**

De sist utgitte publikasjonene i serien Statistiske analyser **158**

Figurregister

Innledning
1. Skatteinntekter i alt, etter skatteform, i prosent av bruttonasjonalprodukt. 2002 15
2. Subsidier og stønader til private, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002 15
3. Offentlige kjøp av varer og tjenester, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002 17
4. Nettoskatter i alt, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002 17

1. Inntekt og skatt for personer og husholdninger 25
1.1. Ulike bruttoskatters andel av totale bruttoskatter for personer 17 år og over. 2001. Prosent 28
1.2. Utlignede nettoskatter for personlige skattytere. Hele landet inkl. kontinentalsokkelen. 1992-2001. Millioner 2001-kroner 30
1.3. Utlignet toppskatt for personer 17 år og over. 1992-2001. Millioner 2001-kroner 32
1.4. Antall skattytere med toppskatt (felleslignede ektefeller teller som én skattyter). 1992-2001 32
1.5. Utviklingen i bruttoinntekt for personer 17 år og over. 1984-2001. 2001-kroner 33
1.6. Utviklingen i fradrag og skatt for personer 17 år og over. 1984-2001. 2001-kroner 33
1.7. Utlignet skatt i prosent av bruttoinntekt. 1984-2001 33
1.8. Gjennomsnittlig bruttoinntekt, etter kjønn. 1984-2001. 2001-kroner 34
1.9. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for ulike aldersgrupper. 1984-2001. 2001-kroner 35
1.10. Gjennomsnittlig bruttoinntekt, etter sosioøkonomisk status. 1984-2001. 2001-kroner ... 35
1.11. Inntektssammensetning for husholdninger. 2001. Prosent 38
1.12. Andel husholdninger, etter største inntektskilde. 2001. Prosent 38
1.13. Andel husholdninger, etter hvor mye skatt de betaler som prosent av samlet husholdningsinntekt (gjennomsnittsskatt). 2001. Prosent 38
1.14. Inntektssammensetning for personer i ulike inntektsklasser. Husholdningsinntekt pr. forbruksenhet. 2001. (θ=0,5.) Prosent 40
1.15. Gjennomsnittlig husholdningsinntekt, etter skatt pr. forbruksenhet for personer i ulike aldersgrupper. Prosent av husholdningsinntekt pr. forbruksenhet for alle personer. 1990 og 2001. (θ=0,5.) 41

2. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet 45
2.1. Gjennomsnittlig alminnelig inntekt for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art. 1997-2001. Kroner 45
2.2. Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art. 1997-2001. Kroner 46
2.3. Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende. 1997-2001. Kroner 46
2.4. Sum skatt for etterskuddspliktige. 1992-2001. Milliarder kroner 48
2.5. Sum skatt før fradrag. Landbasert virksomhet. 1992-2001. Milliarder kroner 48
2.6. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for personlig næringsdrivende. 2001. Kroner 49
2.7. Gjennomsnittlig personinntekt for personlig næringsdrivende. 2001. Kroner 49
2.8. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper. 2001. Millioner kroner 50
2.9. Beregning av personinntekt for personlig næringsdrivende, etter virksomhetens næring. Gjennomsnitt. 2001. Kroner 51
2.10. Beregning av personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap. 2001. Millioner kroner 51

3. Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000 53
3.1. Andelen fattige personer i Norge. 1979, 1982, 1984-2000. Prosent 57

4. Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000 69
4.1. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt for par og enslige med barn 0-17 år, etter alder på yngste barn. 2000. Prosent 73
4.2. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt for par og enslige, etter antall barn 0-16 år. 2000. Prosent 74
4.3. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt per forbruksenhet for ulike inntektsklasser. Barn 0-17 år. 2000. Prosent 79
4.4. Barn 0-17 år i ulike inntektsklasser, etter tallet på yrkestilknyttede i husholdningen. 2000. Prosent 80
4.5. Formuesutviklingen for par der yngste barn er 0-17 år. 1990-2000. 2000-kroner 81
4.6. Formuesutviklingen for enslige forsørgere der yngste barn er 0-17 år. 1990-2000. 2000-kroner 81

5. Barnehageforliket – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling 85
5.1. Fordelinger av observerte valg og simulerte, gjennomsnittlige valgsannsynligheter. Basert på et utvalg av 768 gifte/samboende foreldre med barn 1-5 år 89
5.2. Simulering av valgsannsynligheter ved dagens system, ved maksimalsatser og ved maksimalsatser i kombinasjon med full barnehagedekning 90

6. Virkninger på proveny, konsummønster og grensehandel av endringer i særavgifter på alkohol og tobakk 97
6.1. Nyttetreet til KONSUM-G 100
6.2. Delproveny fra brennevin, vin og øl som funksjon av avgiftsandelen for henholdsvis brennevin, vin og øl. Loddrette linjer ved maksimalt delproveny. Kryss ved avgiftsandel i 1999 106
6.3. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for henholdsvis brennevin, vin og øl. Loddrette linjer ved maksimalt totalproveny. Kryss ved avgiftsandel i 1999 106
6.4. Brennevinskonsum som funksjon av avgiftsandelen for brennevin. Kryss ved avgiftsandel i 1999 108
6.5. Konsum av alkoholholdige drikkevarer som funksjon av prisen på de samme varene i utlandet. Relative alkoholpriser antas konstant. Prisen normalisert til 1 i 1999 109
6.6. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for brennevin, for tre ulike priser på alkoholholdige drikkevarer i utlandet. Loddrette linjer ved maksimum. Kryss ved avgiftsandel i 1999 110
6.7. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for vin, for tre ulike priser på alkoholholdige drikkevarer i utlandet. Loddrette linjer ved maksimum. Kryss ved avgiftsandel i 1999 110
6.8. Delproveny fra tobakk som funksjon av avgiftsandelen for tobakk. Kryss ved avgiftsandel i 1999 111
6.9. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for tobakk. Kryss ved avgiftsandel i 1999 111
6.10. Tobakkskonsum som funksjon av avgiftsandelen for tobakk. Kryss ved avgiftsandel i 1999 112

Tabellregister

Innledning
1. Offentlig forvaltning. Påløpte skatter, etter art. 1998-2002. Millioner kroner og prosent ... 18
2. Offentlig forvaltning. Påløpte bruttoskatter, overføringer til private og nettoskatter. 1998-2002. Millioner kroner og prosent ... 19
3. Offentlig forvaltning. Stønader til husholdninger, etter art. 1998-2002. Millioner kroner og prosent ... 22
4. Merverdiavgift og særavgifter til staten fratrukket forbrukersubsidier, etter arten av konsumet, og regnet som prosent av konsumet. 1991, 1995 og 2000 ... 23

1. Inntekt og skatt for personer og husholdninger ... 25
1.1. Inntektsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2001 ... 26
1.2. Fradragsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2001 ... 27
1.3. Sum utlignet skatt, brutto delskatter og skattefradrag. Antall personer 17 år og over med beløp i de enkelte postene. 2001 ... 29
1.4. Gjennomsnittlig utlignet inntektsskatt i prosent av bruttoinntekten for ulike inntektsgrupper. 1986-2001 ... 34
1.5. Inntektssammensetning for ulike typer husholdninger. 2001. Prosent ... 39
1.6. Utviklingen i inntektsfordelingen. Husholdningens inntekt, etter skatt pr. forbruksenhet for personer. 1986-2001. (θ=0,5.) Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes ... 41
1.7. Fordelingen av husholdningens inntekt, etter skatt pr. forbruksenhet, for personer. (θ=0,5.). Andel av totalinntekten og kumulativ fordeling. 1986-2001. Prosent ... 42
1.8. Inntektsulikhet innenfor ulike husholdningstyper. 1986-2001. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes ... 43

3. Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000 ... 53
3.1. Fattigdomsgrensa og minstepensjon for enslige. 1979-2000. 2000-kroner ... 56
3.2. Andelen personer under fattigdomsgrensen og lavinntektsgrensen, etter ulike inntektsbegreper. 2000. Prosent ... 59
3.3. Andelen fattige personer i ulike husholdstyper, etter ulike inntektsbegreper. 2000. Prosent ... 60
3.4. Inntektssammensetning blant fattige.1982, 1990 og 2000. Prosent av samlet inntekt (inntekt før skatt) ... 61
3.5. Andelen kronisk fattige, etter ulike inntektsbegreper. Fireårsinntekter (1991-1994 og 1996-1999). Prosent ... 63
3.6. Andelen kronisk fattige som mottok sosialhjelp. 1991-1994 og 1996-1999. Årlige gjennomsnittlige andeler (prosent) ... 64
3.7. Inntektssammensetningen blant alle personer og blant kronisk fattige. 1991-1994 og 1996-1999. Prosent av samlet inntekt (inntekt før skatt) ... 64
3.8. Andelen kronisk fattige og personer med vedvarende lavinntekt i ulike husholdstyper. . Lavinntekt basert på fireårsinntekter. Gjennomsnittlige andeler (prosent) for periodene 1991-1994 og 1996-1999 ... 65
3.9. Andelen kronisk fattige i periodene 1991-1994 og 1996-1999 i grupper, etter innvandringsbakgrunn. Prosent ... 65

4. Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000 69
4.1. Inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5), etter husholdningstype. Gjennomsnitt. 1990-2000. 2000-kroner. 1990=100 71
4.2. Husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 1990, 1995 og 2000. 2000-kroner. Alle husholdninger=100 72
4.3. Inntektsfordeling blant barn under 18 år. Husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 1990, 1995 og 2000. Andel av totalinntekten og gjennomsnitt i faste priser. Desiler 75
4.4. Utviklingen i ulikhet i inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5) innenfor ulike husholdninger med barn. 1990, 1995 og 2000. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes 76
4.5. Husholdningenes inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5), etter kvartiler og husholdningstyper. 1990, 1995 og 2000. Prosentvis fordeling 78
4.6. Andel husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger samlet husholdningsinntekt. 1990-2000. Prosent 82
4.7. Husholdningenes renteutgifter i prosent av samlet inntekt, etter husholdningstype. 1990-2000 82
4.8. Gjennomsnittlig disponibel inntekt per forbruksenhet (E=0,5) for ulike husholdningstyper med barn, og der hovedinntektstakeren er i aldersgruppen 20-44 år. Par med 2 barn i Danmark=100. 1999 83

5. Barnehageforliket – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling 85
5.1. Kategorisering av jobb- og barnepassalternativer. X-ene viser foreldrenes valgmuligheter 88
5.2. Direkte og indirekte inntektsfordelingseffekter av barnehageforliket. Gifte/samboende foreldre med barn i førskolealder, 768 observasjoner 92

6. Virkninger på proveny, konsummønster og grensehandel av endringer i særavgifter på alkohol og tobakk 97
6.1. Priselastisiteter (Cournot), Engelelastisiteter (E) og budsjettandeler (w) for mat, drikke og tobakk. Hovedgrupper 102
6.2. Priselastisiteter (Slutsky) for mat, drikke og tobakk. Hovedgrupper 102
6.3. Priselastisiteter (Cournot), Engelelastisiteter (E) og budsjettandeler (w) for mat, drikke og tobakk. Detaljert gruppering 104
6.4. Priselastisiteter (Slutsky) og avgiftsandeler (t,τ) for mat, drikke og tobakk. Detaljert gruppering 105
6.5. Totalproveny som funksjon av avgiftsandelene for brennevin og vin. Millioner 1999-kroner 107

7. Fordelingsvirkninger av grønne skatter på transport 117
7.1. Indikatorer av fordelingsvirkninger. Disaggregerte transportgoder. Gjennomsnitt 1986-1994. Standardfeil i parentes 124
7.2. Energibruk og utslipp til luft per personkilometer for ulike transportmåter 125
7.3. Utslipp til luft i Norge fra husholdningenes forbruk av transport, per utgift i konsumpriser. Tonn per millioner norske kroner. Norge 1993 125

8. Om å beregne leieverdien av egen bolig i analyser av inntektsulikhet 129
8.1. Fordelingen av inntekt, leieverdier og renteutgifter. Inklusive 0-verdier. Alle husholdninger 130
8.2. Fordelingen av inntekt, leieverdier og renteutgifter. Pensjonister m.m. og yrkesaktive .. 132

8.3. Gjennomsnittlig årsleie per kvadratmeter i prosent av gjennomsnittlig kvadratmeterpris for tilsvarende selveierboliger. 1997. (Eksklusive tjenesteboliger, trygdeboliger etc.) N=379 (leietakere)/2 985 (selveiere) 133
8.4. Ligningstakst som andel av omsetningsverdi, etter omsetningsverdi og landsdel. 1999 134
8.5. Log-lineær regresjon av markedsverdi og ligningsverdi mot egenskaper ved boligen. 1999. N=1 975 135
8.6. Ligningsverdi som funksjon av markedsverdi m.m. N=1 925 136

Tabellvedlegg 139
A1. Inntektsskatter i alt, etter skatteform, i prosent av bruttonasjonalprodukt. 2002 140
A2. Offentlige inntekter og utgifter, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002 141
A3. Utviklingen i totale skatter, i prosent av bruttonasjonalproduktet. Utvalgte land. 2000-2002 142
A4. Bruttoskatter, etter skatteform. Utvalgte land. 2000-2002. Prosent 143
B1. Utviklingen i inntektsskatter (medregnet trygdepremier) i prosent av inntekt deflatert med gjennomsnittlig lønnsvekst per normalårsverk. 1999-2002 144
B2. Utviklingen i marginale inntektsskatter (medregnet trygdepremier) for inntekt deflatert med gjennomsnittlig lønnsvekst per normalårsverk. 1999-2002. Prosent 145
B3. Utviklingen i inntektsskatter (medregnet trygdepremier) i prosent av konstante realinntekter deflatert med konsumprisindeksen. 1999-2002 146
B4. Utviklingen i marginale inntektsskatter (medregnet trygdepremier) for konstante realinntekter deflatert med konsumprisindeksen. 1999-2002. Prosent 147
C1. Utvikling i totale inntekter og skatter for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art . 1997-2001 148
C2. Utvikling i totale inntekter og skatter for personlig næringsdrivende. 1997-2001 149
C3. Utviklingen i totale inntekter og skatter for etterskuddspliktige skattytere. 1994-2001 150
C4. Utvikling i inntekt og skatter for etterskuddspliktige skattytere, landbasert virksomhet. 1994-2001. Millioner kroner 151
C5. Utvikling i inntekt og skatter for sokkelselskaper. 1994-2001. Millioner kroner 151
C6. Selvangivelsesregnskap for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art. Gjennomsnitt. 2001. Kroner 152
C7. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper, etter næring. 2001. Millioner kroner 153
C8. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper som omfattes av delingsmodellen. 2001. Millioner kroner 154
C9. Beregning av personinntekt for personlig næringsdrivende, etter virksomhetens næring. Gjennomsnitt. 2001. Kroner 155
C10. Beregnet personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap. 2001. Millioner kroner 155

Ingrid Melby, Odd Erik Nygård, Thor Olav Thoresen, Aud Walseth

Innledning

Oversikt over publikasjonen

Formålet med publikasjonen "Inntekt, skatt og overføringer" er å formidle statistikk og forskningsresultater som kaster lys over sentrale problemstillinger i debatten omkring det norske skatte- og overføringssystemet. Publikasjonen er et resultat av et samarbeid mellom Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk og Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd i Statistisk sentralbyrå, og kommer ut annethvert år, første gang i 1995. Den summerer opp resultater fra sentrale prosjekter gjennomført innenfor temaene inntekt, skatt og overføringer de siste årene. Siden en i Statistisk sentralbyrå både har oppgaver som statistikkprodusent, formidler av statistikk, formidler av analyser basert på statistikk, samt skal utvikle analyseverktøy for samfunnsplanlegging, vil denne publikasjonen reflektere disse aktivitetene. I denne publikasjonen har vi samlet artikler som på ulike måter kaster lys over viktige utviklingstrekk innenfor temaet og beskriver effekter av innrettingen av det norske skatte- og overføringssystemet.

Inntekts- og skattestatistikken som presenteres i kapitlene 1 og 2, danner grunnlaget for flere av analysene i de følgende kapitlene. De to første kapitlene er faste innslag i "Inntekt, skatt og overføringer", siden kapittel 1 gir oppdatert informasjon om utviklingen i inntekter og beskatningen av denne for personer og husholdninger, mens kapittel 2 viser tilsvarende for personlig næringsdrivende og etterskuddspliktige. Etterskuddspliktige inkluderer aktive eiere og andre som har (begrenset) ansvar for gjelden i selskapet. Selvangivelsene er den viktigste kilden til informasjon om inntekter og skatt. Skatteoppgjøret er imidlertid først klart på høstparten året etter inntektsåret. Dessuten tar det tid å produsere statistikken, blant annet fordi vi ønsker å lage statistikk på husholdningsnivå for å kunne gi dataene en mer relevant levekårsmessig tolkning. Det betyr at det er tidsforsinkelse i formidlingen av denne type informasjon. Det siste året vi har informasjon om i denne publikasjonen er 2001. Tallene for 2001 er interessante blant annet fordi de reflekterer den midlertidige skatten på utbytte, som innebar at utbytte utover 11 000 kroner besluttet utdelt fra 4. september 2000 ble ilagt en skatt på 11 prosent, gjennom redusert godtgjørelsesfradrag. Regelen ble fjernet fra og med 1. januar 2002. Utbytteskatten har sannsynligvis bidratt til at det har blitt utbetalt relativt lite utbytte i 2001, som igjen har medført at inntektsulikhetene før skatt har blitt redusert. Redusert ulikhet i inntekt før skatt i kombinasjon med at utbytteskatten har gitt en økning i skattebelastningen på høye inntektsnivåer, har

bidratt til redusert ulikhet i inntekt etter skatt.

Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alle personer 17 år og eldre i 2001 var 243 900 kroner. Til sammenligning var gjennomsnittlig samlet husholdningsinntekt for alle husholdninger 415 500 kroner ifølge inntekts- og formuesundersøkelsen. Denne store forskjellen illustrerer at det er viktig å se på den samlede inntekten til alle personer som inngår i en husholdning når inntektstall skal benyttes til å beskrive velferd og levekår. Kapittel 1 gir også et bilde av den faktiske utviklingen i gjennomsnittsskattene fra 1984 til 2001. Videre gis det tall for hvor mye skatt som blir utlignet, og hvordan disse skattene er sammensatt. Samlede bruttoskatter for personer 17 år og eldre utgjorde 228,8 milliarder kroner i 2001. Om lag 44 prosent av dette, det vil si 101,4 milliarder kroner, var inntektsskatt til kommuner og fylker. Medlemsavgift til folketrygden var 55,1 milliarder kroner og utgjorde 24 prosent av bruttoskattene. Toppskatt til staten var i overkant av 17,3 milliarder kroner, og formuesskatt til stat og kommune var nær 7,5 milliarder kroner.

Skatt fra næringsvirksomhet utgjør en ikke ubetydelig del av det offentliges skatteinntekter. Kapittel 2 gir en nærmere oversikt over skatte- og inntektsforhold for næringsdrivende og etterskuddspliktige. Totale skatter fra landbasert næringsvirksomhet utgjorde i 2001 rundt 75 milliarder kroner, hvorav om lag 36 milliarder kom fra personlig næringsdrivende og om lag 39 milliarder kom fra etterskuddspliktige (aksjeselskaper og andre).

I de siste årene har det vært et betydelig fokus på de fattige og deres livssituasjon. I kapittel 3 i denne publikasjonen diskuteres utviklingen i økonomisk fattigdom i perioden fra 1979 til 2000. En finner at det er sammenfall mellom andelen fattige og konjunkturutviklingen i perioden, i den forstand at andelen fattige øker i nedgangstider og reduseres i oppgangstider. En finner også at skattefrie overføringer bidrar til å redusere fattigdomsproblemet. Den demografiske sammensetningen av de fattige har endret seg ved at stadig færre eldre tilhører gruppen av fattige.

Et annet viktig område i det politiske ordskiftet de siste årene er familiepolitikken. Det er få områder der reformiveren har vært større det siste tiåret. I denne samlingen presenteres to artikler som diskuterer familiepolitiske temaer. I den ene artikkelen (kapittel 4) vurderes inntektsutviklingen for familier med barn i perioden 1999 til 2000, sammenliknet med andre familietyper. Barnefamiliene er blant inntektsvinnerne i perioden, og særlig gjelder dette par med barn. Par med barn hadde en gjennomsnittlig inntektsvekst på 31 prosent i perioden, mens det tilsvarende tall er 17 og 27 prosent for henholdsvis enslige og par uten barn. Kapitlet belyser også inntektsfordelingen innad blant barnefamilier.

Simuleringsmodellen som presenteres i kapittel 5 belyser Statistisk sentralbyrås oppgave som utvikler av modellverktøy for samfunnsplanlegging. Artikkelen beskriver en beslutningsmodell for familier med førskolebarn, som benyttes til å predikere effekter av det såkalte barnehageforliket. Barnhageforliket innebærer at en innen utgangen av 2005 både skal ha full barnehagedekning og redusere foreldrebetalingen til maksimalt 1 500 kroner. Når beslutningsmodellen benyttes til å simulere effektene av dette forliket for

foreldre med gifte og samboende foreldre, predikeres det at arbeidstilbudet blant mødre med førskolebarn øker med om lag 8 prosent, eller om lag 7 000 årsverk. Det viser seg at familier på høye inntektsnivåer har større fordel av denne reformen enn familier på lave inntektsnivåer.

En annen modellutvikling, en modell som beskriver effekter på skatteinntekter og forbruk av endringer i avgifter på grensehandelsutsatte varer, diskuteres i kapittel 6. Alkohol og tobakk handles ikke kun gjennom legale innenlandske kilder. Alkoholholdige varer og tobakk handles i Sverige og Danmark, de handles i tax-free-butikker, de kjøpes av smuglere, samt at sprit kan produseres illegalt i Norge. Dette betyr at når en skal beregne effekter av å endre avgiftene på alkohol og tobakk må en ta hensyn til at det eksisterer en rekke kilder til forbruket. Dette er grunnlaget for modellen KONSUM-G, som ble utviklet på oppdrag av det såkalte Grensehandelsutvalget (NOU 2003:17). Modellen beskriver for eksempel hvordan avgiftsinntektene (særavgifter og merverdiavgift) for vin og brennevin først øker med avgiftsnivået, for deretter å falle. At avgiftsinntektene reduseres når avgiftene og dermed prisene øker, skyldes at grensehandel, hjemmebrenning, smugling og tax-free-handel blir mer attraktivt for forbrukerne når hjemlige priser er relativt høye.

Skatte- og overføringssystemet innfører en såkalt "skattekile" mellom pris uten skatt og pris etter skatt. Dette medfører at markedsprisen ikke lenger reflekterer den samfunnsøkonomiske kostnaden knyttet til ressursbruken. Slike kiler kan oppstå i alle markeder og vil isolert sett føre til et effektivitetstap. I visse tilfeller kan imidlertid skattesystemet bidra til å fremme en effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser. Ved for eksempel forurensning knyttet til konsum av et gode vil markedsprisen i utgangspunktet ikke reflektere den samfunnsøkonomiske kostnaden ved konsumet av godet. Her vil ulike miljøskatter, eller såkalte "grønne skatter", kunne spille en viktig rolle ved at de korrigerer markedsprisen til den riktige prisen i samfunnsøkonomisk forstand. I artikkelen i kapittel 7 diskuterer en fordelingsvirkninger av en slik korrigerende skatt, grønne skatter på transport. Artikkelen viser at det er mulig både å oppnå mål om forbedret miljø og gunstige fordelingsvirkninger av miljøskatter.

Vi har gjennom flere prosjekter diskutert ulike måleproblemer i tilknytning til beskrivelser av utviklingen i inntekter og beskatning over tid. Blant annet er det diskutert hva utviklingen i aksjeutbyttene etter skattereformen i 1992 reflekterer. I denne utgaven av "Inntekt, skatt og overføringer", i kapittel 8, diskuteres problemet ved at en ikke har presis kunnskap om avkastningen av egen bolig, som har medført at det er vanlig praksis i studier av fordeling av inntekt ikke å gjøre fratrekk for renteutgifter ved beregning av inntekt etter skatt. I artikkelen sammenlignes resultatene ved denne standardmetoden med resultatene fra en metode der boliginntektene imputeres på basis av beregnede leieverdier. Analysen viser at de to metodene ikke gir store avvik med hensyn til beskrivelser av ulikheten i populasjonen som helhet.

Skattenivået i Norge og andre OECD-land

I dette innledningskapitlet skal vi også se på noen generelle skatteøkonomiske problemstillinger. Blant annet skal vi vurdere skattenivået i Norge i forhold til andre land. Internasjonale

sammenligninger av offentlige inntekter og utgifter belyser omfanget av offentlig sektor, inntektsfordelingen mellom offentlig og privat sektor, og nivået på skattebyrden og overføringsbeløpene.

Ved internasjonale sammenligninger er det ofte hensiktsmessig å se offentlige inntekter og utgifter i forhold til bruttonasjonalproduktet (BNP). BNP måler verdien av alle varer og tjenester som produseres i et land i løpet av et år, og ved å måle inntekter og utgifter som andel av BNP, får man tatt hensyn til at store økonomier har større offentlige inntekter og utgifter enn små økonomier. Det er imidlertid knyttet en rekke problemer til slike sammenligninger som gjør at en bør tolke resultatene med varsomhet. La oss nevne noen av disse.

Utformingen av skatte- og overføringssystemet vil kunne påvirke de internasjonale sammenligningene. For eksempel vil et land som ikke skattlegger offentlige overføringer komme ut med en lavere verdi på indikatoren skatt som andel av BNP enn et land med skattlegging av offentlige overføringer. Dette på tross av at nettoverdiene av overføringen kan være de samme, og det reelt sett ikke er noen forskjell på landene. Slikt kan tale for å se på nettoskatter som andel av BNP for å måle den reelle skattebyrden.

Norges plassering i denne type internasjonale sammenligninger er påvirket av det store omfanget av petroleumssektoren. Hovedproblemet er her at staten er direkte eier til mye av verdiskapingen i denne sektoren gjennom statens direkte økonomiske engasjement (SDØE) som ikke er skattepliktig. Kombinasjonen av dette skattefritaket og betydelig bidrag til bruttonasjonalproduktet trekker i retning av at skatteandelen blir for lav. Dessuten har en her å gjøre med en sektor med stort innslag av grunnrente (meravkastning) som gjør forholdene spesielle.

En mulig løsning er å presentere tall for skatt som andel av BNP hvor bare Fastlands-Norge er inkludert. Det er imidlertid svakheter knyttet til dette også. Skattenivået målt ved skatt som andel av BNP for Fastlands-Norge er misvisende når en skal sammenligne med land som har en annen næringsstruktur. Dersom Norge ikke hadde hatt petroleumssektoren, ville ressursene som nå er til anvendelse i petroleumssektoren bidratt til verdiskaping i andre sektorer, gjennom alternativ anvendelse. I tillegg til dette er det vanskelig å skille ut alle skatter og avgifter som skal knyttes til petroleumssektoren på en god måte. Begge disse forholdene bidrar til at skatt som andel av BNP for Fastlands-Norge tenderer til å overvurdere det faktiske skattenivået, sammenlignet med land som har en annen næringsstruktur.

Som en foreløpig løsning foreslås det i Nasjonalbudsjettet 2002 (Finans- og tolldepartementet 2001) å anvende en indikator som forsøker å ta hensyn til dette spesifikke ved petroleumssektoren, mer bestemt en såkalt oljekorrigert indikator for skatt som andel av BNP. Fordelen ved denne metoden er at en får korrigert for SDØE og meravkastningen i sektoren, samtidig som bidraget til verdiskapingen fra arbeidskraft og realkapital i sektoren inkluderes.

Videre vil det kunne spille en vesentlig rolle hvorvidt en benytter bokførte eller påløpte tall for skattene. I OECDs Revenue Statistics er det for "indikatoren skatt som andel av BNP" hittil benyttet bokførte tall, det vil si det som faktisk betales inn til det offentlige i løpet av året. For å

få et bedre samsvar mellom verdiskapingen målt ved BNP og de tilhørende skattene, bør en bruke tall for de påløpte skattene i stedet. Reglene for hvordan skattene innbetales kan påvirke bokførte skatter i stor grad. I Norge har dette for eksempel vært et problem ved petroleumssektoren hvor en bare har betalt halvparten av påløpte skatter det året de påløper og resten det følgende året.

Endelig bør det nevnes at skatt som andel av BNP er en makroøkonomisk indikator som ikke sier noe om de samfunnsøkonomiske kostnadene forbundet med skattenivået. Hvordan skattestrukturen er, for eksempel om man har et bredt skattegrunnlag eller ikke, vil kunne spille en avgjørende rolle for hvorvidt en har et gunstig utformet skattesystem i samfunnsøkonomisk forstand.

I nasjonalbudsjettet for 2002 (avsnitt 4.6) diskuteres mange av de ovenfor nevnte problemene, og vi viser til dette for en mer utførlig drøfting av temaet.

La oss se nærmere på hvordan skattenivået er i Norge i forhold til andre land. I figur 1 belyses dette ved hjelp av anslag for totale bokførte skatter i 2002 som andel av BNP, uten noen form for

Figur 1. Skatteinntekter i alt, etter skatteform, i prosent av bruttonasjonalprodukt. 2002

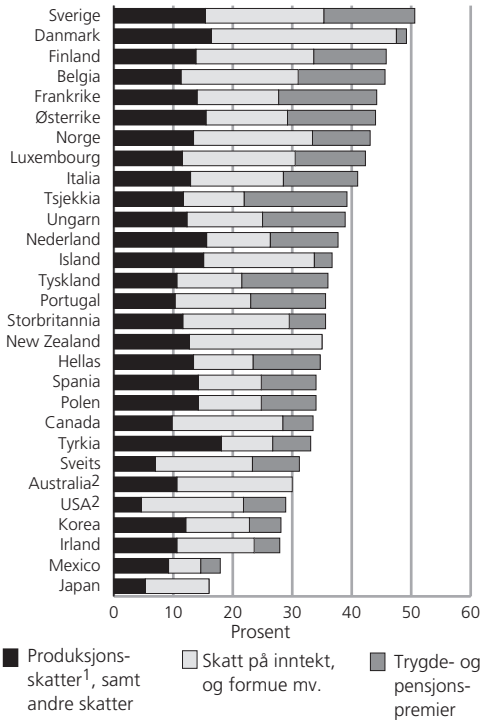

[1] Produksjonsskattene inneholder blant annet merverdiavgift og avgift på investeringer.
[2] Tall for USA og Australia er for 2001.
Kilde: Revenue Statistics of OECD. 2003 Edition.

Figur 2. Subsidier og stønader til private, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002

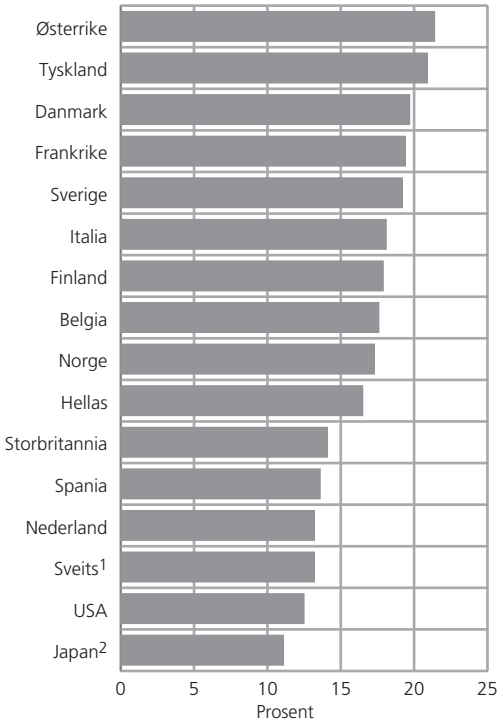

[1] Tall for Sveits er fra 2000.
[2] Tall for Japan er fra 2001.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2003 Edition.

korreksjon i forhold til oljesektoren. Boks 1 gir nærmere redegjørelse for kildene. Av figur 1 fremgår det at i Norge var totale bokførte skatter som andel av BNP 43,1 prosent i 2002. Norge hadde reduksjon i skattene som andel av BNP fra 1998 til 2000. Deretter økte de til 2001 for å avta igjen til 2002.

I hvor stor grad vil disse resultatene for Norge atskille seg dersom en benytter den oljekorrigerte indikatoren[1]. Denne gir noe større verdi for Norge i 2002 enn resultatene fra OECDs Revenue Statistics, men forskjellene er relativt små for 2002. Den oljekorrigerte indikatoren gir et skattetrykk på 43,9 prosent. Legger vi denne til grunn ved vurdering av utviklingen de siste årene, fremgår det at skattenivået økte litt fra 1998 til 1999, men at det etter det har avtatt hvert år til nivået i 2002.[2]

Vi ser av tabellen at Sverige og Danmark hadde de klart høyeste skattene som andel av BNP, med henholdsvis 50,6 og 49,2 prosent. Norge plasserte seg blant de med høyere skatteandel, på en 7. plass, som er det samme som i 2000 (Inntekt, skatt og overføringer 2001). Land som Storbritannia og Tyskland hadde en lavere skatteandel enn Norge, med henholdsvis 35,6 og 36 prosent. Nederst finner vi Japan med 16 prosent. Dersom vi legger den oljekorrigerte indikatoren til grunn, vil rangeringen bli den samme for Norges del.

Skatteinntektene kan grovt sett deles i tre kategorier: Produksjonsskatter (merverdiavgift, avgift på investeringer, toll, eiendomsskatt og diverse særavgifter), skatt på inntekt og formue mv. og trygde- og pensjonspremier. I Norge utgjorde skatt på inntekt og formue mv. i 2002 den største andelen med 20 prosent, etterfulgt av produksjonsskattene med 13,4 prosent og trygde- og pensjonspremier med 9,7 prosent. Fordelingen på disse gruppene (skattestrukturen) varierer mye fra land til land, og selv blant de nordiske landene er det betydelige forskjeller, som vist i figur 1.

Skatteinntektene anvendes til å finansiere offentlige utgifter, blant annet kjøp av varer og tjenester (inkludert lønnskostnader) og inntektsoverføringer i form av subsidier og stønader til private. Figurene 2 og 3 viser variasjonen mellom land når det gjelder henholdsvis subsidier og stønader til private og offentlige kjøp av varer og tjenester i 2002.

Når det gjelder subsidier og stønader til private (se figur 2) toppes listen av Østerrike, hvor stønader og subsidier utgjorde 21,4 prosent av BNP i 2002. I Norge utgjorde de 17,3 prosent. Ved å sammenligne fordelingen i denne figuren med fordelingen i figur 1, ser vi at det er en tendens til at land med store skatteinntekter også har store utgifter i form av subsidier og stønader til private.

Figur 3 gir oss offentlige kjøp av varer og tjenester (inkludert lønnskostnader) for 2002. I Norge utgjorde disse 21,9 prosent av BNP. Denne andelen var lavere enn i for eksempel Sverige (28 pst.) og Danmark (26,1 pst.), og på nivå med andelene i Finland og Belgia. Land som Tyskland, Storbritannia og Italia hadde noe lavere andeler enn Norge.

Det kan som nevnt også være interessant å se sammenligninger av nettoskattenivået, det vil si bruttoskatter fratrukket subsidier og stønader. I Norge lå nettoskattene i 2002 på 27 prosent av BNP. Figur 4 viser at Norge i 2002 plasserer seg blant de landene med høyeste

Boks 1. Datakildene for sammenligninger av skattenivå

Datakildene for internasjonale sammenligninger av skattenivå er publikasjonene "Revenue Statistics of OECD member countries" og "OECD National Accounts". Den sistnevnte er basert på nasjonalregnskapsdata fra de enkelte landene, og gir tall for påløpte skatter. Revenue Statistics bygger på regnskapstall fra det enkelte land, ført etter kontantprinsippet og gir tall for bokførte skatter. Mens Revenue Statistics bare inneholder inntektssiden for offentlig sektor, har National Accounts utfyllende opplysninger om blant annet offentlige utgifter og subsidier og stønader til private.

Skatteinntekter i alt (figur 1) er bokførte bruttoskatter fra "Revenue Statistics". Terminologien for skattestrukturen i figur 1 følger navnsettingen innført i SNA/ESA (System of National Accounts/ European System of Integrated Economic Accounts). Subsidier og stønader til private (figur 2) og offentlige kjøp av varer og tjenester (inkl. lønnskostnader) (figur 3) er hentet fra "OECD National Accounts".

Nettoskatter i alt (figur 4) er definert som påløpte bruttoskatter i alt fra "National Accounts" minus subsidier og stønader til private i alt. Tallmaterialet til figurene samt for noen foregående år er gitt i vedlegg A.

De publiserte tallene fra OECD for 2002 som vi benytter her, er alle foreløpige anslag.

Figur 3. Offentlige kjøp av varer og tjenester, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002

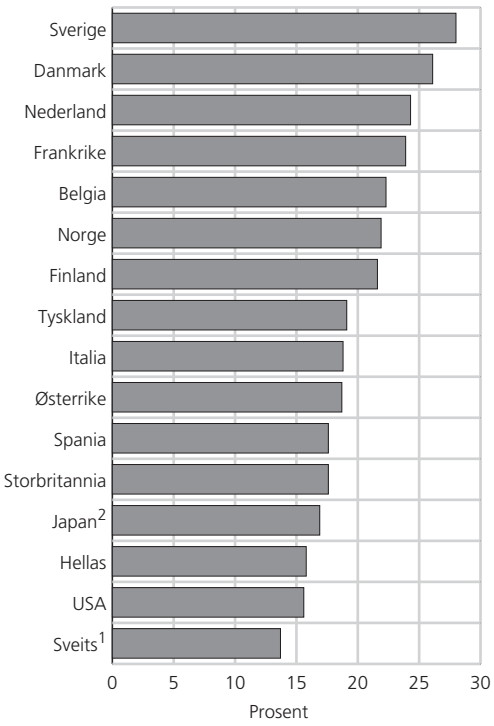

[1] Tall for Sveits er fra 2000.
[2] Tall for Japan er fra 2001.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2003 Edition.

Figur 4. Nettoskatter i alt, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2002

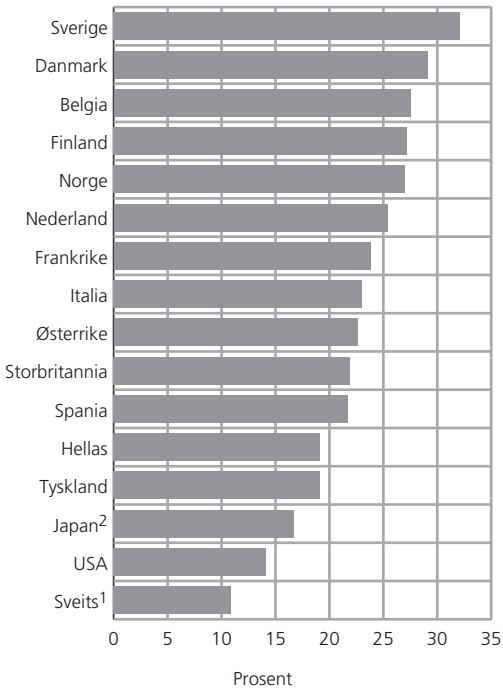

[1] Tall for Sveits er fra 2000.
[2] Tall for Japan er fra 2001.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2003 Edition.

Tabell 1. Offentlig forvaltning. Påløpte skatter, etter art. 1998-2002. Millioner kroner og prosent

	1998	1999	2000	2001*	2002*
			Mill. kroner		
Påløpte skatter i alt	**482 861**	**529 973**	**633 655**	**666 418**	**672 865**
Produksjonsskatter	186 276	196 480	205 116	215 125	210 212
Mva. og avgift på investeringer	115 156	122 443	128 296	137 737	134 335
Toll	2 589	2.354	1 944	2 015	2 010
Avgifter på utvinning av petroleum	7 510	7 045	6 632	6 326	4 779
Avgifter på alkohol mv.	7 451	8 594	9 073	8 222	8 449
Avgifter på tobakksvarer	6 324	6 818	6 806	7 032	6 982
Avgifter på bensin	11 364	9 623	9 756	8 821	8 548
Avgifter tilknyttet motorvogner	15 906	15 810	16 839	16 755	19 373
Eiendomsskatt	2 740	2 676	2 724	2 751	2 886
Andre produksjonsskatter	17 236	21 117	23 046	25 466	22 850
Trygde- og pensjonspremier	117 074	125 218	132 212	141 582	150 613
Fra arbeidstakere	47 023	50 063	52 970	56 366	60 452
Fra arbeidsgivere	70 051	75 155	79 242	85 216	90 161
Skatt på inntekt, formue mv.	179 511	208 275	296 326	309 712	312 040
Skatt på inntekt og formue unntatt ved utvinning av petroleum	165 391	179 373	199 347	205 871	208 859
Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum	10 117	24 689	92 419	98 695	97 800
Årsavgift på motorvogner betalt av husholdninger	3 508	3 669	3 829	4 418	4 611
Annen skatt på inntekt, formue mv.	495	544	731	728	770
			Prosent		
Påløpte skatter i alt	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Produksjonsskatter	38,6	37,1	32,4	32,3	31,2
Mva. og avgift på investeringer	23,8	23,1	20,2	20,7	20,0
Toll	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3
Avgifter på utvinning av petroleum	1,6	1,3	1,0	0,9	0,7
Avgifter på alkohol mv.	1,5	1,6	1,4	1,2	1,3
Avgifter på tobakksvarer	1,3	1,3	1,1	1,1	1,0
Avgifter på bensin	2,4	1,8	1,5	1,3	1,3
Avgifter tilknyttet motorvogner	3,3	3,0	2,7	2,5	2,9
Eiendomsskatt	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4
Andre produksjonsskatter	3,6	4,0	3,6	3,8	3,4
Trygde- og pensjonspremier	24,2	23,6	20,9	21,2	22,4
Fra arbeidstakere	9,7	9,4	8,4	8,5	9,0
Fra arbeidsgivere	14,5	14,2	12,5	12,8	13,4
Skatt på inntekt, formue mv.	37,2	39,3	46,8	46,5	46,4
Skatt på inntekt og formue unntatt ved utvinning av petroleum	34,3	33,8	31,5	30,9	31,0
Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum	2,1	4,7	14,6	14,8	14,5
Årsavgift på motorvogner betalt av husholdninger	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7
Annen skatt på inntekt, formue mv.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Kilde: Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, Statistisk sentralbyrå.

nettoskatter. Høyeste nettoskatter hadde Sverige og Danmark med henholdsvis 32,1 og 29,1 prosent, mens USA og Sveits ligger nederst med henholdsvis 14,1 og 10,9 prosent.

Sammensetningen av skatteinntektene og overføringene

En detaljert fremstilling av fordelingen av påløpte skatter på ulike skattearter i Norge er gitt i tabell 1. Denne oversikten viser at skatt på inntekt og formue med videre i 2002 utgjorde langt på vei halvparten av påløpende skatter med 46,4 prosent. Produksjonsskattene omfatter merverdiavgift og diverse særavgifter mv. og utgjorde en noe mindre andel på 31,2 prosent, mens trygde- og pensjonspremier utgjorde 22,4 prosent.

Trygde- og pensjonspremier har fra 1998 til 2002 utgjort en relativt stabil andel av påløpte skatter. Etter en svak reduksjon fra 1999 til 2000, har de økt noe igjen frem til 2002. Endringer i trygde- og pensjonspremieinnbetalinger fra arbeidsgiver har bidratt noe mer til dette enn endringer i innbetalinger fra arbeidstakere.

Bildet er noe annerledes når det gjelder produksjonsskatter og skatt på inntekt og formue med videre. Her er det til en viss grad skjedd en forskyvning over fra produksjonsskatter til skatt på inntekt, formue med videre. I 1998 utgjorde produksjonsskattene 38,6 prosent, mens de i 2002 utgjorde 31,2 prosent. For skatt på inntekt og formue med videre har vi motsatt utvikling med 37,2 prosent i

Tabell 2. Offentlig forvaltning. Påløpte bruttoskatter, overføringer til private og nettoskatter. 1998-2002. Millioner kroner og prosent

	1998	1999	2000	2001*	2002*
			Mill. kroner		
Skatter i alt, brutto	**482 861**	**529 973**	**633 655**	**666 418**	**672 865**
Skatter i alt unntatt petroleumsskatter	465 234	498 239	534 604	561 397	570 286
Petroleumsskatter	17 627	31 734	99 051	105 021	102 579
Overføringer til private i alt	**219 018**	**232 507**	**244 156**	**265 836**	**284 823**
Produksjonssubsidier	33 148	32 516	31 604	34 364	37 676
Stønader til husholdninger	169 823	182 082	194 930	209 162	225 091
Overføringer til ideelle organisasjoner	15 657	17 204	16 729	21 179	21 038
Andre innenlandske løpende overføringer	390	705	893	1131	1018
Nettoskatter	**263 843**	**297 466**	**389 499**	**400 582**	**388 042**
			Prosent av BNP		
Skatter i alt, brutto	**42,7**	**43,0**	**43,3**	**43,7**	**43,9**
Skatter i alt unntatt petroleumsskatter	41,1	40,4	36,5	36,8	37,2
Petroleumsskatter	1,6	2,6	6,8	6,9	6,7
Overføringer til private i alt[1]	**19,3**	**18,9**	**16,7**	**17,4**	**18,6**
Produksjonssubsidier	2,9	2,6	2,2	2,3	2,5
Stønader til husholdninger	15,0	14,8	13,3	13,7	14,7
Overføringer til ideelle organisasjoner	1,4	1,4	1,1	1,4	1,4
Andre innenlandske løpende overføringer	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Nettoskatter	**23,3**	**24,1**	**26,6**	**26,2**	**25,3**
			Prosent av BNP Fastlands-Norge		
Skatter unntatt petroleumsskatter, brutto	47,4	48,1	48,5	48,3	47,2

[1] Tallene avviker fra tallene for subsidier og stønader til private i figur 2 fordi tallene fra OECD-publikasjonen ikke omfatter overføringer til ideelle organisasjoner.
Kilde: Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, Statistisk sentralbyrå.

1999 mot hele 46,4 prosent i 2002. Dersom vi studerer tabellen nærmere ser vi at mye av dette kan tilskrives at det fra 1999 til 2000 skjedde et sprang i andelen for skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum. Dette medfører også at den samlede petroleumsskatten hvor produksjonsskatten på utvinning av petroleum er inkludert, økte betydelig selv om sistnevnte isolert sett er redusert. Den samlede petroleumsskatten utgjorde 3,7 prosent av løpende skatter i 1998, mens den i 2002 utgjorde hele 15,2 prosent.

En oversikt over bruttoskatter og overføringer til private er gitt i tabell 2. Denne oversikten viser at stønadene til husholdningene utgjorde 14,7 prosent av BNP i 2002, mens produksjonssubsidier utgjorde 2,5 prosent.

En detaljert oversikt over stønader til husholdninger er gitt i tabell 3. Der ser vi at alderspensjonene utgjorde 32,3 prosent av stønadene til husholdningene i 2002. Uførepensjonene utgjorde 17,1 prosent, sykepenger og fødselspenger med videre sto for 15,3 prosent av stønadene, mens barnetrygden hadde en andel på 8,0 prosent. Øvrige stønader, som omfatter blant annet stønad ved arbeidsledighet, attføringsstønad, utdanningsstønad og sosialhjelp, utgjorde 19,8 prosent av BNP.

Skatt, forsørgelsesbyrde og inntektsfordeling

Skattesystemet har flere oppgaver. I tillegg til at skatteinntektene finansierer offentlige utgifter, kan utformingen av skattesystemet ivareta hensynet til konjunkturregulering, sikre effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser og bidra til jevnere inntektsfordeling. Skattleggingen av personer er blant annet utformet for å ta hensyn til forsørgelsesbyrde, slik at familier der flere personer skal leve av én inntekt beskattes mer lempelig enn enslige på samme inntektsnivå.

Noen hovedtrekk ved familiebeskatningen er illustrert i et eksempel vist i boks 2. Eksemplet viser gjennomsnittsskatt og marginalskatt for en enslig, et ektepar med én inntekt uten barn og et ektepar med én inntekt og to barn, som alle har samme lønnsinntekt før skatt. Den enslige har høyere gjennomsnittsskatt enn ekteparet uten barn, som igjen har høyere gjennomsnittsskatt enn ekteparet med barn. Forskjellen mellom den enslige og ekteparet skyldes at den enslige lignes i skatteklasse 1, mens ekteparet med én inntekt lignes i skatteklasse 2. Forskjellen mellom ekteparet med og uten barn skyldes at barnefamilien mottar barnetrygd. Vi betrakter altså her barnetrygd som en negativ skatt. Dette viser med andre ord forskjellen i skatt som følge av forsørgelse av ektefelle, og som følge av forsørgelse av ektefelle og barn. At skattebyrden har økt noe for ektefeller med barn skyldes at forsørgerfradraget ble fjernet i 2001, samt at satsene i barnetrygden er om lag holdt nominelt uendret. Kapittel 4 viser for øvrig at barnefamiliene har hatt en relativt god inntektsutvikling på 1990-tallet.

For å få mer inngående kunnskap om den faktiske utviklingen i skattenivået, må skattereglene som ble illustrert i boks 2 kombineres med opplysninger om alle inntekter og fradragsposter som har betydning for skattleggingen. Statistisk sentralbyrås selvangivelsesstatistikk omfatter opplysninger om ulike skattepliktige inntekter, inntektsfradrag, formue og gjeld for alle personer med et ligningsforhold til Norge. En annen viktig datakilde er skattestatistikken, som blant

Boks 2. Eksempler på skattenivå for utvalgte familietyper

For å sammenligne skattenivået for utvalgte familietyper er det benyttet en såkalt regelverksberegning innenfor skattemodellen LOTTE (se boks 3), som beregner skatter og overføringer for gitte inntektsnivåer. Eksemplet i denne tabellen viser gjennomsnittsskatt og marginalskatt i 1999 og 2002 for en enslig, et ektepar med én inntekt uten barn og et ektepar med én inntekt og to barn, som alle hadde en lønnsinntekt på 300 000 kroner i 2002. Dette inntektsnivået er i nærheten av anslaget for gjennomsnittlig lønnsinntekt for lønnstakere i 2002. I dette eksemplet er det ingen andre inntekter og ingen fradrag utover standardfradragene, det vil si barnefamilien mottar forsørgerfradrag i skatt og barnetrygd for to barn. Gjennomsnittsskatt og marginalskatt for andre inntektsnivåer og mellomliggende år er gitt i vedlegg B.

Gjennomsnittsskatt og marginalskatt i 1999 og 2002 for lønnsinntekt tilsvarende 300 000 kroner i 2002, for enslige, ektefeller uten barn og ektefeller med barn. Inntekt følger lønnsvekst pr. normalårsverk. Bare standardfradrag

	Gjennomsnittsskatt		Marginalskatt	
	1999	2002	1999	2002
Enslige	29,2	29,0	35,8	35,8
Ektefeller uten barn	26,4	26,2	35,8	35,8
Ektefeller med barn	16,4	18,4	35,8	35,8

Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Ved sammenligning av gjennomsnittsskatt og marginalskatt over en lengre periode, må det vurderes om inntekten bør deflateres med lønnsvekst pr. normalårsverk eller med konsumprisindeksen. I vedleggstabellene B1 og B2 er inntekten deflatert med lønnsvekst pr. normalårsverk, mens tabellene B3 og B4 viser inntekten deflatert med konsumprisindeksen.

annet gir opplysninger om inntekts- og formuesskattene til kommune, fylke og stat, medlemsavgifter til folketrygden samt ulike fradrag og nedsettelser i skatt. Selvangivelsesstatistikken og skattestatistikken bygger på opplysninger fra den årlige ordinære skatteligningen for personlige skattytere. For å kunne gi et godt bilde av inntektsfordelingen, må en også ha opplysninger om ulike skattefrie inntekter. Inntekts- og formuesundersøkelsene inneholder opplysninger om ulike skattefrie overføringer, i tillegg til påkoblede opplysninger fra de to ovennevnte statistikkene. Kapittel 1 presenterer informasjon fra alle de tre kildene til statistikk innenfor dette temaet.

I de stiliserte beregningene er andre inntekter enn lønnsinntekt, samt fradrag utover standardfradragene, holdt utenom, det vil si denne beregningen tar ikke hensyn til blant annet rentefradrag. En vurdering av utviklingen i det generelle skattenivået krever derfor en analyse av den faktiske inntektsfordelingen, noe som vil bli utførlig omtalt i kapittel 1.

Når det gjelder beskrivelser av effekter av endringer i skattesystemet har en i Statistisk sentralbyrå utviklet skatteberegningsmodellen LOTTE (se boks 3). Modellen benyttes i omfattende grad til å informere beslutningstakerne, Regjeringen og Stortinget, om effekter av endringer i skattesystemet.

Boks 3. Skattemodellen LOTTE

Modellsystemet i LOTTE brukes til analyse av virkningen på skatteproveny og inntektsfordeling av forslag til endringer i skatter og overføringer. LOTTE omfatter delmodeller for skatt på personer og foretak, indirekte skatter og forbrukeratferd. Personskattemodellen i LOTTE bygger på inntektsdata fra selvangivelser kombinert med personopplysninger, blant annet om utdanning og sosioøkonomisk status, og opplysninger om husholdningssammensetningen. Dette datamaterialet er nærmere beskrevet i kapittel 1. Datagrunnlaget for analysen av skattlegging av personlig næringsdrivende og aksjeselskap er beskrevet i kapittel 2.

LOTTE brukes i stor grad ved beregninger for Finansdepartementet og Stortinget av konsekvenser av endringer i skattereglene. Modellen brukes ved utarbeiding og behandling av nasjonalbudsjettet, og i forbindelse med offentlige utredninger, som Flatere skatt (NOU 1999:7) og Skatteutvalget (NOU 2003:9). Modellen er nærmere dokumentert i Arneberg et al. (1995).

Tabell 3. Offentlig forvaltning. Stønader til husholdninger, etter art. 1998-2002. Millioner kroner og prosent

	1998	1999	2000	2001*	2002*
			Mill. kroner		
Stønader til husholdninger i alt	**169 823**	**182 082**	**194 930**	**209 162**	**225 091**
Pensjonsstønader	102 359	109 185	115 258	121 098	128 183
Alderspensjoner	58 530	62 307	65 346	68 697	72 686
Uførepensjoner	28 125	30 637	33 142	35 430	38 593
Andre pensjonsstønader	15 704	16 241	16 770	16 971	16 904
Sykepenger, fødselspenger mv.	23 071	25 838	29 044	31 471	34 403
Sykepenger	16 600	18 795	21 775	23 696	26 134
Fødsels- og adopsjonspenger	6 471	7 043	7 269	7 775	8 269
Barnetrygd	13 822	15 312	15 532	17 833	17 897
Arbeidsløshetsstønader	5 275	5 384	6 171	6 628	8 279
Attføringsstønader	8 137	8 328	9 586	11 628	14 302
Utdanningsstønader	7 344	6 863	7 181	7 333	7 729
Sosialhjelpsstønader	3 940	4 067	4 319	4 443	4 829
Andre stønader til husholdninger	5 875	7 105	7 840	8 729	9 469
			Prosent		
Stønader til husholdninger i alt	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Pensjonsstønader	60,3	60,0	59,1	57.9	56,9
Alderspensjoner	34,5	34,2	33,5	32,8	32,3
Uførepensjoner	16,6	16,8	17,0	16,9	17,1
Andre pensjonsstønader	9,2	8,9	8,6	8,1	7,5
Sykepenger, fødselspenger mv.	13,6	14,2	14,9	15,0	15,3
Sykepenger	9,8	10,3	11,2	11,3	11,6
Fødsels- og adopsjonspenger	3,8	3,9	3,7	3,7	3,7
Barnetrygd	8,1	8,4	8,0	8,5	8,0
Arbeidsløshetsstønader	3,1	3,0	3,2	3,2	3,7
Attføringsstønader	4,8	4,6	4,9	5,6	6,4
Utdanningsstønader	4,3	3,8	3,7	3,5	3,4
Sosialhjelpsstønader	2,3	2,2	2,2	2,1	2,1
Andre stønader til husholdninger	3,5	3,9	4,0	4,2	4,2

Kilde: Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, Statistisk sentralbyrå.

Skatter på konsum

Skattene på konsum omfatter merverdiavgift og særavgifter på konsumvarer som tobakk, øl, vin og brennevin, alkoholfrie drikkevarer, bensin, biler, sukker og sjokoladevarer, elektrisitet, radio og fjernsynsmateriell. Skatt på konsum omfatter også overskuddet i Norsk Tipping (fotballtipping, LOTTO og andre tallspill) totalisatoravgift og andre lotteriavgifter.

Merverdiavgift

Merverdiavgiften er i prinsippet en generell skatt på forbruk av varer og tjenester, men frem til 1. juli 2001 var tjenester avgiftsbelagt bare i den grad de uttrykkelig var nevnt i loven. Etter merverdiavgiftsreformen 2001 er det innført generell avgiftsplikt på omsetning av tjenester. Det betyr at alle tjenester blir avgiftspliktige, med mindre de er særskilt unntatt. Eksempler på tjenester som er unntatt avgiftsplikt er, med visse begrensninger, helsetjenester, sosiale tjenester, undervisningstjenester, kulturelle tjenester, idrettsaktiviteter, finansielle tjenester, tjenester i forbindelse med reiseliv, overnatting og persontransport med videre.

Fra 1. juli 2001 er for øvrig den generelle merverdiavgiftssatsen på 24 prosent, mens for mat- og drikkevarer er satsen 12 prosent.

Tabell 4 viser merverdiavgiften regnet i prosent av forbruket i ulike konsumgrupper i henhold til nasjonalregnskapet. De ferskeste tallene er fra 2000 og altså før merverdiavgiftsreformen i 2001. Tjenester som det den gang var knyttet merverdiavgift til, og som er viktige for husholdningene, var frisørtjenester, telefontjenester, servering fra hoteller og bevertningssteder, rengjøring, kloakk- og renovasjonstjenester, reparasjonstjenester og utleie av biler og andre varer. Selv om merverdiavgiften på varer er generell, finnes det unntak. Dette gjelder blant annet aviser som utkommer regelmessig, og bøker og tidsskrifter.

For konsumet totalt økte merverdiavgiftsandelen fra 10,7 prosent i 1991 til 12,3 prosent i 2000. Økningen har sammenheng med økningen i merverdiavgiftssatsen over perioden, fra 20 prosent frem til 1. januar 1993, deretter 22 prosent frem til 1. januar 1995, hvorpå satsen ble

Tabell 4. Merverdiavgift og særavgifter til staten fratrukket forbrukersubsidier, etter arten av konsumet, og regnet som prosent av konsumet. 1991, 1995 og 2000

	Merverdiavgift			Særavgifter, netto		
	1991	1995	2000	1991	1995	2000
Konsum i husholdninger i alt	**10,7**	**12,1**	**12,3**	**5,8**	**6,1**	**6,2**
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	16,3	18,3	18,3	0,3	0,6	2,1
Alkoholdrikker og tobakk mv.	16,7	18,7	18,7	48,9	49,1	49,9
Klær og skotøy	16,7	18,7	18,7	-	-	-
Bolig, lys og brensel	4,1	4,5	4,4	1,6	2,4	2,4
Møbler og husholdningsartikler mv.	15,7	17,5	17,5	-	-	-
Helsepleie	6,2	7,2	8,1	-	0,1	0,1
Transport	11,0	12,4	13,2	17,5	19,4	18,4
Post- og teletjenester	15,8	17,6	18,2	-	-	0,8
Kultur og fritid	8,8	10,1	10,3	6,2	4,2	2,4
Utdanning	0,9	1,8	1,6	-21	-26,2	-17,3
Hotell- og restauranttjenester	13,2	15,3	15,7	1,3	-	-
Andre varer og tjenester	6,8	7,2	7,0	1,3	-	-

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

ytterligere hevet til 23 prosent, som gjaldt frem til 1. juli 2001. En sats på 23 prosent betyr at merverdiavgiften utgjorde 18,7 prosent av kjøpeverdien på varer og tjenester. Dette er tilfellet for gruppen "Klær og skotøy", mens "Matvarer, drikkevarer og tobakk" samt "Møbler og husholdningsartikler" har tilnærmet full sats. Årsaken til at det ikke er maksimal momsandel på matvarer er at det ikke regnes merverdiavgift på varer som husholdningene produserer til eget bruk (som frukt og grønnsaker). Grupper med høyt innslag av tjenester som faller utenfor merverdiavgiftsloven, som helsetjenester, persontransport, utdanning, overnattingstjenester, underholdning og bank- og forsikringstjenester har lav momsandel. Det er også i liten grad merverdiavgift på gruppen "Bolig, lys og brensel". Det skyldes hovedsakelig at gruppen inneholder "tjenester" fra egen bolig. Dette er en beregnet størrelse og er følgelig ikke omfattet av merverdiavgift.

Særavgifter og forbrukersubsidier

Tabell 4 viser også særavgiftene fratrukket subsidiene for konsumgrupper, det vil si netto særavgift. De fleste særavgiftene under statens bevilgningsregnskap er lagt på typiske konsumvarer. Gruppen "Alkoholdrikker og tobakk mv." har høyest netto avgiftsandel på nesten 50 prosent av kjøpeprisen i 2000.

Gruppen "Transport" har nest høyest netto avgiftsandel. I tillegg til bensinavgiften er det avgiftene knyttet til kjøp av nye motorkjøretøyer som drar denne andelen opp til drøyt 18 prosent for 2000.

Avgiftene på transport er hovedsakelig begrunnet ut fra miljøhensyn. En ilegger såkalte "grønne skatter" på grunn av den miljøødeleggende effekten konsum av slike tjenester har og korrigerer med dette markedsprisen, og derved konsumet, til den riktige i samfunnsøkonomisk forstand. Det er også diskutert i kapittel 7 nedenfor.

I nasjonalregnskapet føres overskuddet i Norsk Tipping – etter fradrag for driftsutgifter med videre og nærmere bestemte fondsavsetninger – og overskuddet i andre statlige spill som avgift på konsumet av fotballtipping, LOTTO med videre. Dette er grunnen til at gruppen "Kultur og fritid" i tabell 4 har en relativt høy avgiftsandel. Avgifter knyttet til "Bolig, lys og brensel" er elektrisitetsavgiften og avgift på fyringsoljer med videre (mineraloljeavgift).

Andre subsidier knyttet til husholdningenes konsum, er overføringer fra staten til private utdanningsinstitusjoner som opererer på forretningsmessig grunnlag. I tabell 4 fremgår det ved at gruppen "Utdanning" har høye negative tall.

Noter

[1] Tall for den oljekorrigerte indikatoren er innhentet fra Finansdepartementet.

[2] En bør merke seg følgende: I formelen for beregninger av den oljekorrigerte skatteandelen inngår ikke kapitalslit. Ideelt sett burde denne vært inkludert. Dette ville redusert skatteandelen noe.

Referanser

Arneberg, M. W., H. Gravningsmyhr, K. Hansen, N. Langbraaten, B. Lian og T. O. Thoresen (1995): *LOTTO - en mikrosimuleringsmodell for beregning av skatter og trygder*, Rapporter 95/19, Statistisk sentralbyrå.

NOU (1999:7): *Flatere skatt*, Finansdepartementet, Oslo: Akademika.

NOU (2003:9): *Skatteutvalget*, Finansdepartementet, Oslo: Akademika.

Ingrid Melby

1. Inntekt og skatt for personer og husholdninger

Hovedformålet med dette kapitlet er å gi en oversikt over personers og husholdningers inntekter. For personer gis det en oversikt over inntekter og fradragsposter fra selvangivelsen som har betydning ved beskatningen. I tillegg gis det tall for hvor mye skatt som blir utlignet, og hvordan disse skattene er sammensatt.

For husholdningene vil en i tillegg til de skattepliktige inntektene også inkludere flere skattefrie inntekter som har betydning for husholdningene. Siktemålet her er å benytte inntekt som en indikator på økonomisk velferd.

Gjennomsnittlig bruttoinntekt for bosatte personer 17 år og over var på 243 900 kroner i 2001. Over 99 prosent av befolkningen 17 år og over er registrert med bruttoinntekt. Inntektsstatistikk for husholdningene viser at gjennomsnittlig samlet husholdningsinntekt var på 415 500 kroner i 2001. Lønnsinntekten utgjorde i gjennomsnitt 67 prosent av den samlede inntekten, mens overføringene utgjorde 21 prosent.

1.1. Personer

1.1.1. Inntekt og fradrag

Inntekt
Bruttoinntekt er summen av alle skattepliktige inntekter på selvangivelsen. For inntektsåret 2001 utgjorde summen av bruttoinntekten for alle bosatte personer 17 år og eldre 856 milliarder kroner. Nærmere 3,5 millioner personer, eller 99 prosent av alle voksne, hadde en eller annen form for skattepliktig inntekt i 2001.

Den klart største inntektsposten på selvangivelsen er lønnsinntekt. I 2001 utgjorde summen av all lønnsinntekt 584 milliarder kroner, eller 68 prosent av all bruttoinntekt. I lønnsposten på selvangivelsen inngår også sykepenger og dagpenger ved arbeidsledighet. Vel 72 prosent av alle voksne hadde lønnsinntekt i 2001.

En annen stor inntektspost er ytelser fra folketrygden. I 2001 var dette beløpet på 111 milliarder kroner, noe som tilsvarte 13 prosent av bruttoinntekten. Vel 1 million personer, eller om lag 30 prosent av alle voksne personer, mottok en eller annen skattepliktig folketrygdytelse i 2001.

Det ble registrert skattepliktige næringsinntekter på til sammen 57 milliarder kroner i 2001. Den største summen kommer fra næringsvirksomhet i andre næringer enn jordbruk, skogbruk og fiske (41 milliarder kroner), mens næringsinntekt av jordbruk, skogbruk og fiske beløp seg

til 15 milliarder kroner. I 2001 var det vel 112 000 personer som ble registrert med positiv næringsinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske, mens 195 000 personer hadde en positiv næringsinntekt fra andre næringer.

Blant kapitalinntektene er det renter av bankinnskudd og aksjeutbytte som er de største enkeltpostene på selvangivelsen. I 2001 ble det utbetalt 13,2 milliarder kroner i aksjeutbytte ifølge selvangivelsen, mens renteinntektene beløp seg til 24,2 milliarder kroner. Det er imidlertid stor forskjell i antallet personer som har henholdsvis renteinntekter og aksjeutbytte. "Renter av bankinnskudd" er den enkeltposten på selvangivelsen som flest personer har beløp på. I 2001 hadde vel 3,4 millioner personer, eller 97 prosent av alle voksne, renteinntekter. Til sammenligning var det kun 327 000 personer som mottok aksjeutbytte.

Inntekt av prosentlignet bolig var på 8,1 milliarder kroner i 2001. Til sammen 1,7 millioner personer var registrert med boliginntekt i 2001.

Fradrag i inntekt
Før skatten beregnes har skattyterne mulighet til å redusere den skattbare inntekten ved å gjøre ulike fradrag i bruttoinntekten, først og fremst for utgifter en har pådratt seg i forbindelse med "inntektens ervervelse". I 2001 beløp summen av alle inntektsfradragene på selvangivelsen seg til 225 milliarder kroner. Den største fradragsposten var minstefradraget som var på 114 milliarder kroner. Minstefradraget er et standardfradrag som kan benyttes som et alternativ til fradrag for faktiske utgifter til inntekts ervervelse. Minstefradraget ble økt betydelig i forbindelse med skattereformen i 1992, og nærmere 94 prosent av alle voksne personer benyttet minstefradraget i 2001.

Tabell 1.1. Inntektsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2001

	Beløp (mrd. kroner)	Antall personer med beløp
Bruttoinntekt	**855,6**	**3 484 000**
Lønn	584,3	2 524 000
Næringsinntekt jordbruk, skogbruk og fiske	15,5	112 000
Næringsinntekt annen næring	41,1	195 000
Tjenestepensjon	31,8	605 000
Pensjoner fra folketrygden	110,7	1 056 000
Renter av bankinnskudd	24,2	3 403 000
Aksjeutbytte	13,2	327 000
Gevinst ved slag av aksjer	8,3	167 000
Nettoinntekt av prosentlignet boligeiendom	8,1	1 742 000
Annen inntekt av fast eiendom	5,0	474 000
Mottatte bidrag, livrenter m.m.	4,9	203 000
Andre inntekter	8,4	431 000

Kilde: Selvangivelsesstatistikk 2001, Statistisk sentralbyrå.

Den nest største fradragsposten på selvangivelsen er fradrag for gjeldsrenter. Drøyt 65 milliarder kroner gikk til fradrag for renter av gjeld i 2001, og 65 prosent av alle voksne benyttet seg av dette fradraget i 2001.

Andre inntektsfradrag som blir hyppig benyttet, er fradrag for fagforeningskontingent, fradrag for reiseutgifter og fradrag for betalt pensjonspremie. Beløpsmessig er imidlertid disse fradragene små.

1.1.2. Skatt
Skatter defineres normalt som de pengeytelser det offentlige krever av fysiske og juridiske personer uten at det gis spesielt vederlag for ytelsen. Dette avsnittet vil omhandle ytelser i form av skatter for personer: inntekts- og formuesskatter til kommune, fylke og stat samt medlemsavgiften til folketrygden. For medlemsavgiften til folketrygden gis det vederlag i

Tabell 1.2. Fradragsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2001

	Beløp (mrd. kroner)	Antall personer med beløp
Fradrag i alt	**225,3**	**3 428 000**
Minstefradrag	114,4	3 314 000
Reiseutgifter	5,9	526 000
Pensjonspremie	3,8	917 000
Foreldrefradrag	4,8	285 000
Underskudd i næring	6,0	80 000
Underholdsbidrag mv.	4,1	141 000
Innbetaling til IPA	1,1	120 000
Gjeldsrentefradrag	65,4	2 291 000
Del av boligselskapsutgift	2,5	384 000
Tap ved salg av aksjer	9,5	143 000
Andre fradrag	7,8	1 519 000

Kilde: Selvangivelsesstatistikk 2001, Statistisk sentralbyrå.

form av pensjoner og ytelser under sykdom, og skulle etter definisjonen over falle utenfor skatteområdet. Medlemsavgiften regnes likevel naturlig med som en skatt fordi avgiften ikke står i et bestemt forhold til motytelsene.

Det er fra og med 1992 to beregningsgrunnlag for inntektsskatt: samlet personinntekt og alminnelig inntekt. Samlet personinntekt (toppskattegrunnlag) er et "bruttoinntektsbegrep" som omfatter arbeidsinntekt (personinntekt lønn samt beregnet personinntekt fra næring) og skattepliktige pensjoner. Kapitalinntekter inngår ikke i dette begrepet. Av dette personinntektsgrunnlaget beregnes toppskatt til staten, og trygdeavgift.

Alminnelig inntekt er en skattepliktig nettoinntekt som beskattes med en proporsjonal (flat) sats på 28 prosent (etter at et eventuelt særfradrag er fratrukket). Denne satsen ble i inntektsåret 2001 fordelt mellom inntektsskatt til kommune, fylkeskommune og fellesskatt etter satser på henholdsvis 12,2 prosent, 6,9 prosent og 8,9 prosent. I Nord-Troms og Finnmark blir alminnelig inntekt beskattet med en sats på 24,5 prosent fordi fellesskatten i dette området utgjør 5,4 prosent.

Grunnlaget for beregninger av formuesskatt til henholdsvis kommune og stat er netto skattepliktig ligningsformue.

Skattestørrelsene som beskrives under, er hentet fra skattestatistikken for personer 17 år og over, og bygger på opplysninger fra den ordinære skatteligningen for inntektsåret 2001.

Sammensetning av sum skatter og fradrag i skatt

De totale utlignede skatter for personer 17 år og over utgjorde om lag 222,3 milliarder kroner i 2001. Utlignet skatt er et nettobeløp som er fremkommet etter at ulike skattefradrag er trukket fra bruttoskattene. Skattestatistikken viser at om lag 3,3 millioner personer fikk utlignet skatt i 2001.

De beregnede bruttoskattene var på om lag 228,8 milliarder kroner dette året (forsinkelsesavgift, tilleggsskatt og skatt på etterbetalt pensjon ikke inkludert). Bruttoskattene er sammensatt av flere ulike skattearter. Inntektsskatt til kommune og fylke var den største av enkeltkomponentene som inngår i sum bruttoskatter, med 101,4 milliarder kroner. Kommune- og fylkesskatt står med andre ord for 44 prosent av de totale beregnede bruttoskattene. Inntektsskatten til kommunen var alene på 64,8 milliarder kroner, og utgjorde 28 prosent av bruttoskattene. Inntektsskatten til fylkeskommunen var i overkant av 36,6 milliarder, mens fellesskatten utgjorde om lag 47,2 milliarder kroner. Det er alminnelig inntekt som er beregningsgrunnlag for samtlige av de delskattene som er nevnt over, og 3,2

millioner personer var gjenstand for slik beskatning.

En annen stor delskatt er medlemsavgift til folketrygden. I 2001 var dette beløpet på 55,1 milliarder kroner, noe som tilsvarte 24 prosent av sum bruttoskattene. Om lag 3,4 millioner personer fikk beregnet en eller annen form for trygdeavgift dette året. Mest trygdeavgift ble beregnet på lønnsinntekt (45,8 milliarder kroner), mens trygdeavgift på pensjoner utgjorde 4,4 milliarder kroner. Nærmere 2,5 millioner personer fikk beregnet trygdeavgift fra lønnsinntekt, mens i overkant av 1,1 millioner personer fikk beregnet trygdeavgift fra pensjoner. Beregnet trygdeavgift fra næring var totalt 4,8 milliarder kroner, hvor annen næring enn jordbruk, skogbruk og fiske stod for 84 prosent.

Toppskatt til staten var registrert med 17,3 milliarder kroner i 2001, og utgjorde 8 prosent av totale bruttoskatter. Formuesskatt til stat og kommune var samlet i underkant av 7,5 milliarder kroner i 2001, og utgjorde i overkant av 3 prosent av totale bruttoskatter dette året. Det var nærmere 1,3 millioner personer som fikk beregnet formuesskatt til stat og godt over 1,3 millioner personer som fikk beregnet formuesskatt til kommune.

Utlignet skatt fremkommer ved at ulike skattefradrag trekkes fra de samlede bruttoskattene. I 2001 var sum fradrag i skatt 7 milliarder kroner. Det største skattefradraget var skattebegrensning for lav alminnelig inntekt eller lav skatteevne. Dette skattefradraget var på 3,1 milliarder kroner. Godtgjørelsesfradraget var på 2,5 milliarder kroner, dette er lavt sammenlignet med året før hvor godtgjørelsesfradraget var på 8,2 milliarder kroner. Denne store variasjonen i godtgjørelsesfradrag må ses i sammenheng med at det i 2000 ble innført en regel om at aksjeutbytte besluttet utdelt etter 4. september 2000 også skulle skattlegges hos mottaker. Aksjeutbytte utover 10 000 kroner utdelt til personlige skattytere ble belastet med 11 prosent skatt, og beskatningen skjedde gjennom redusert godtgjørelse. Denne regelen opphørte fra og med 1. januar 2002.

Forsørgerfradraget falt bort fra og med inntektsåret 2001. Tidligere år har dette fradraget vært på i underkant av 2 milliarder kroner. Bortfall av forsørgerfradrag og nedgang i godtgjørelsesfradrag, gjør at de totale skattefradragene er halvert i 2001 sammenlignet med året før.

Skattytere i Nord-Troms og Finnmark har høyere klassefradrag enn skattytere ellers i landet, lavere fellesskatt og lavere toppskatt. Til sammen utgjorde disse skattelettene, det såkalte Finnmarksfradraget, 587 millioner kroner i 2001.

Figur 1.1. Ulike bruttoskatters andel av totale bruttoskatter for personer 17 år og over. 2001. Prosent

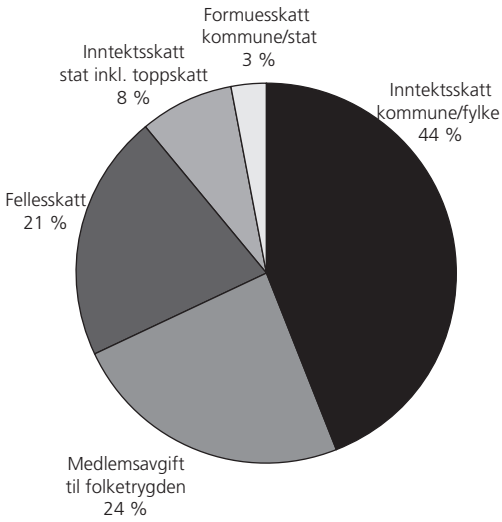

Kilde: Skattestatistikk 2001, Statistisk sentralbyrå.

Skattefradrag som gjelder fradrag for utenlandsskatt, fradrag for etterbetalt pensjon og begrensning etter 80-prosentregelen blir benyttet av relativt få personer. I alt 9 500 personer fikk nedsatt skatt fordi de falt inn under 80-prosentregelen i 2001. Dette er 3 500 flere enn året før. Disse personene får nedsatt formuesskatt fordi deres samlede skatter overstiger 80 prosent av alminnelig inntekt. Samlet nedsettelse var på 322 millioner kroner, over 70 prosent mer enn året før. I gjennomsnitt fikk disse skattyterne nedsatt skatten med nærmere 34 000 kroner.

Skattytere som benyttet seg av boligsparing for ungdom (BSU) fikk redusert sin skatt med til sammen 376 millioner kroner i 2001.

Endringer i sammensetningen av skattene
For forskuddspliktige skattytere totalt er det fellesskatten som har økt mest. I perioden 1992 til 1998 økte utlignet fellesskatt med hele 124 prosent i faste priser. Den sterke økningen skyldes i stor grad endrede skattesatser, fra 7 prosent i 1992 til 11 prosent i 1998. Fellesskattens andel av de totale utlignede skattene var 16 prosent i 1992, men utgjorde 26 prosent i 1998. Fra 1998 til 2001 har det vært en nedgang i fellesskatten målt i faste priser. Fra 1998 til 2001 er fellesskatten redusert med 13 prosent målt i faste priser, for hele perioden 1992 til 2001 var det en økning i fellesskatten på 95 prosent. Nedgangen fra 1998 skyldes i stor grad endrede skattesatser, fra 11 prosent i 1998 til 8,9 prosent i 2001. Fellesskattens andel av de totale utlignede skattene var 20 prosent i 2001.

Inntektsskatt til kommune og fylke hadde en vekst på 45 prosent i perioden 1992 til 2001, men andelen av totalt utlignede skatter har gått noe ned i disse årene.

Tabell 1.3. Sum utlignet skatt, brutto delskatter og skattefradrag. Antall personer 17 år og over med beløp i de enkelte postene. 2001

	Sum (mill. kroner)	Antall personer 17 år og over med beløp
Sum utlignet skatt	222 311	3 350 000
Bruttoskatter		
Skatt inntekt kommune/fylke	101 365	3 229 000
Fellesskatt	47 231	3 228 000
Skatt inntekt stat	319	10 000
Toppskatt	17 339	931 000
Skatt på utbetaling fra IPA	3	:
Skatt formue kommune	5 157	1 355 000
Skatt formue stat	2 337	1 295 000
Trygdeavgift pensjon	4 359	1 155 000
Trygdeavgift lønn	45 781	2 473 000
Trygdeavgift lønn – deling	125	5 000
Trygdeavgift liberale næringer < 12G	1 173	43 000
Trygdeavgift liberale næringer > 12G	277	7 000
Trygdeavgift annen næring < 12G	2543	149 000
Trygdeavgift annen næring > 12G	68	4 000
Trygdeavgift jordbruk/skogbruk/fiske	763	70 000
Trygdeavgift familiebarnehage	13	2 000
Forsinkelsesavgift	44	27 000
Tilleggsskatt	500	28 000
Skatt på etterbetalt pensjon	85	7 000
Skattefradrag		
Finnmarksfradrag	587	64 000
Fradrag for BSU	375	192 000
Tillegg for brutt AMS	18	18 000
80-prosentregelen	321	10 000
Paragraf 17	3 091	478 000
Fradrag for utenlandsskatt	228	9 000
Fradrag for etterbetalt pensjon	48	5 000
Godtgjørelsesfradrag	2 540	305 000

Kilde: Skattestatistikk 2001, Statistisk sentralbyrå.

Inntektsskatt til staten består av toppskatt og fellesskatt samt beregnet ordinær inntektsskatt til staten for visse grupper personlige skattytere, hovedsakelig personer bosatt i utlandet.

Utvikling i toppskatt
Toppskatten ble innført i 1988. Denne skatten beregnes ut fra skattyterens samlede personinntekt. I 1988 fikk 610 000 skattytere beregnet toppskatt (felleslignede ektefeller teller som én toppskattyter i denne statistikken). I 1989 falt antall skattytere med toppskatt til om lag 527 000 på grunn av en relativt stor økning i fribeløpene. Hvert år siden, frem til 1998, har antall toppskattytere økt jevnt. I 1999 var det en nedgang i antall toppskattytere som i hovedsak skyldes en relativt stor økning i fribeløpet. Siden 1999 har antall toppskattytere økt igjen, og var i 2001 nesten tilbake på samme antall som i 1999. I 2001 var det i overkant av 911 000 skattytere som betalte toppskatt (felleslignede ektefeller teller som en enhet).

Figur 1.2. Utlignede nettoskatter for personlige skattytere. Hele landet inkl. kontinentalsokkelen. 1992-2001. Millioner 2001-kroner

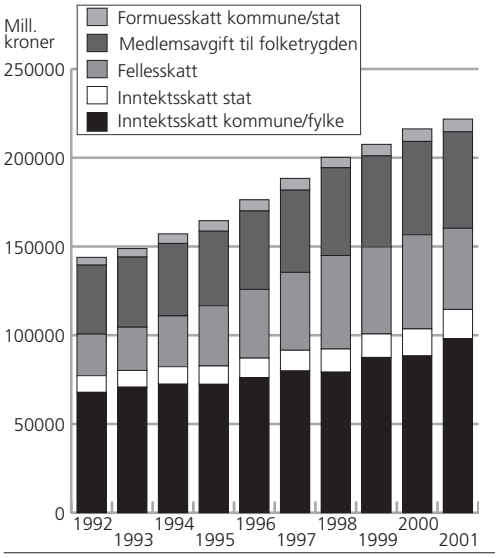

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Variasjonen i antall toppskattytere avhenger i stor grad av endringer i innslagspunkt for toppskatt. I 1988 ble det ikke beregnet toppskatt av personinntekter under 180 000 kroner i skatteklasse 1 og 225 000 kroner i skatteklasse 2. Av overskytende beløp ble det beregnet 6 prosent toppskatt.

Ved skattereformen i 1992 ble toppskatten gjort progressiv med to trinn. Fribeløpene ble samtidig redusert for samtlige skatteklasser. Reduksjonen var fra 207 000 kroner i klasse 1 i 1991 til 200 000 kroner i 1992. I klasse 2 ble fribeløpet satt ned fra 249 000 kroner til 242 000 kroner. Av de neste 25 000 kronene i klasse 1 og de neste 10 000 kronene i klasse 2 ble det beregnet 9,5 prosent toppskatt. Av overskytende beløp ble det beregnet 13 prosent toppskatt. Skattytere i Nord-Troms og Finnmark betalte derimot 9,5 prosent skatt av alt overskytende fribeløpet. I overkant av 743 000 skattytere fikk utlignet toppskatt i 1992.

I perioden fra 1992 til 1998 har toppskatten fortsatt å være progressiv med to trinn. Innslagspunktene for toppskatten er blitt justert oppover hvert år, men antall toppskattytere har likevel økt. I 1999 var det kun ett trinn på toppskatten. Innslagspunktet i klasse 1 var 269 100 kroner, mens innslagspunktet i skatteklasse 2 var 318 600 kroner. Det måtte betales 13,5 prosent i toppskatt av overskytende beløp (for skattytere i Nord-Troms og Finnmark var satsen 9,5 prosent). Fra 2000 var det igjen to trinn på toppskatten. I 2001 var innslagspunktene i klasse 1 henholdsvis 289 000 og

793 200 kroner, mens klasse 2 hadde innslagspunktet på henholdsvis 342 200 og 793 200 kroner. Satsen var på 13,5 prosent på første trinn, og 19,5 på andre trinn. (For skattytere i Nord-Troms og Finnmark var satsen 9,5 prosent på trinn 1.)

Skattestatistikken viser at utlignet toppskatt til staten økte med 85 prosent fra 1992 til 2001. Utlignet toppskatt utgjorde 9,4 milliarder kroner i 1992 og 17,3 milliarder kroner i 2001 (målt i 2001-kroner).

1.1.3. Utviklingen i gjennomsnittsbeløp

Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alle voksne personer var 243 900 kroner i 2001. Summen av alle fradrag utgjorde 64 200 kroner, mens utlignet skatt var på 62 400 kroner. Gjennomsnittlig bruttoinntekt målt i faste priser vokste kraftig fra 1984 til 1988, for deretter å falle i 1989. Reduksjonen i 1989 må ses på bakgrunn av tilbakeslaget i norsk

Boks 1.1. Om produksjonen av inntektsstatistikk

De ferskeste tallene som er benyttet i dette kapitlet er for inntektsåret 2001. Når det ikke foreligger nyere tall skyldes dette at produksjonen av inntektsstatistikk tar utgangspunkt i ulike registre fra ligningsmyndighetene (for eksempel selvangivelsesregisteret og ligningsregisteret). Som kjent foreligger resultatet av det ferdige ligningsoppgjøret for alle skattytere i landet så sent som ti måneder etter inntektsåret.

For utvalgsundersøkelsene må det i tillegg hentes inn ulike næringsoppgaver for personlig næringsdrivende. Slike oppgaver er foreløpig i hovedsak tilgjengelige som (papir)skjemaer, og må siden manuelt registreres før de kan inngå i inntektsundersøkelsene. I sum fører dette til at inntekts- og formuesundersøkelsen først kan publiseres 15-16 måneder etter inntektsåret.

Boks 1.2. Selvangivelsen som datakilde

Selvangivelsen inneholder alle inntekter som gir grunnlag for beskatning. Dette betyr også at de opplysningene som selvangivelsen gir vil være påvirket av gjeldende skatteregler. Inntekter som ikke er gjenstand for beskatning registreres derfor ikke i selvangivelsen. Det samme gjelder selvsagt inntekt som er unndratt beskatning (såkalte "svarte" inntekter).

De siste årene har det skjedd endringer i skattereglene som også har påvirket de registerte beløpene på selvangivelsen. Endringene har blant annet bestått i at skattegrunnlaget gradvis har blitt utvidet, for eksempel ved at flere naturalytelser nå inngår i lønnsbegrepet. De viktigste endringene fant her sted mellom 1987 og 1988. Skattereformen i 1992 endret også på de skattemessige inntektsbegrepene, særlig for næringsdrivende. Blant annet ble avskrivningssatsene redusert, og muligheter for fondsavsetninger ble opphevet. Dette betyr igjen at en del av de endringene i inntektsnivået over tid, for eksempel i gjennomsnittlig bruttoinntekt, skyldes endrede regler for registrering av inntekt.

Selvangivelsesdata er fra og med inntektsåret 1993 tilgjengelig både som et administrativt register fra Skattedirektoratet, og som utvalgsdata for de personer som inngår i husholdningsutvalget til de årlige inntekts- og formuesundersøkelsene. I det store og hele så er de to kildene sammenlignbare. For utvalget har en imidlertid hatt muligheter til å foreta en grundigere kontroll av beløper enn det som er mulig på registeret. På den andre siden kan utvalget gi usikre tall på noen poster der det er få observasjoner. Det kan derfor være noen avvik mellom kildene på noen mindre poster.

I kapitlet er registerdata benyttet for å gi tall fra selvangivelsesstatistikken for personer for årene 1993 til 2001, mens utvalgsdata er benyttet for årene før 1993. I tillegg er utvalgsundersøkelsen benyttet for å beskrive husholdningenes inntekter.

Figur 1.3. Utlignet toppskatt for personer 17 år og over. 1992-2001. Millioner 2001-kroner

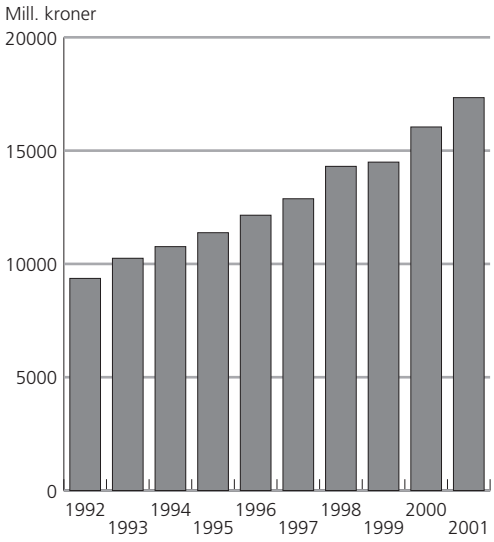

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.4. Antall skattytere med toppskatt (felleslignede ektefeller teller som én skattyter). 1992-2001

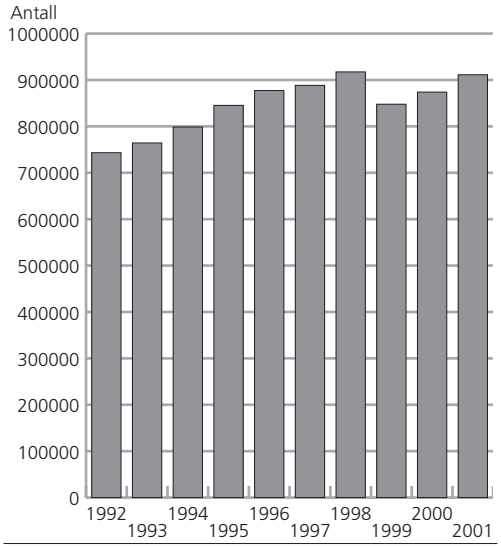

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

økonomi på slutten av 1980-tallet, noe som blant annet førte til reallønnsnedgang i 1989 (nasjonalregnskapet). Siden 1989 har bruttoinntekten igjen økt hvert år. Særlig sterk har veksten vært i årene etter 1995. Justert for prisstigning økte bruttoinntekten med nærmere 25 prosent fra 1995 til 2001. Målt i 2001-priser vil det si en økning på nærmere 50 000 kroner i denne perioden.

Det er imidlertid viktig å være klar over at økningen i bruttoinntekt ikke bare skyldes at inntektene økte, men også at inntektsbegrepet ble utvidet til å omfatte flere inntektskomponenter som tidligere ikke ble beskattet. På slutten av 1980-tallet ble for eksempel lønnsinntektsbegrepet utvidet ved at visse frynsegoder, som for eksempel billige lån i arbeidsforhold og bruk av firmabil, ble beskattet som lønn. Også skattereformen i 1992 endret på bruttoinntektsbegrepet, først og fremst for næringsdrivende.

Fradragene økte også betydelig frem til 1988 for deretter å flate ut. Minstefradraget ble hevet i forbindelse med skattereformen i 1992. I perioden 1992 til 1997 ble imidlertid fradragene noe redusert, blant annet som følge av mindre gjeldsrentefradrag på grunn av et lavere rentenivå. Når rentene igjen økte fra og med 1998 førte dette til at inntektsfradragene økte. Fra 1998 til 2001 har det også vært en markant økning i minstefradraget. Gjennomsnittlig minstefradrag økte fra 26 300 kroner i 1998 til 32 600 kroner i 2001 (målt i faste 2001-priser). Gjennomsnittlig fradrag økte med 26 prosent i samme periode, til 64 200 kroner.

Gjennomsnittlig utlignet skatt økte frem til 1988, men ble redusert i årene frem til 1992. Etter dette har gjennomsnittlig skatt økt hvert år.

Stabil gjennomsnittsskatt
Blant personer 17 år og eldre utgjorde gjennomsnittlig skatt nærmere 26 prosent av bruttoinntekten. Gjennomsnittsskatten har endret seg lite i perioden 1984-2001, og har ligget på om lag 25 prosent. Gjennomsnittsskatten økte svakt fra 1984 og frem til 1987-1988, for deretter å bli redusert frem til 1992. Etter 1992 har gjennomsnittsskatten igjen økt noe, blant annet som følge av redusert rentefradrag.

Det har også vært en stor grad av stabilitet i gjennomsnittsskatten for personer på ulike inntektsnivåer, men generelt gjelder at alle inntektsklassene hadde en høyere gjennomsnittsskatt i 2001 enn på begynnelsen av 1990-årene. Den firedelen av personene med lavest bruttoinntekt (kvartil 1) hadde for eksempel en gjennomsnittsskatt på 7 prosent i 1992. Denne økte til 10 prosent i 2001. For firedelen med høyest bruttoinntekt var gjennomsnittsskatten 27 prosent i 1992, mot 31 prosent i 2001. For de 5 prosent av personene med aller høyest bruttoinntekt, økte gjennomsnittsskatten fra 30 prosent i 1992 til 35 prosent i 2001.

Figur 1.5. Utviklingen i bruttoinntekt for personer 17 år og over. 1984-2001. 2001-kroner

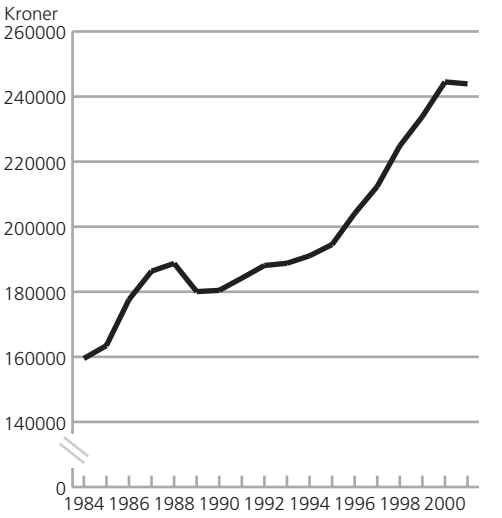

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene og selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.6. Utviklingen i fradrag og skatt for personer 17 år og over. 1984-2001. 2001-kroner

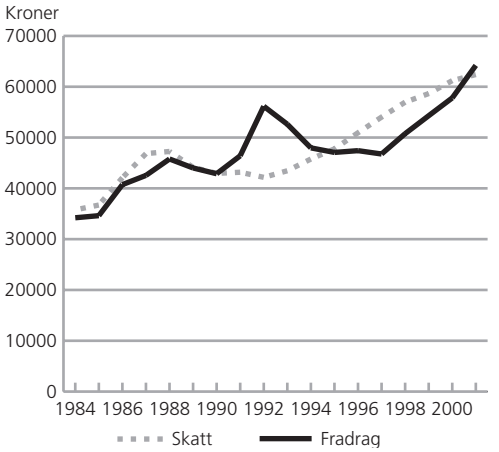

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, selvangivelsesstatistikk og skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.7. Utlignet skatt i prosent av bruttoinntekt. 1984-2001

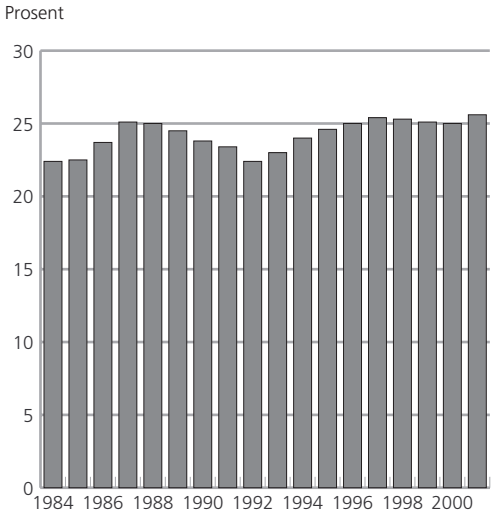

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, selvangivelsesstatistikk og skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

1.1.4. Utvikling i bruttoinntekt for ulike grupper

Kvinner og menn
Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alle voksne kvinner og menn var henholdsvis 185 600 og 304 400 kroner i 2001. Den store forskjellen mellom kjønnene skyldes først og fremst at det er flere kvinner enn menn som er hjemmearbeidende eller som arbeider deltid. I perioden 1984-2001 har det likevel funnet sted en utjevning i bruttoinntekt mellom kvinner og menn. Mens kvinnenes gjennomsnittlige bruttoinntekt kun var 47 prosent av mennenes inntekt i 1984, var tilsvarende forholdstall 61 prosent i 2001. Figur 1.8 viser at kvinnene særlig nærmet seg mennenes inntekter på begynnelsen av 1990-tallet.

Alder
Gjennomsnittlig bruttoinntekt var i 2001 høyest for personer i aldersgruppen 45-54 år og var da 321 000 kroner. Den laveste bruttoinntekten hadde de aller eldste (80 år og over) og de aller yngste (17-24 år) med en gjennomsnittlig inntekt på henholdsvis 148 500 og 98 700 kroner. Mellom 1984 og 2001 fikk alle aldersgrupper en realvekst i bruttoinntekten. Det er imidlertid bare mellom 1995 og 2001 at den aller yngste aldersgruppen har hatt en økning i bruttoinntekten. Men resultatene fra denne gruppen vil blant annet være influert av utviklingen i antall studenter.

Sosioøkonomisk status
Det er personer som er selvstendig næringsdrivende i andre næringer enn jordbruk, skogbruk og fiske som har høyest bruttoinntekt. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for denne gruppen var på hele 472 200 kroner i 2001. Personer som var ansatte hadde tilsvarende en bruttoinntekt på 318 700, mens selvstendige i primærnæringene hadde en inntekt på 347 700 kroner. Den laveste bruttoinntekten hadde pensjonister og trygdemottakere (163 700 kroner). Det er selvstendige i andre næringer enn jordbruk, skogbruk og fiske, som har hatt den klart beste inntektsutviklingen i perioden fra 1992 til

Tabell 1.4. Gjennomsnittlig utlignet inntektsskatt i prosent av bruttoinntekten for ulike inntektsgrupper. 1986-2001

	Alle	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Topp 5
1986 ...	24	8	15	23	28	31
1988 ...	25	8	18	24	30	32
1990 ...	24	7	16	23	28	32
1992 ...	22	7	14	21	27	30
1994 ...	24	8	16	23	29	31
1996 ...	25	8	17	24	30	33
1998 ...	25	10	18	24	30	32
1999 ...	25	10	18	24	30	32
2000 ...	25	9	18	24	30	31
2001 ...	26	10	19	24	31	35

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, selvangivelsesstatistikk og skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.8. Gjennomsnittlig bruttoinntekt, etter kjønn. 1984-2001. 2001-kroner

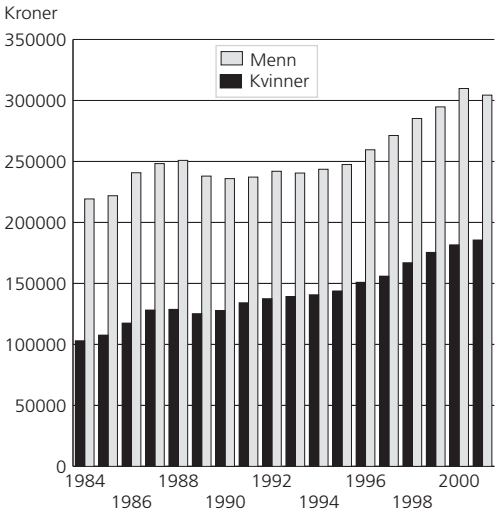

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene og selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

2001 når en måler veksten i kroner, med en realvekst i bruttoinntekten på 126 600 kroner (2001-kroner), eller en realøkning på 37 prosent. Pensjonister og trygdede har hatt tilnærmet lik inntektsvekst som selvstendige i primærnæringene med en realøkning på henholdsvis 26 og 25 prosent mellom 1992 og 2001. Den dårligste inntektsutviklingen mellom 1992 og 2001 hadde ansatte, med en realvekst i bruttoinntekt på 23 prosent.

1.2. Husholdninger

Så langt har vi kun sett på skattepliktige inntekter og kun for personer. Når vi skal benytte inntekt som et mål på levestandard eller økonomiske ressurser, er det imidlertid ikke tilstrekkelig bare å se på inntektene som er registrert på selvangivelsen. Mange har inntekter som ikke blir beskattet, og disse inntektene har betydning for levestandarden. Eksempler på slike inntekter er barnetrygd, bostøtte og sosialhjelp. Det er i tillegg ikke nok å se på de individuelle inntektene når en skal måle økonomiske ressurser. Personer med lav eller ingen personlig inntekt kan for eksempel likevel ha en høy levestandard fordi de kan nyte godt av inntekter som andre husholdningsmedlemmer bidrar med. Dette gjelder for eksempel barn og ungdom. Når inntekten benyttes som levekårsindikator, er det etablert praksis å vurdere størrelsen på husholdningens samlede inntekt.

En husholdning er i inntektsstatistikken definert som alle personer som bor og spiser sammen, uansett slektsforhold (kosthusholdning).

Figur 1.9. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for ulike aldersgrupper. 1984-2001. 2001-kroner

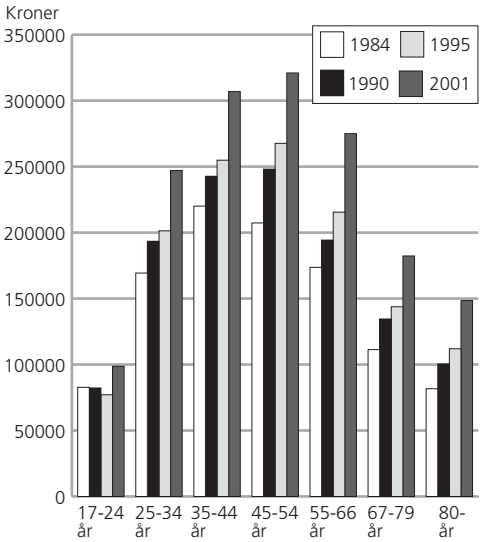

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene og selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.10. Gjennomsnittlig bruttoinntekt, etter sosioøkonomisk status. 1984-2001. 2001-kroner

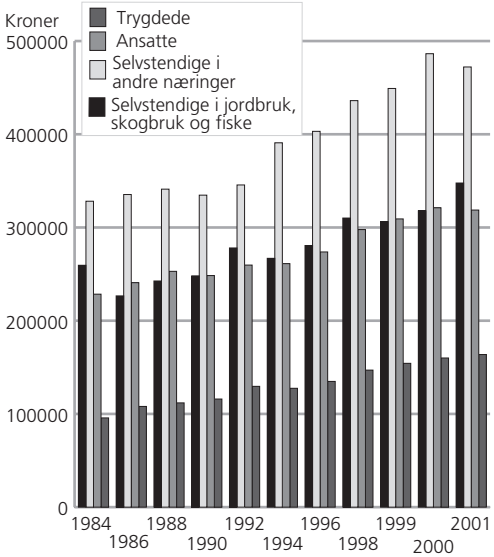

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene og selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Boks 1.3. Inntektsbegreper i inntektsstatistikken

I inntekts- og formuesundersøkelsene omfatter inntekt lønnsinntekt, næringsinntekt, kapitalinntekt og overføringer.

Lønnsinntekt omfatter lønn, honorarer med videre, naturalytelser som fri bil og sykepenger (både fra arbeidsgiver og fra folketrygden). Lønnsinntektene omfatter altså naturalytelser, men omfanget og registreringen av disse på selvangivelsene har variert over tid (jamfør omtalen av selvangivelsen som statistikkilde over). Det er særlig høytlønte som har hatt fordel av slike naturalytelser (Inntekt, skatt og overføringer 2001, kap. 3). Når slike ytelser har blitt skattepliktige, kan det i statistikken fremkomme som inntektsvekst for høytlønte, selv om det reelt sett bare reflekterer en regelendring og den faktiske inntekten kan ha vært den samme.

Næringsinntekt omfatter, slik den er definert i inntektsstatistikken, inntekt av næringsvirksomhet før fondsavsetninger (til og med 1991), men etter av- og nedskrivinger og fradrag for driftsutgifter og skattemessige underskudd i næring. I tillegg inngår skattepliktige sykepenger i næringsvirksomhet.

Kapitalinntekt omfatter renteinntekter, aksjeutbytte, netto realisasjonsgevinst og andre kapitalinntekter (for eksempel leieinntekter og inntekter fra utlandet).

Overføringer omfatter skattepliktige pensjoner fra folketrygden (alders-, uføre- og etterlattepensjon, overgangsstønad, barnepensjon og attføringspenger), arbeidsledighetstrygd, underholdsbidrag, legater o.l. og tjenestepensjon, og skattefrie ytelser som grunn- og hjelpestønad ved uførhet (fra og med 1991), barnetrygd, bostøtte, stipend fra Statens lånekasse for utdanning, forsørgerfradrag, sosialhjelp, engangsstønad ved fødsel (fra og med 1994), kontantstøtte (fra og med 1998) og andre overføringer (LTO-kode 916).

Negative overføringer er betalt underholdsbidrag og tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold. Kapitalgevinster og -tap er delvis inkludert i inntektsstatistikken. Gevinster som påvirker næringsinntektene er i prinsippet med når de realiseres. Liberale avskrivingsregler, fondsordninger og betingede skattefritak bidrar til at ordinære inntekter har latt seg omforme til mer eller mindre skattefrie gevinster. Kapitalgevinster og -tap som følge av inflasjon eller tap på gjeld og fordringer fanges ikke opp av inntektsstatistikken. Realprisendringer på konsumkapital blir i varierende grad registrert.

De inntektsbegrepene som blir benyttet her er:

Samlet inntekt (Inntekt før skatt)	= Lønnsinntekt + Næringsinntekt før fondsavsetninger (til og med 1991), men etter av- og nedskrivinger og fradrag for underskudd + Kapitalinntekt + Overføringer
Inntekt etter skatt	= Samlet inntekt - skatt og negative overføringer

1.2.1. Husholdningenes inntekter

La oss først se på samlet husholdningsinntekt uten bruk av ekvivalensskalaer. Gjennomsnittlig samlet husholdningsinntekt for alle husholdninger var på 415 500 kroner i 2001. Den største inntektskilden for husholdningene er lønnsinntekt (inkludert sykepenger). I 2001 utgjorde lønn 67 prosent av den samlede inntekten, og for 62 prosent av husholdningene var lønnsinntekt den viktigste inntektskilden. Den nest største inntekts-

Boks 1.4. Ekvivalent inntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk hvor mye inntekt en husholdning med for eksempel to voksne og to barn må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med for eksempel 100 000 kroner i inntekt. Bruk av ekvivalensskala er ikke ukontroversielt, men det har etter hvert etablert seg en praksis som vi følger.

Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I våre beregninger inngår en parameter θ som gir uttrykk for antakelser om graden av stordriftsfordeler i husholdningene. Den varierer mellom 0 og 1. Jo større θ er, desto mindre er stordriftsfordelene i husholdningene. θ=0 tilsvarer ukorrigert husholdningsinntekt, mens θ=1 tilsvarer husholdningsinntekt pr. person. Den såkalte "OECD-skalaen" har tidligere vært mye brukt innenfor analyser av inntektsulikhet i Norge. Den tilordner den første voksne person i husholdningen vekten 1,0, de neste voksne personene i husholdningen har vekten 0,7, mens barn har vekten 0,5. OECD-skalaen brukt på norske data vil gi en θ på mellom 0,75 og 0,8 og stordriftsfordelene er relativt små ved denne skalaen.

Tabellen viser at resultatet av inntektssammenlikninger av husholdninger av ulik størrelse vil være sterkt påvirket av hvilke antakelser om stordriftsfordelene som legges til grunn. Dersom vi antar at den enslige har 100 000 kroner i inntekt, så vil tilsvarende ekvivalente inntekt for en familie på fem være 138 000 kroner ved θ=0,2 og 362 000 kroner ved θ=0,8.

Ekvivalensskalaer ved ulike forutsetninger om stordriftsfordeler

Antall personer	θ=0,2	θ=0,5	θ=0,8
1	1,00	1,00	1,00
2	1,15	1,41	1,74
3	1,25	1,73	2,41
4	1,32	2,00	3,03
5	1,38	2,23	3,62

kilden var overføringer som utgjorde 21 prosent av samlet inntekt. For 27 prosent av husholdningene var ytelser fra folketrygden den største inntektskilden, men 6 prosent av husholdningene hadde andre typer overføringer som viktigste inntektskilde (for eksempel sosialhjelp, dagpenger ved arbeidsledighet og tjenestepensjon). Næringsinntekt og kapitalinntekt utgjorde henholdsvis 7 og 5 prosent av samlet inntekt. Knapt 5 prosent av husholdningene hadde næringsinntekt som største inntektskilde, mens vel 1 prosent av husholdningene var "rentenister", det vil si at hovedinntektskilden var kapitalinntekter.

Gjennomsnittlig utlignet skatt for husholdningene var på 104 500 kroner i 2001. Dette tilsvarte 25 prosent av samlet husholdningsinntekt. Drøyt 17 prosent av husholdningene hadde en gjennomsnittsskatt som var mindre enn 10 prosent av den samlede husholdningsinntekten, mens nesten halvparten (46 prosent) av husholdningene hadde en gjennomsnittsskatt mellom 20 og 30 prosent av samlet inntekt. I 2001 hadde 4 prosent av husholdningene en skatteandel som utgjorde 35 prosent eller mer av samlet inntekt (figur 1.13).

Gjennomsnittlig inntekt etter skatt for alle husholdninger var på 307 200 kroner i 2001, og den gjennomsnittlige husholdningsstørrelsen var på 2,2 personer.

1.2.2. Inntektssammensetningen til ulike typer husholdninger

Sammensetningen av husholdningsinntekten varierer i stor grad med hvilken livsfase en befinner seg i. For yngre husholdninger er det yrkesinntekt som er den viktigste inntektskilden, mens

Figur 1.11. Inntektssammensetning for husholdninger. 2001. Prosent

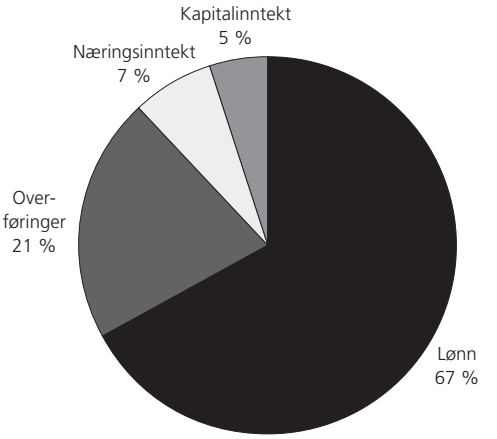

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2001, Statistisk sentralbyrå.

overføringer og kapitalinntekter spiller en beskjeden rolle. For de eldste husholdningene er forholdet omvendt. Her er det trygder og pensjoner som er viktigste kilde til livsopphold, og en viktig tilleggsinntekt er kapitalinntekter.

Figur 1.12. Andel husholdninger, etter største inntektskilde. 2001. Prosent

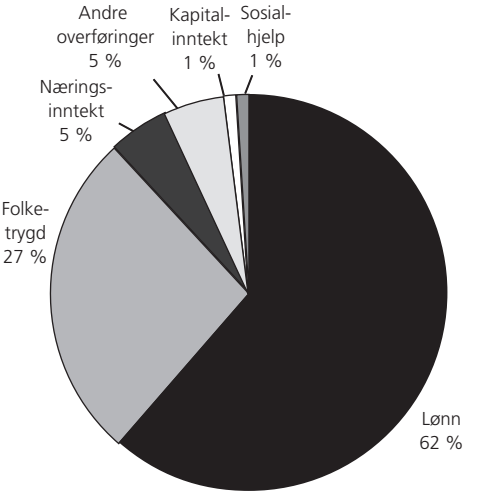

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2001, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.13. Andel husholdninger, etter hvor mye skatt de betaler som prosent av samlet husholdningsinntekt (gjennomsnittsskatt). 2001. Prosent

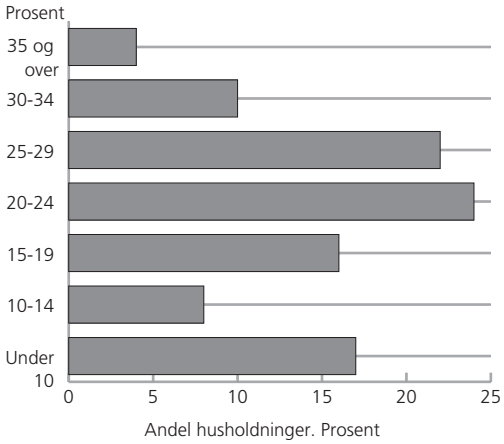

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2001, Statistisk sentralbyrå.

Lønnsandelen er høyest for unge enslige og unge par uten barn, med henholdsvis 82 og 88 prosent av samlet inntekt. Også blant par med barn er lønnsandelen relativt høy.

Andelen som næringsinntekten utgjør av samlet inntekt er størst for husholdninger som befinner seg "midtveis" i livet. For par uten hjemmeboende barn der eldste person er mellom 45 og 64 år og par med store barn (7-17 år), utgjorde for eksempel næringsinntekten henholdsvis 8 og 10 prosent av samlet inntekt i 2001.

Kapitalinntektene utgjør en større del av inntekten for enslige pensjonister og pensjonistektepar, enn for andre typer husholdninger.

Overføringsandelen er klart størst for enslige pensjonister. I 2001 utgjorde overføringene 86 prosent av samlet inntekt for denne gruppen. Også pensjonist-

Tabell 1.5. Inntektssammensetning for ulike typer husholdninger. 2001. Prosent

	Lønn	Nærings-inntekt	Kapital-inntekt	Over-føringer	Samlet inntekt	Skatt m.m.
Alle	**67**	**7**	**5**	**21**	**100**	**26**
Enslige						
Under 45 år	82	5	2	11	100	27
45-65 år	64	6	6	24	100	27
65 år og over	4	1	10	86	100	17
Par uten barn						
Under 45 år	88	4	5	4	100	28
45-64 år	72	8	7	12	100	30
65 år og over	14	3	10	73	100	22
Par med barn						
Yngste barns alder						
0-6 år	80	6	3	11	100	26
7-17 år	78	10	4	8	100	28

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2001, Statistisk sentralbyrå.

ektepar mottok en stor del av sin samlede inntekt i form av overføringer (73 prosent). En annen gruppe der overføringer betyr mye er enslige forsørgere (35 prosent av samlet inntekt). Overføringene betyr minst for unge par uten barn og for par med store barn.

Utgiftspostene i inntektsregnskapet er utlignet skatt og negative overføringer (pliktig underholdsbidrag og pensjonspremie i arbeidsforhold). I 2001 var det par uten barn der eldste person var mellom 45 og 64 år som hadde de største negative overføringene i forhold til inntekten (30 prosent), mens enslige pensjonister hadde de laveste (17 prosent).

1.2.3. Inntektssammensetning for ulike inntektsklasser

Hvordan inntektene til husholdningene er sammensatt varierer også med størrelsen på inntekten. I figur 1.14 har vi delt alle personene inn i ti like store inntektsklasser sortert etter størrelsen på husholdningsinntekten etter skatt (desiler). Inntektene er omregnet til inntekt pr. forbruksenhet for å ta hensyn til ulikheter i husholdningsstørrelse (jamfør boks om ekvivalentinntekt og forbruksvekter). De vektene som er benyttet her er basert på kvadratroten av antall personer i husholdningen ($\theta=0,5$).

Som figuren viser, er det pensjoner og andre stønader som er den viktigste inntektskilden til personer som befinner seg nederst i inntektsfordelingen. For den tidelen med lavest husholdningsinntekt (desil 1) utgjorde for eksempel overføringene om lag to tredeler av den samlede inntekten i 2001. Overføringene fortsetter å være en viktig inntektskilde også for personer som befinner seg lengre oppe i inntektsfordelingen, men fra og med desilgruppe 3, det vil si de 70 prosentene med høyest inntekt, overtar lønnsinntekt som den viktigste inntektskomponenten. Lønnsinntekt øker som andel av samlet inntekt helt opp til inntektsklasse 9, der lønn utgjør 81 prosent av samlet inntekt. For personene i den aller høyeste inntektsklassen (desil 10) er fremdeles lønnsinntekt største enkeltkomponent, men for disse personene utgjør både næringsinntekt, og særlig kapitalinntekt,

en betydelig del av husholdningsinntekten.

1.2.4. Inntektsfordeling mellom generasjoner

I figur 1.15 ser vi på det relative inntektsnivået for husholdningsinntekt for personer som befinner seg i ulike aldersgrupper. Figuren viser gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt pr. forbruksenhet for personer i ulike aldersgrupper i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle personer. Figuren viser for eksempel at barn i alderen 0-6 år hadde en husholdningsinntekt pr. forbruksenhet i 2001 som var 94 prosent av gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet for alle personer. Merk likevel at når det er person som er analyseenhet kan personer som tilhører samme husholdning, for eksempel foreldre og barn i en barnefamilie, bli gruppert i hver sin aldersgruppe.

Figuren viser at inntektsnivået i stor grad varierer med hvilken livsfase en befinner seg i. Vi ser for eksempel at det relative inntektsnivået er høyere for store barn (7-17 år) enn for små barn (under 7 år). Dette skyldes nok først og fremst at det i gjennomsnitt er færre yrkestilknyttede (det vil si flere hjemmearbeidende) og flere som arbeider deltid i småbarnsfamiliene, sammenlignet med familier der barna er større. Figuren viser også at inntektsnivået blir redusert for personer i aldersgruppen 18-24 år. En forklaring på dette kan være at mange i denne aldersgruppen nylig har flyttet hjemmefra og har dannet egne husholdninger. Etablering av egen husholdning medfører ofte en reduksjon i husholdningsinntekten. Inntektsnivået er klart høyest for personer i alderen 45-54 år. Denne gruppen har en gjennomsnittlig inntekt som er 21 prosent høyere enn gjennomsnittet for alle. Inntektsnivået faller raskt for personer som har nådd pensjonsalderen. Det aller laveste inntektsnivået har personer som er 75 år eller eldre. Det relative inntektsnivået for disse var i 2001 kun 67 prosent av gjennomsnittet for alle, eller litt over halvparten av det som aldersgruppen 45-54 år hadde. Her kan det imidlertid diskuteres om forbruksvektene også burde ta i betraktning at forbruksbehovet trolig er større for personer rundt 45-årsalderen, enn for personer som henholdsvis er yngre og eldre (Rainwater 1988).

Figur 1.14. Inntektssammensetning for personer i ulike inntektsklasser. Husholdningsinntekt pr. forbruksenhet. 2001. (θ=0,5.) Prosent

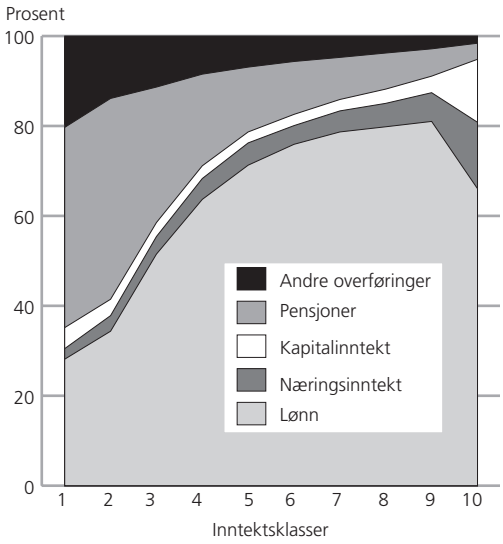

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2001, Statistisk sentralbyrå.

Figuren viser hvordan den tilsvarende fordelingen var i 1990. Vi ser at fordelingen mellom de ulike aldergruppene hovedsakelig var den samme i 1990 som det den var i 2001. Noen endringer har likevel funnet sted. Vi ser for eksempel at både de aller yngste (0-6 år) og de aller eldste (75 år og over) har hatt en relativ

inntektsforbedring i perioden, ved at avstanden til gjennomsnittsinntekten for alle har blitt redusert. Vi ser også at alle personer som er eldre enn 44 år har hatt en inntektsforbedring i perioden, mens de som var mellom 7 og 24 år og 35-44 år i 2001 hadde et lavere inntektsnivå i forhold til gjennomsnittet, enn det personer i samme aldersgruppe hadde ti år tidligere.

Alle aldersgrupper har imidlertid hatt en realvekst i inntektene de siste årene (Statistisk sentralbyrå 2001a).

1.2.5. Utviklingen i inntektsulikhet

Det er stor interesse omkring spørsmål som berører utviklingen i fordelingen av inntekt, og om inntektsulikheten har økt de siste årene.

Inntektsfordelingen blir belyst ved å se på utviklingen i Gini-koeffisienten for inntekt etter skatt, og etter å ha justert for ulik husholdningsstørrelse ved hjelp av forbruksvekter. Gini-koeffisienten er et summarisk mål for ulikhet som kan variere fra 0 til 1. Desto høyere Gini-koeffisienten er, jo større er inntektsulikheten. I tillegg viser tabellen standardavviket til Gini-koeffisienten.[1]

Figur 1.15. Gjennomsnittlig husholdningsinntekt, etter skatt pr. forbruksenhet for personer i ulike aldersgrupper. Prosent av husholdningsinntekt pr. forbruksenhet for alle personer. 1990 og 2001. (θ=0,5.)

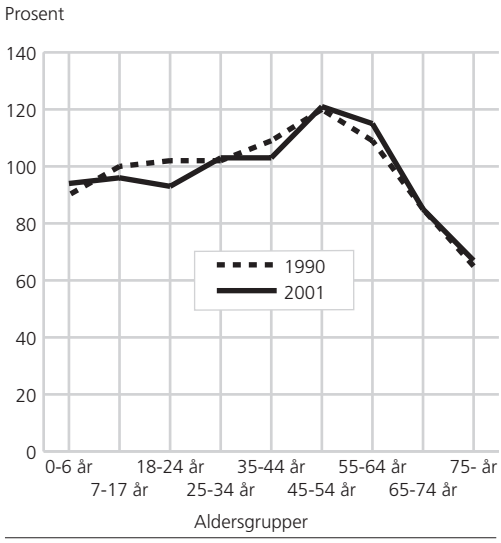

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.6. Utviklingen i inntektsfordelingen. Husholdningens inntekt, etter skatt pr. forbruksenhet for personer. 1986-2001. (θ=0,5.) Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes

	G
1986	0,222 (0,002)
1988	0,219 (0,002)
1990	0,228 (0,002)
1992	0,237 (0,003)
1994	0,254 (0,003)
1996	0,257 (0,004)
1998	0,251 (0,003)
1999	0,254 (0,004)
2000	0,275 (0,004)
2001	0,243 (0,003)

(Negativ husholdningsinntekt er satt lik 0).
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.6 viser mål på ulikheten i fordelingen av ekvivalentinntekt i perioden fra 1986 til 2001. Tabellen viser at inntektsfordelingen har blitt noe mer ujevn i denne perioden. Vi ser at ulikheten, målt ved Gini-koeffisienten, økte både mellom 1988 og 1990 og i årene mellom 1992 og 1996. Ulikheten ble noe redusert i 1998 for så å øke betydelig i 2000. I 2001 ser vi på nytt en sterk reduksjon i ulikheten. En viktig forklaring på den ujevne utviklingen i ulikhet de siste årene, er utviklingen i kapitalinntektene, og da særlig aksjeutbytte. I 2000 ble det for eksempel utbetalt over 29 milliarder kroner i utbytte til husholdningene, mens det året etter (2001) bare ble utbetalt 13 milliarder i

utbytte. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene i toppen av inntektsfordelingen, påvirker dette i stor grad utviklingen i ulikhet.

Når en sammenligner utviklingen i inntektsulikhet tilbake til 1980-årene, må en imidlertid være klar over endringer i skattesystemet som har funnet sted i perioden. Endringene i forbindelse med skattereformen 1992 førte for eksempel til at utbytte på aksjeinvesteringer sannsynligvis har økt. Ulikhetsberegninger der en har gjort forsøk på å korrigere for endringer i beskatning av aksjer har vist at inntektsulikheten da økte noe mindre enn det som tabell 1.6 viser (Fjærli og Naug 2000).

I tabell 1.7 ser vi noe mer detaljert på hvor i inntektsfordelingen endringene har skjedd. Et summarisk mål som G kan ikke si noe om dette. En måte å belyse det på er å dele personene inn i desilgrupper, det vil si ti like store grupper sortert etter ekvivalentinntekten. Dersom fordelingen var helt lik, det vil si at alle personene fikk like mye av totalinntekten, vil alle desilgruppene disponere 10 prosent hver.

Tabell 1.7 viser at det først og fremst er i toppen av fordelingen at det har skjedd endringer. Den tidelen av personene med høyest ekvivalentinntekt, disponerte i 1996 en klart større del av totalinntekten, sammenlignet med ti år tidligere. Mens desil 10 disponerte 18,6 prosent av totalinntekten i 1986, var denne andelen økt til 21,4 prosent i 1998. Den sterkere

Tabell 1.7. Fordelingen av husholdningens inntekt, etter skatt pr. forbruksenhet, for personer. (θ=0,5.) Andel av totalinntekten og kumulativ fordeling. 1986-2001. Prosent

	Desil									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1986	4,1	6,1	7,2	8,2	9,1	9,9	10,9	12,1	13,8	18,6
1988	4,2	6,1	7,3	8,2	9,1	9,9	10,8	12,0	13,6	18,7
1990	4,0	6,0	7,2	8,2	9,1	9,9	10,9	12,0	13,7	19,0
1992	3,8	5,9	7,0	8,1	9,0	9,9	10,9	12,1	13,8	19,6
1994	3,5	5,6	6,9	7,9	8,9	9,8	10,8	12,0	13,7	20,8
1996	3,7	5,6	6,9	7,9	8,8	9,7	10,6	11,7	13,4	21,7
1998	3,9	5,8	6,9	7,9	8,7	9,6	10,5	11,7	13,5	21,4
1999	3,9	5,7	6,9	7,8	8,8	9,6	10,5	11,6	13,4	21,8
2000	3,7	5,6	6,7	7,6	8,5	9,4	10,3	11,4	13,1	23,8
2001	3,8	5,9	7,0	8,0	8,9	9,8	10,7	11,9	13,6	20,4
	Kumulativ fordeling									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1986	4,1	10,2	17,4	25,6	34,7	44,6	55,5	67,6	81,4	100,0
1988	4,2	10,3	17,6	25,9	35,0	44,9	55,7	67,7	81,3	100,0
1990	4,0	10,0	17,1	25,3	34,4	44,3	55,3	67,3	81,0	100,0
1992	3,8	9,7	16,7	24,8	33,8	43,7	54,6	66,7	80,4	100,0
1994	3,5	9,2	16,0	24,0	32,8	42,6	53,5	65,5	79,2	100,0
1996	3,7	9,4	16,2	24,1	32,8	42,5	53,1	64,9	78,3	100,0
1998	3,9	9,7	16,6	24,5	33,3	42,9	53,4	65,1	78,6	100,0
1999	3,9	9,6	16,5	24,4	33,1	42,7	53,2	64,8	78,2	100,0
2000	3,7	9,3	16,0	23,6	32,1	41,4	51,7	63,1	76,2	100,0
2001	3,8	9,7	16,7	24,7	33,6	43,4	54,1	66,0	79,6	100,0

(Negative beløp er satt lik 0).
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.8. Inntektsulikhet innenfor ulike husholdningstyper. 1986-2001. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes

	1986	1990	1994	1998	2001
Enslige					
Under 45 år	0,290	0,301	0,315	0,327	0,325
	(0,014)	(0,011)	(0,009)	(0,022)	(0,007)
45-64 år	0,249	0,249	0,273	0,232	0,247
	(0,016)	(0,012)	(0,015)	(0,009)	(0,009)
65 år og over	0,201	0,202	0,213	0,194	0,181
	(0,010)	(0,012)	(0,013)	(0,010)	(0,005)
Par uten barn					
Under 45 år	0,203	0,211	0,247	0,219	0,236
	(0,010)	(0,011)	(0,011)	(0,010)	(0,019)
45-64 år	0,173	0,192	0,233	0,229	0,223
	(0,009)	(0,010)	(0,015)	(0,013)	(0,011)
65 år og over	0,195	0,195	0,250	0,212	0,222
	(0,008)	(0,007)	(0,019)	(0,013)	(0,014)
Par med barn					
Yngste barn					
0-6 år	0,171	0,181	0,189	0,203	0,181
	(0,006)	(0,013)	(0,006)	(0,011)	(0,004)
7-17 år	0,190	0,189	0,210	0,197	0,192
	(0,007)	(0,007)	(0,012)	(0,009)	(0,006)
Mor/far med barn					
Yngste barn					
0-17 år	0,250	0,224	0,225	0,235	0,208
	(0,017)	(0,012)	(0,011)	(0,031)	(0,010)

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

inntektskonsentrasjonen i toppen av fordelingen har ført til at alle andre inntektsklasser har fått redusert sin andel av totalinntekten. Vi ser for eksempel at personene i den laveste desilen har fått redusert sin andel av all inntekt fra 4,1 prosent i 1986 til 3,8 prosent i 2001. Den kumulative fordelingen viser tilsvarende at mens den fattigste 50 prosent av alle personer disponerte 34,7 prosent av all ekvivalentinntekt i 1986, var denne andelen redusert til 33,6 prosent i 2001. Tallene for 2001 indikerer likevel at personene i de nederste inntektsklassene har økt sin andel av totalinntekten sammenlignet med midt på 1990-tallet.

Tidligere analyser har vist at den sterke økningen i aksjeutbytte er en medvirkende årsak til at ulikheten økte på 1990-tallet (Epland 1998, Aarbu og Thoresen 1997). Ifølge tall fra selvangivelsen økte mottatt utbytte fra om lag 8 milliarder kroner i 1993 til nesten 18 milliarder kroner i 1998 (Statistisk sentralbyrå 2001b). I 2001 var mottatt utbytte for husholdningene på drøyt 13 milliarder, tilsvarende tall for 2000 var 29 milliarder.

Det ble innført en ekstra utbytteskatt høsten 2000, som opphørte fra og med 1. januar 2002. Dette kan forklare noe av svingningene i utbytte mellom årene. Utbytte er imidlertid en inntektskilde som er svært ulikt fordelt blant husholdningene. I 1996 mottok for eksempel de 10 prosent av personene med høyest inntekt etter skatt pr. forbruksenhet nærmere 89 prosent av alt utbytte (Epland 1999). På den annen side var trolig økningen i minstepensjonen i 1999 en medvirkende årsak til at personene i den nedre del av fordelingen fikk forbedret sin stilling.

Husholdningstyper
I tillegg til å se på utviklingen i ulikhet for alle personer under ett, skal vi også se på utviklingen i ulikhet innenfor ulike husholdningstyper. Tabell 1.8 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for inntekt etter skatt for henholdsvis enslige, par uten barn og for ulike barnefamilier.

Tabellen viser at det er store ulikheter i inntektsfordelingen innenfor de ulike husholdningene. Den jevneste fordelingen finner vi blant enslige pensjonister og blant barnefamiliene, mens ulikheten er størst blant enslige under 45 år. Utviklingen i ulikhet har også vært forskjellig for de ulike husholdningstypene. Mens ulikheten ser ut til å ha blitt noe større innenfor gruppen par uten barn – særlig for gruppen der eldste person er i alderen 45 til 64 år – har det bare skjedd mindre endringer i ulikheten innenfor flere av de andre husholdningstypene.

For enslige forsørgere er det en liten tendens til at ulikheten har blitt noe mindre sammenlignet med 1986. Den statistiske usikkerheten er likevel for stor til at vi helt sikkert kan påstå at det har skjedd en endring.

Note
[1] Standardavviket vil vise om de observerte endringene i Gini-koeffisienten er statistisk utsagnskraftige, eller ikke. Som en "tommelfingerregel" er det vanlig å beregne et intervall på +/- 2 ganger standardavviket til Gini-koeffisienten for å få et 95 prosents konfidensintervall. Først når disse intervallene ikke overlapper hverandre, kan en si at endringene er signifikante.

Referanser

Aarbu, K. O. og T. O. Thoresen (1997): The Norwegian Tax Reform; Distributional Effects and the High-Income Response, Discussion Papers 207, Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. (1998): *Endringer i fordeling av husholdningsinntekt 1986-1996*. Rapporter 98/17, Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. (1999): Tillegg til Rapport 98/17: Endringer i fordelingen av husholdningsinntekt. 1986-1996, i E. Birkeland (red): Forskjeller i levekår. Hefte 1: Inntekt, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Fjærli, E. og B. E. Naug (2000): *Aksjer og inntektsfordeling*, Økonomiske analyser 2000, 6, Statistisk sentralbyrå, 26-30.

Rainwater, L. (1988): Inequalities in the Economic Well-Being of Children and Adults in Ten Nations, LIS Working Paper. No. 19.

Statistisk sentralbyrå (2001a): Inntekts- og formuesstatistikk for hushald, 2001: Inntektsauke - skeivare formuesfordeling, http://www.ssb.no/emner/05/01/ifhus/.

Statistisk sentralbyrå (2001b): Sjølvmeldingsstatistikk, 2001: Sterk auke i kapitalinntektene, http://www.ssb.no/emner/05/01/selvangivelse/.

Arild Langseth og Stein Ove Pettersen

2. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet

I dette kapittelet presenteres inntekts- og skattestatistikk for næringsvirksomhet, det vil si personlig næringsdrivende og etterskuddspliktige. En personlig næringsdrivende er definert som en person som driver næringsvirksomhet for egen regning og risiko. Etterskuddspliktige er selskap hvor eierne har et begrenset ansvar for gjelden til selskapet. I perioden 1997 til 2001 økte alminnelig inntekt for personlig næringsdrivende med 10,7 milliarder kroner, eller om lag 13 prosent. Skatten økte i samme periode med 22 prosent, eller 6,4 milliarder kroner. Av sum utlignet skatt utgjorde inntektsskatt mest, fulgt av trygdeavgift og toppskatt. For de etterskuddspliktige har også alminnelig inntekt og utlignet skatt økt i perioden. Størst økning var det fra 1999 til 2000 da sum utlignet skatt økte fra 58 til 134 milliarder kroner. Det var sokkelvirksomheten som i hovedsak sto for denne økningen.

2.1. Totale inntekter og skatter for næringsvirksomhet

Innledning

I dette avsnittet skal vi se på utviklingen i totale inntekter og skatter for personlig næringsdrivende og etterskuddspliktige. Datagrunnlaget vil være Skattedirektoratets registre over utlignet skatt og grunnlag for skattene (Etterskuddsregisteret og Ligningsregisteret) og Skattedirektoratets datastøttede selvangivelsesbehandling for forskuddspliktige skattytere (DSB-systemet). Inntektsbegrepene og hovedtrekkene i skattereglene er omtalt i boksene 2.1 og 2.2.

Personlig næringsdrivende

Skattedirektoratets DSB-system gir oss totaltall (selvangivelsesdata) for alle personlig næringsdrivende i tillegg til ligningsdata (ansettelser og skatter).

Figur 2.1. Gjennomsnittlig alminnelig inntekt for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art. 1997-2001. Kroner

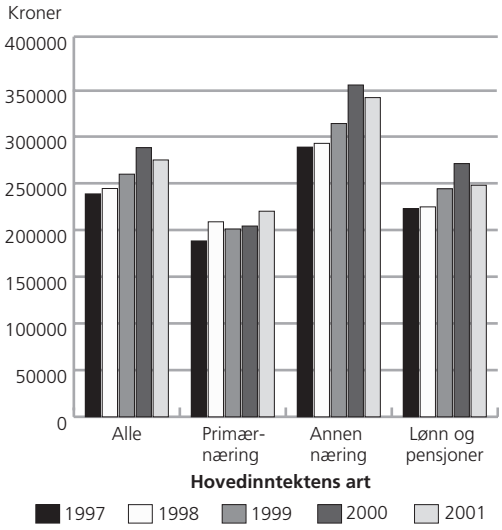

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Boks 2.1. Personlig næringsdrivende – definisjoner og begreper
Personlig næringsdrivende er en person som driver næringsvirksomhet for egen regning og risiko.

Alminnelig inntekt (nettoinntekt) kan defineres som summen av lønnsinntekter, kapitalinntekter og næringsinntekter fratrukket gjeldsrenter, avskrivninger og utgifter til inntekts ervervelse.

Personinntekt (bruttoinntekt) er en betegnelse på inntekt av personlig utført arbeid i eller utenfor ansettelsesforhold. I ansettelsesforhold består personinntekten av skattepliktige lønnsinntekter og pensjoner. Utenfor ansettelsesforhold beregnes personinntekten ut fra næringsinntekten i virksomheten korrigert for kapitalposter, fratrukket beregnet kapitalavkastning og eventuelt lønnsfradrag, samt benyttet fremførbar negativ personinntekt.

Inntektsskatt (nettoskatt) består av kommune- og fylkesskatt samt fellesskatt til staten, og beregnes flatt med 28 prosent av alminnelig inntekt.

Skatt på personinntekt (bruttoskatt) består av trygdeavgift og toppskatt.

Figur 2.2. Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art. 1997-2001. Kroner

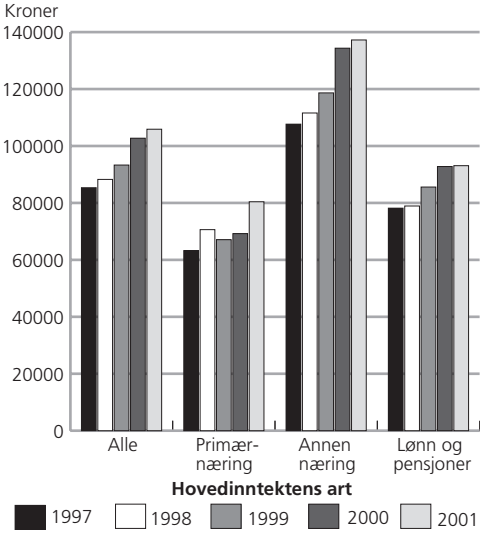

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.3. Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende. 1997-2001. Kroner

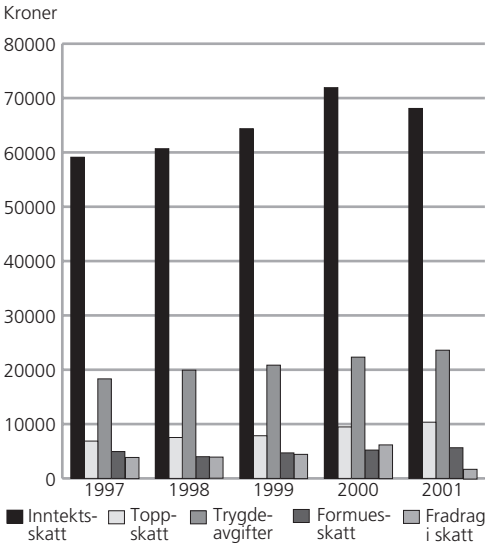

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittlig alminnelig inntekt for personlig næringsdrivende økte med om lag 15 prosent i perioden 1997 til 2001. Personlig næringsdrivende med annen næring som hovedinntekt hadde den største inntektsøkningen i perioden med om lag 18 prosent, tett fulgt av de næringsdrivende med primærnæring som hovedinntekt med om lag 17 prosent. Se figur 2.1 og vedleggstabell C1.

Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende økte med rundt 24 prosent i perioden 1997 til 2001.

Boks 2.2. Etterskuddspliktige – definisjoner og begreper
Etterskuddspliktige er selskap (eventuelt institusjon, forening eller lignende) hvor eierne må ha et begrenset ansvar for gjelden til selskapet.

Skattytere er etterskuddspliktige som har fått utlignet skatt av inntekt og/eller formue før eventuelle skattefradrag. Før 1998 kunne et selskap bestå av en eller flere skattytere på grunn av bestemmelsene om stedbundet beskatning i skattelovens § 3-3(1).

Sokkelselskaper er norske og utenlandske selskaper skattlagt med hjemmel i petroleumsskatteloven. De norske selskapene driver olje- og gassutvinning og rørledningstransport, mens de utenlandske selskapene driver ulike former for støttevirksomhet for petroleumsutvinning.

Rederier omfatter selskap som skattlegges etter skattelovens §§ 8-10 til 8-19. For å komme inn under disse særreglene må selskapet være et aksjeselskap som eier skip eller fartøy enten direkte eller indirekte gjennom et annet selskap. Selskap innenfor ordningen kan ikke drive annen virksomhet enn utleie og drift av egne og innleide skip, og kan heller ikke ha ansatte.

Kraftforetak er definert etter særregler ved beskatning av kraftforetak tatt inn i skattelovens kapittel 18. Skatteplikten omhandler alle som eier vannkraftverk eller som er berettiget til uttak av kraft.

Alminnelig inntekt består av næringsinntekter og kapitalinntekter fratrukket gjeldsrenter og andre kapitalutgifter samt anvendt fremførbart underskudd.

Beregnet personinntekt fra selskapet som tilordnes de aktive eierne beregnes ut fra næringsinntekten i selskapet korrigert for kapitalposter, fratrukket beregnet kapitalavkastning og eventuelt lønnsfradrag, samt benyttet fremførbar negativ personinntekt.

Reglene for stedbunden beskatning for etterskuddspliktige ble fjernet fra og med inntektsåret 1998. Dette medførte at selskaper og andre etterskuddspliktige blir ilignet *fellesskatt* til staten med 28 prosent av alminnelig inntekt og *formuesskatt* til staten med 0,3 prosent av skattepliktig formue for noen enkelte typer etterskuddspliktige (ikke vanlige aksjeselskaper). Tidligere år var skattesatsene for de fleste etterskuddspliktige 21,25 prosent fellesskatt og 6,75 prosent *inntektsskatt til kommune/fylke*. Sokkelselskaper skattlegges med 28 prosent inntektsskatt til staten. Norske oljeutvinningsselskaper ilignes i tillegg en *særskatt* på 50 prosent. Kraftforetak ilignes i tillegg til fellesskatt også *naturressursskatt* til kommunene og *skatt på grunnrenteinntekt* til staten, etter særreglene i skattelovens kapittel 18.

Personlig næringsdrivende med annen næring og næringsdrivende med primærnæring som hovedinntekt hadde den største skatteøkning i perioden, begge med om lag 27 prosent. Sum skatt for de personlig næringsdrivende utgjorde i 2001 39 prosent av alminnelig inntekt. For de næringsdrivende med annen næring som hovedinntekt utgjorde skatten 40 prosent av alminnelig inntekt, mens tilsvarende andel for de med primærnæring som hovedinntekt var 37 prosent. Se figur 2.2 og vedleggstabell C1.

Inntektsskatt har utgjort rundt 70 prosent av sum skatt fra 1997 til 2000, men i 2001 var denne andelen nede på 64 prosent. Toppskatten har gått fra 8 prosent i

1997 til om lag 10 prosent i 2001. Trygdeavgiftens andel av sum skatt har vært på rundt 22 prosent i perioden. Fradrag i skatt har ligget på rundt 5 prosent i perioden, men i 2001 sank denne ned til under 2 prosent. Dette skyldes i hovedsak bortfall av forsørgerfradrag og nedgang i godtgjørelsesfradrag. Se figur 2.3 og vedleggstabell C2.

Etterskuddspliktige

Sum skatt for alle etterskuddspliktige økte med 376 prosent i perioden 1992 til 2001. Den største økningen finner vi fra 1999 til 2000 da skatten økte med hele 131 prosent. Dette skyldes i all hovedsak en sterk økning i skatt fra virksomhet på norsk sokkel. Økningen på norsk sokkel kom i første rekke som et resultat av høyere oljepriser, men delvis også av økt produksjon. Landbasert virksomhet hadde en jevn økning hele perioden. Se figur 2.4 og vedleggstabell C3.

Særskilte regler for skattelegging av kraftforetak ble innført fra inntektsåret 1997. Kraftverkenes naturressursskatt har vært stabil i perioden. Naturressursskatten samordnes med fellesskatten ved at det gis fradrag for naturressursskatt i utlignet fellesskatt. Dette er et fremførbart fradrag. Fradraget utgjorde bortimot 70 prosent av naturressursskatten de første årene, men har økt til 142 prosent i 2001. Dette skyldes at kraftforetakene fikk utlignet mye fellesskatt i 2001, og fremførbare fradrag for naturressursskatt kunne derfor benyttes i større grad enn tidligere.

2.2. Selvangivelsesregnskap for næringsvirksomhet

Innledning

I dette avsnittet vil vi ta for oss et detaljert selvangivelsesregnskap for personlig næringsdrivende og etterskuddspliktige.

Figur 2.4. Sum skatt for etterskuddspliktige. 1992-2001. Milliarder kroner

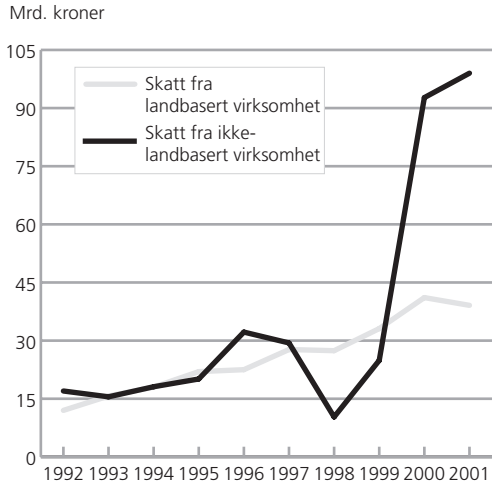

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5. Sum skatt før fradrag. Landbasert virksomhet. 1992-2001. Milliarder kroner

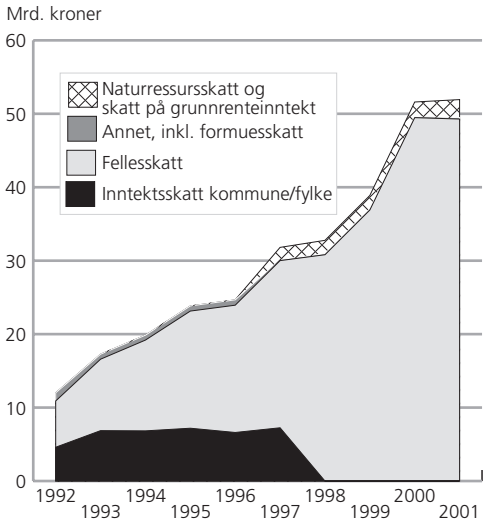

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.6. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for personlig næringsdrivende. 2001. Kroner

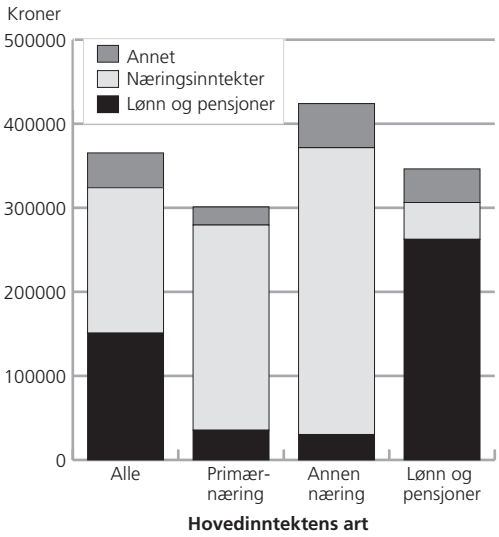

Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.7. Gjennomsnittlig personinntekt for personlig næringsdrivende. 2001. Kroner

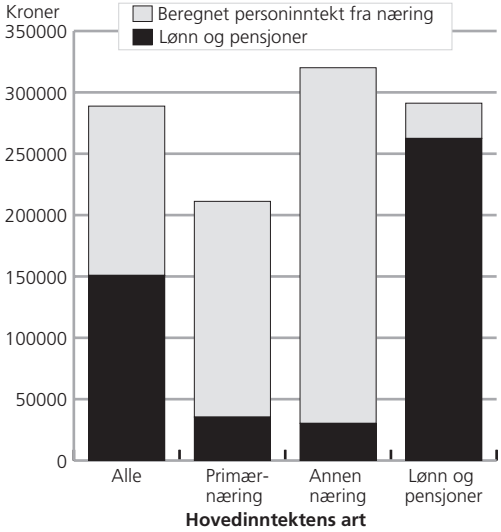

Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlaget vil være selvangivelsesdata som innhentes til inntekts- og formuesundersøkelsene for personlig næringsdrivende (IFN) og aksjeselskaper (IFS). IFN er basert på et landsomfattende utvalg på ca. 4 000 personlig næringsdrivende og deres ektefeller. IFS har tradisjonelt vært basert på et utvalg på ca. 7 000 skattepliktige aksjeselskaper. For 2001-årgangen som omtales her, har aksjeselskap som har innrapportert ligningsdata elektronisk også blitt inkludert slik at utvalget er på over 41 000 foretak. For begge undersøkelsene er grunnlaget hentet fra skatteligningens materiale. Det betyr at beløpenes størrelse er bestemt av skatteregler og ligningspraksis. Alle undersøkelser er beheftet med en viss usikkerhet. Generelt blir resultatene mer usikre jo færre observasjoner de er basert på.

Personlig næringsdrivende

For alle personlig næringsdrivende sett under ett utgjorde inntekter fra næringsvirksomhet litt under halvparten av bruttoinntekten, mens lønn og pensjoner utgjorde 41 prosent. For næringsdrivende med annen næring som hovedinntekt utgjorde næringsinntekt 80 prosent av bruttoinntekten. Til sammenligning var tilsvarende andel 13 prosent for næringsdrivende med lønn og pensjoner som hovedinntekt. Se figur 2.6 og vedleggstabell C6.

Snaut halvparten av samlet personinntekt var beregnet personinntekt fra næring. For næringsdrivende med primærnæring som hovedinntekt utgjorde personinntekt fra næring 83 prosent av samlet personinntekt, og innenfor andre næringer var andelen nærmere 91 prosent. Se figur 2.7 og vedleggstabell C6.

Aksjeselskaper
Den totale alminnelige inntekten for alle aksjeselskaper var 76 milliarder kroner i 2001. Den negative alminnelige inntekten utgjorde totalt 50 milliarder kroner, mens den samlede positive og skattbare alminnelige inntekten var 126 milliarder kroner. Aksjeselskapene benyttet totalt 22 milliarder kroner i fradrag for udekket underskudd fra tidligere år. Se figur 2.8 og vedleggstabell C7.

2.3. Beregnet personinntekt

Innledning
I dette avsnittet vil vi ta for oss beregnet personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap og for virksomheter drevet av personlig næringsdrivende. Datagrunnlaget vil være skjema for beregning av personinntekt som innhentes til inntekts- og formuesundersøkelsene for personlig næringsdrivende (IFN) og aksjeselskaper (IFS).

Personlig næringsdrivende
For alle virksomheter sett under ett utgjorde fradrag for beregnet kapitalavkastning om lag 15 prosent av næringsinntekt etter korreksjon for faktiske kapitalkostnader/-inntekter. Tilsvarende andel for virksomheter innenfor primærnæring var om lag 33 prosent og innenfor andre næringer 10 prosent.

Fradrag for fremførbar negativ beregnet personinntekt fra tidligere år utgjorde totalt 18 prosent av næringsinntekten. Innenfor primærnæring utgjorde dette fradraget 47 prosent, og innenfor andre næringer om lag 9 prosent. Se figur 2.9 og vedleggstabell C9.

Aktive eiere i aksjeselskap
Samlet personinntekt beregnet for aktive eiere i aksjeselskap var negativ i 2001, og utgjorde 2 milliarder kroner. Litt mer enn en av fire aktive eiere fikk beregnet positiv personinntekt. Denne var totalt på 6,6 milliarder kroner, etter fradrag for negativ personinntekt fra tidligere år. Ved

Figur 2.8. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper. 2001. Millioner kroner

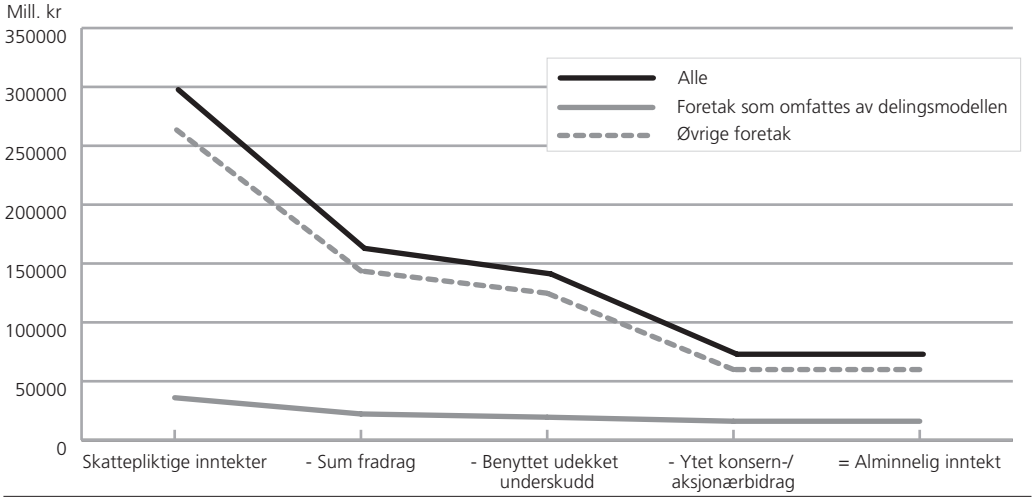

Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

beregning av personinntekten har fradragene i næringsinntekt ulik betydning for nivået på endelig personinntekt. Fradrag for beregnet kapitalavkastning utgjorde 71 prosent av næringsinntekt etter korreksjon for faktiske kapitalkostnader/-inntekter. Beregnet lønnsfradrag utgjorde 30 prosent og negativ fremført personinntekt fra tidligere år utgjorde 9 prosent av næringsinntekten. Se figur 2.10 og vedleggstabell C10.

Figur 2.9. Beregning av personinntekt for personlig næringsdrivende, etter virksomhetens næring. Gjennomsnitt. 2001. Kroner

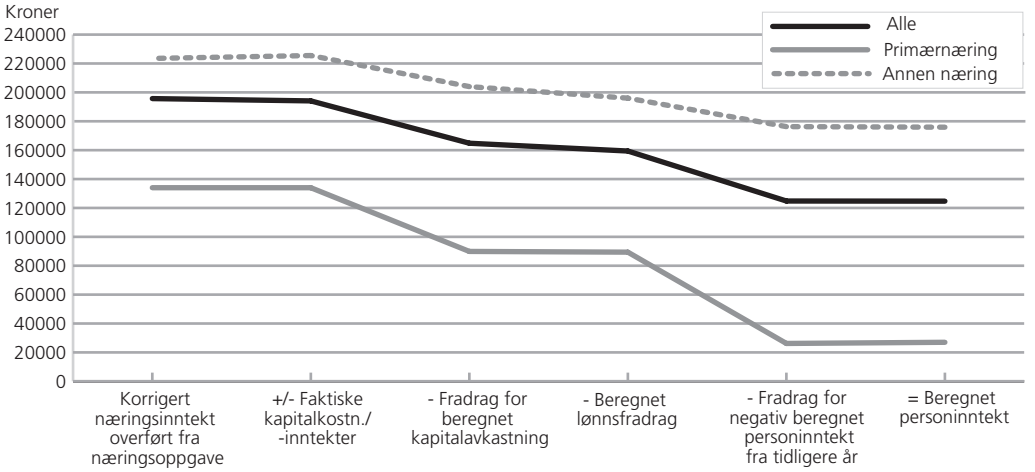

Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.10. Beregning av personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap. 2001. Millioner kroner

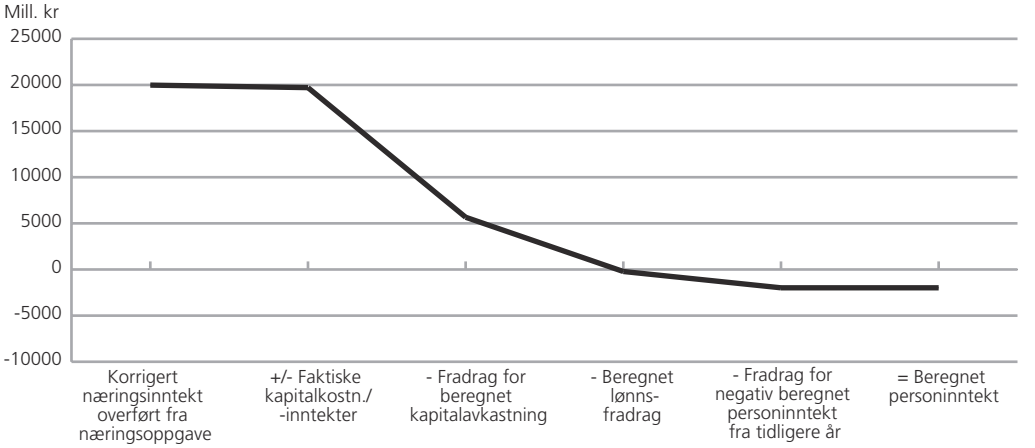

Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

Arne S. Andersen, Jon Epland, Tom Wennemo og Rolf Aaberge

3. Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000*

Formålet med artikkelen er å beskrive og drøfte utviklingen i økonomisk fattigdom mellom 1979 og 2000, med særlig oppmerksomhet på forholdet mellom fattigdom og økonomiske konjunkturer. Vi finner at det er stor grad av sammenfall mellom endringer i konjunkturene og endringer i tallet på fattige. Andelen fattige tenderer å øke i økonomiske nedgangstider og å bli redusert i oppgangstider. For hele perioden sett under ett finner vi at andelen fattige var om lag den samme i 2000 som i 1979. Den demografiske sammensetningen av de fattige har imidlertid endret seg, ved at stadig færre eldre tilhører gruppen av fattige. Artikkelen belyser også hvilken betydning offentlige overføringer har på de fattiges inntekter. Selv om vi mangler kunnskap om eventuelle økonomiske tilpasninger som finner sted innenfor husholdningene, ser skattefrie stønader ut til å være av stor betydning for fattigdommen. Det gjelder sosiale stønader som sosialhjelp og bostøtte, men i særlig grad en del familierelaterte stønader.

3.1. Innledning

Fattigdom er et begrep vi i Norge gjerne reserverer for andre verdensdeler eller en fjern fortid. Likevel har dette begrepet i stigende grad dukket opp i media og den offentlige debatt der oppmerksomheten rettes mot personer eller grupper av personer som har økonomiske problemer. Det har antakelig flere årsaker.

Den sterke vekstperioden på midten av 1980-tallet, med store og tilsynelatende lettjente gevinster, bidro til å rette oppmerksomheten mot økonomisk ulikhet. Dette ble forsterket av sterkt økende arbeidsledighet, og av den såkalte gjeldskrisen fra 1989. Til sammen skapte dette et klima som førte til at ikke bare økonomisk ulikhet, men også fattigdom stadig oftere ble nevnt som et samfunnsproblem. Gjeldskrisen var et resultatet av flere sammenfallende forhold. Perioden 1984-1987 var preget av risikovillige aktører med store låneopptak, først og fremst til finansiering av boliger i et marked med stigende priser og høyt rentenivå. Vendepunktet kom i 1988 med sterkt fall i boligprisene og samtidig økte vansker på arbeidsmarkedet.

Også økningen i tallet på mottakere av økonomisk sosialhjelp bidro antakelig til at fattigdomsproblemer fikk økt oppmerksomhet. Det var imidlertid neppe en avgjørende faktor. Økningen i antallet sosialhjelpsklienter hadde vært

*En lengre versjon av artikkelen er tidligere publisert i *Tidsskrift for Velferdsforskning,* Nr. 2, 2003.
Vi vil takke Steinar Stjernø for nyttige kommentarer.

betydelig også under høykonjunkturen fra 1983 til 1987. Det var antakelig økende arbeidsløshet og gjeldskrise som ga "legitimitet" til å introdusere fattigdom som et mulig samfunnsproblem.

På slutten av 1990-tallet ble det på nytt satt fokus på forekomsten av fattigdom i Norge. Fattigdom, spesielt blant barn, fikk stor oppmerksomhet i valgkampen i forkant av Stortingsvalget 2001, og ble fulgt opp med en egen stortingsmelding der det ble varslet økt innsats til bekjempelse av fattigdom (St.meld. nr. 6 2002-2003).

I Norge og andre OECD-land forstås og brukes fattigdom som et relativt begrep, det vil si at fattigdomsgrensen forutsettes å være avhengig av den generelle levestandarden i samfunnet. Denne betydningen står i sterk kontrast til den opprinnelige absolutte definisjonen av fattigdom. Etter denne definisjonen ble folk klassifiserte som fattige hvis deres samlede økonomiske ressurser ikke strakk til å dekke kostnadene til et minstekvantum av basisgoder som mat, klær og bolig. Overgangen fra absolutt til relativt begrep gjør fattigdomsbegrepet mer diffust og gir rom for forestillinger som varierer fra absolutt nød til uakseptabel lav levestandard. Forståelsen av hva som er uakseptabel lav levestandard vil naturligvis avhenge av det generelle nivået på levestandarden i samfunnet. Dette ble allerede påpekt av Platon[1], som argumenterte for at den høyeste inntekten i samfunnet ikke burde være mer enn fire ganger så stor som den laveste inntekten. For å kunne delta i samfunnslivet eller som Adam Smith (1776) uttrykte det – *appearing in public without shame* – trengs det mer inntekt i et rikt land enn i et fattig land. Slik sett gir betegnelsen lavinntekt en mer relevant assosiasjon til hva som menes med relativ fattigdom enn hva som følger av det tradisjonelle fattigdomsbegrepet. Betegnelsen fattigdom er imidlertid så innarbeidet i den internasjonale litteraturen at vi nedenfor likevel kommer til å benytte denne betegnelsen i stedet for lavinntekt.

Tallfesting av antall fattige vil være avhengig av en rekke forhold som er gjenstand for diskutable valg. De viktigste er definisjonen av:

- populasjon
- inntektsbegrep og regnskapsperiode
- skala for sammenligning (ekvivalensskala)
- fattigdomsgrense

Basispopulasjonen i denne analysen vil være alle personer som er registrert bosatt i Norge. Det vil si at den omfatter også alle barn, selv om barn ikke har egne inntekter. Når det gjelder valg av ekvivalensskala har vi utelukkende basert oss på den såkalte OECD-skalaen (se kapittel 1 for en nærmere omtale av ulike ekvivalensskalaer). Denne skalaen gir enslige voksne vekt 1 mens hver ekstra voksen person i husholdet får vekt 0,7, og hvert barn under 16 år får vekt 0,5. Vi gjør imidlertid oppmerksom på at denne skalaen ikke har et mer overbevisende faglig grunnlag enn andre foreslåtte skalaer i faglitteraturen. Valg av skala er delvis gjort ut ifra et ønske om å kunne sammenligne resultatene med tidligere studier, se for eksempel Aaberge, Andersen og Wennemo (1996a). For øvrig viser vi til Lund og Aaberge (1999) som studerer hvordan nivået, fordelingen og strukturen på fattigdommen avhenger av hvilken vekt stordriftsfordelene er tillagt i den valgte ekvivalensskalaen.

Valg av ett år som regnskapsperiode er både styrt av tradisjoner og datatilgjenge-

lighet, men gir naturligvis ingen holdepunkter for om fattigdommen er kronisk eller ikke. For å belyse dette spørsmålet har vi benyttet data for individuelle inntektshistorier basert på gjentatte observasjoner av årsinntekter for årene 1991 til 1994 og 1996 til 1999. Hvis de fleste personer bare unntaksvis opplever lavere årsinntekter gjennom livsløpet, vil varigheten som fattig være kort. I så fall vil det være stor utstrømning fra tilstanden som fattig – målt ved årsinntekt – og dermed ubetydelig forekomst av kronisk fattigdom. Hvis mobiliteten derimot er liten, det vil si det er stort sett de samme personene som har de laveste årsinntektene hvert år, vil vi ha en sterk tendens til kronisk fattigdom og dermed et mer alvorlig fattigdomsproblem.

Dette arbeidet er en videreføring og utvidelse av en studie av Aaberge mfl. (1999b) som bygde på data for perioden 1979-1995, mens denne studien bygger på data fra perioden 1979-2000. Analysen av kronisk fattigdom er basert på data for 1990-årene og dekker derfor både en økonomisk lavkonjunktur og en økonomisk høykonjunktur.

3.2. Definisjon av lavinntekts-/ fattigdomsgrenser

Definisjonen av fattigdom, både det absolutte og relative begrepet, stiller flere krav som må være oppfylt for at en person skal kunne betraktes som fattig: Vedkommende må ha et forbruk eller en levestandard som ligger langt under det normale, vedkommende må ha små materielle ressurser, *og* de manglende materielle ressursene må være *årsaken* til det lave forbruket eller den lave levestandarden. Det er sjelden man har alle disse opplysningene. Svært ofte har man bare opplysninger om de materielle ressursene. I andre tilfelle har man bare opplysninger om forbruk, levestandard eller hva slags liv vedkommende lever. Det vil derfor svært ofte være nødvendig å legge vekten på bare ett av de vilkår som til sammen må være oppfylt for at man skal kunne si at en person er fattig.

Ofte vil man legge vekt på de manglende materielle ressursene og bruke lav inntekt og kanskje formue som mål på fattigdom. Andre fattigdomsmål legger i stedet vekt på forbruket og bruker lave forbruksutgifter som mål på fattigdom. Begge tilnærminger kan ha sine fordeler og sine ulemper. Dersom man legger vekt på forbruket, vil de som har lavt forbruk, men ikke nødvendigvis lave inntekter, bli regnet som fattige. Men er den som ikke unner seg å leve som folk flest, men legger overdreven vekt på sparing, fattig? Dersom man legger vekt på inntekt og formue, vil det kunne hevdes at personer i ulike livsfaser kan ha ulike behov og dermed ikke oppnår samme velferdsnivå med samme inntekt. Det er for eksempel vanlig at man låner penger for kjøp av bolig i ung alder, at man deretter betaler ned lånet over et visst antall år og så mot slutten av livet lever gjeldfri i en nedbetalt bolig. En person i etableringsfasen vil derfor trenge en høyere kontantstrøm enn en gjeldfri pensjonist for å oppnå samme levestandard.

Med støtte i Smith (1776) kan det hevdes at de fattige er de som ikke får tilfredsstilt visse grunnleggende behov, eller behov som folk flest oppfatter som nødvendige for å delta fullt ut i samfunnslivet. I bestemmelsen av og omtalen av fattigdomsgrensen vil vi nedenfor bruke betegnelsen inntekt i betydningen ekvivalentinntekt (inntekt pr. forbruksenhet). I denne studien støtter vi oss til praksis i EU-landene ved å definere fattigdomsgrensen ved 50 prosent av medianinntekten. Vi

erkjenner samtidig at et slikt valg av fattigdomsgrense basert på ett bestemt forholdstall, i stor grad er preget av vilkårlighet. Det vil derfor i tillegg til fattigdomsgrensen på 50 prosent av medianinntekten, også bli benyttet en inntektsgrense som ligger 25 prosent over denne grensen (det vil si et beløp som tilsvarer 62,5 prosent av medianinntekten for alle personer). Vi vil for enkelthets skyld benevne alle personer som har en ekvivalentinntekt under 50 prosent av medianinntekten som "fattige", mens alle med en inntekt som er lavere enn 62,5 prosent av medianinntekten regnes som tilhørende en "lavinntektsgruppe".

I omtalen av lavinntekts-/fattigdomsgrensene har vi ikke presisert hva som menes med inntekt. Tradisjonelt defineres inntekt som det maksimale forbruket en kan tillate seg uten å tære på nettoformuen. På grunn av mangelfulle data, og endringer i inntektsbegrepet over tid, kan vi imidlertid bare nærme oss denne definisjonen på en grov måte. I samsvar med offisiell statistikk bruker vi inntekt etter skatt definert ved:

Inntekt etter skatt =Lønnsinntekt
+ Netto næringsinntekt etter av- og nedskrivninger
+ Brutto kapitalinntekt
+ Overføringer
- Skatt.

Tabell 3.1 viser de årlige størrelsene for den medianrelaterte fattigdomsgrensen gitt i faste priser (2000-kroner). Til sammenligning presenteres utviklingen i størrelsen av minstepensjon (for enslige).

Tabell 3.1. Fattigdomsgrensa og minstepensjon for enslige. 1979-2000. 2000-kroner

	Minstepensjon for enslige	50 prosent av årets medianinntekt
1979	63 400	52 700
1982	64 800	54 500
1984	65 800	57 100
1985	66 900	59 600
1986	68 200	63 800
1987	66 900	65 800
1988	66 900	65 600
1989	67 100	63 600
1990	67 300	64 600
1991	68 300	66 100
1992	69 100	67 300
1993	69 100	66 900
1994	69 600	66 500
1995	70 300	67 600
1996	72 300	68 600
1997	73 700	69 400
1998	81 600	72 900
1999	85 900	76 100
2000	86 800	77 500

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

3.3. Utviklingen i fattigdom i Norge 1979-2000

Vi skal i dette kapitlet gi anslag på andelen fattige for hvert av årene 1984-2000 i tillegg til årene 1979 og 1982[2], det vil si vi bruker observert årsinntekt (etter skatt) for hvert enkelt hushold som grunnlag for de årlige fattigdomsanslagene. Som nevnt i innledningen er dette den tradisjonelle framgangsmåten for måling av fattigdom. Vi har i tidligere arbeid (for eksempel Aaberge mfl. 1996b) påpekt at fattigdomsindikatorer basert på årsinntekt må tolkes med varsomhet fordi mange hushold/personer kan ha lave inntekter uten at det nødvendigvis er et uttrykk for at de har økonomiske problemer. Dette kan for eksempel være selvstendig næringsdrivende som av regnskaps- og/eller skattemessige grunner kan ha lav eller til og med negativ inntekt i enkelte år, personer som avslut-

ter studier/permisjoner og har arbeidsinntekt i noen få måneder, personer som har tatt permisjon for å realisere planlagte fritidsaktiviteter, eller personer med fravær fra arbeid på grunn av andre midlertidige forhold. Av disse grunnene har vi tidligere argumentert for at inntekt opptjent over en periode på minst tre år vil danne et bedre grunnlag for å identifisere de husholdene/personene som befinner seg i en vanskelig økonomisk situasjon.

Resultatene i dette kapitlet dekker en forholdsvis lang tidsperiode med uunngåelige endringer i inntektsbegrepet, blant annet som følge av endrede skatteregler. Av sammenligningsgrunner har vi derfor måtte benytte et inntektsbegrep som er mer ufullstendig enn det som benyttes i dagens inntektsstatistikk.

Resultatene i figur 3.1 viser at andelen fattige ble betydelig redusert fra 1979 til 1984, mens andelen økte gradvis men svakt i perioden 1985-1996. Etter 1996 har andelen fattige på nytt gått noe ned. Ser en hele perioden 1979-2000 under ett, har det ikke skjedd betydelige endringer i andelen fattige. For nærmere informasjon om usikkerheten til estimatene i figuren viser vi til vedlegg 1 i Andersen mfl. (2003). Vi gjør også oppmerksom på at økonomisk sosialhjelp og diverse andre stønader ikke inngår i dette inntektsbegrepet som strekker seg tilbake til 1979.[3]

En mulig forklaring på utviklingen i andelen fattige kan være å knytte den til utviklingen i inntektsulikhet. Den totale inntektsulikheten i Norge avtok svakt fra begynnelsen av tiåret til 1987-1988, i takt med økningen i sysselsetting under høykonjunkturen på midten av 1980-tallet. I 1989 steg imidlertid ulikheten, for senere å holde seg relativt stabil på dette nye nivået. En tilsvarende økning i andelen fattige skjedde ikke i 1989. Det er nærliggende å se økningen i ulikhet i 1989 i sammenheng med den sterke økningen i arbeidsløshet dette året (Andersen mfl. 1995). Dette tyder på at den totale inntektsulikheten er mer følsom enn andelen fattige for hvordan arbeidsmarkedet fungerer. Men som påpekt av Aaberge mfl. (2000) steg ulikheten mindre enn forventet. Dette skyldes delvis sjenerøse trygdeordninger og delvis at husholdene kompenserte deler av inntektsbortfallet som følge av arbeidsledighet med økt arbeidsinnsats fra andre husholdsmedlemmer.

Selv om sammenhengen mellom inntektsulikhet og andel fattige ikke synes særlig sterk, tyder utviklingen på at det er en sammenheng mellom økonomiske konjunktursykluser og andel fattige. Hvis vi ser hele konjunkturforløpet (1985-1995)

Figur 3.1. Andelen fattige personer i Norge. 1979, 1982, 1984-2000. Prosent

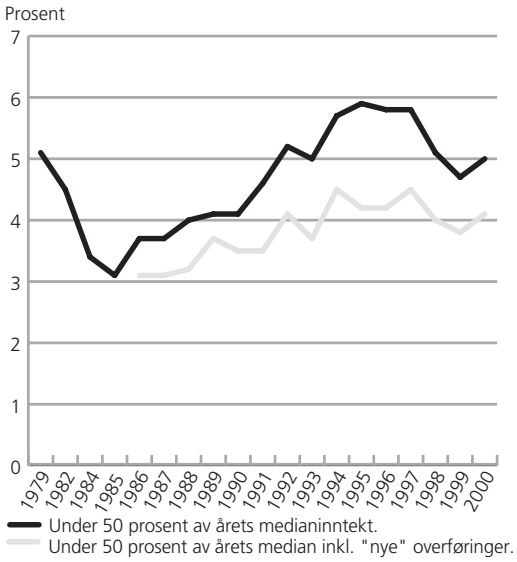

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

under ett, finner vi at andelen fattige var betydelig høyere under lavkonjunkturen på 1990-tallet enn under høykonjunkturen på 1980-tallet.

Tilsvarende finner vi en ny nedgang i andelen fattige mot slutten av 1990-tallet, da Norge igjen var inne i en periode preget av sterk økonomisk vekst.

Reduksjonen i andelen fattige fram til midten av 1980-tallet er ikke minst bemerkelsesverdig fordi dette var en periode med sterk vekst i inntekt etter skatt. I 2000-priser økte 50 prosent av medianverdien for inntekt etter skatt pr. forbruksenhet fra 52 700 kroner i 1979 til 65 800 kroner i 1987, altså en realinntektsøkning på 25 prosent. Dette tyder på at særlig fattige drar nytte av en høykonjunktur og at de hadde en klar realinntektsøkning i perioden. Dette samme ser ut til å ha skjedd i perioden mellom 1996 og 2000. Her falt andelen fattige samtidig med at beløpet som utgjorde 50 prosent av medianinntekten økte kraftig. Under lavkonjunkturen fra slutten av 1980-tallet til bortimot midten av 1990-tallet økte andelen fattige, noe som tyder på at de sakket akterut i realinntektsutviklingen.

Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at grafen for 1979-2000 er basert på et inntektsbegrep som ikke inneholder sosialhjelp og noen andre målrettede støtteordninger. Statistisk sentralbyrå har senere fått tilgang på data som gjør det mulig å inkludere disse inntektene fra og med inntektsåret 1986. Som vist i figur 3.1 synker da andelen fattige med mellom 1 og 1,5 prosentpoeng. Dessuten ser vi at variasjonen i andelen fattige over tid blir mye mindre enn det som antydes av anslagene basert på det "gamle" inntektsbegrepet. Sammenhengen med konjunkturutviklingen er imidlertid i store trekk den samme.

3.3.1. Betydningen av sosialhjelp og andre offentlige stønader

I det inntektsbegrepet som blir brukt til å belyse utviklingen i fattigdom tilbake til 1979, mangler som tidligere nevnt, flere typer inntekter. Disse har først kommet inn i datagrunnlaget til inntektsundersøkelsen på et senere tidspunkt. Flere av de inntektene som en ikke har opplysninger om bakover i tid er særlig rettet inn mot økonomisk vanskeligstilte grupper. En slik inntektskomponent er økonomisk sosialhjelp. Dette er naturligvis en alvorlig mangel ved inntektsbegrepet når en ønsker å belyse utviklingen i fattigdom, både fordi en må regne med å overvurdere omfanget av fattigdom og fordi utbetalt sosialhjelp har økt så kraftig i denne perioden (sjudoblet).

Tabell 3.2 viser den betydningen sosialhjelp og en rekke andre skattefrie overføringer har når det gjelder å redusere forekomsten av lavinntekt. De ulike overføringene er delt inn i tre ulike typer stønader. *Diverse familiestønader* omfatter en rekke mer eller mindre generelle stønader til husholdninger med barn. Dette gjelder for eksempel barnetrygd (inklusive småbarnstillegg og finnmarkstillegg), forsørgerfradrag og kontantstøtte. I tillegg inngår noen mer målrettede overføringer til utsatte barnefamilier, for eksempel utvidet barnetrygd og stønad til barnepass/utdanning til enslige forsørgere mv. *Sosiale stønader* omfatter i tillegg til sosialhjelp også bostøtte og grunn- og hjelpestønad, mens *diverse andre stønader* hovedsakelig omfatter studiestipend. Tabellen viser hvilken betydning hver enkelt overføringstype har på antallet fattige.

Tabellen bør likevel tolkes forsiktig, og bør ikke oppfattes som et mål på den effektiviteten som diverse offentlige stønader har når det gjelder å redusere fattigdom. Noen av de generelle stønadene vil trolig i noen grad påvirke atferden til husholdene. Med andre ord: Dersom ikke stønadene hadde eksistert eller dersom de hadde vært mindre gunstige, ville noen hushold trolig ha endret atferd, for eksempel ved å øke omfanget av inntektsgivende arbeid. På samme måte kan noen velge å redusere arbeidsinnsatsen, dersom en kan oppnå kompensasjon for inntektsbortfallet ved å motta en overføring. Dette var blant annet et av diskusjonstemaene i forbindelse med innføring av kontantstøtten i 1998.

Det kan argumenteres for at det i avgrensningen av fattige også bør tas hensyn til formue og om husholdet er et studenthushold. Det anses for legitimt at studenter har lav inntekt fordi utdanning ses som en investering. Dessuten er det studiefinansieringsordninger der studenter gis lån, og slike lån regnes ikke som inntekt.

Tabell 3.2. Andelen personer under fattigdomsgrensen[1] og lavinntektsgrensen[2], etter ulike inntektsbegreper. 2000. Prosent

Inntektsbegrep	Andel fattige	Andel med lavinntekt
Før skattefrie overføringer	8,2	17,2
Før diverse familiestønader	6,4	14,3
Før diverse sosiale stønader	5,0	11,9
Før diverse andre stønader	4,6	10,7
Etter alle skattefrie stønader	4,1	10,0
Eksklusive studenter/formuende	3,4	7,9

[1] Fattigdomsgrense = under 50 prosent av median ekvivalentinntekt for alle personer.
[2] Lavinntektsgrense = 25 prosent høyere enn 50 prosent av median ekvivalentinntekt for alle personer (dvs. 62,5 prosent av median ekvivalentinntekt for alle personer).
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Det kan også virke urimelig å definere personer som fattige hvis de disponerer formue over en viss størrelse. Manglende opplysninger om verdien på realkapital gjør at vi vil benytte opplysninger om bruttofinanskapital som grunnlag for å bestemme om en person er formuende. Vi har definert alle personer i en husholdning med en bruttofinanskapital pr. forbruksenhet som overstiger minstepensjonen til en enslig som formuende. Dette innebærer at enslige med høyere bruttofinanskapital enn 86 800 kroner, ektepar (uten barn) med høyere bruttofinanskapital enn 147 600 kroner og ektepar med to barn som har høyere bruttofinanskapital enn 234 400 kroner blir regnet som formuende.

Tabell 3.2 bekrefter det tidligere studier har vist om at det norske overføringssystemet er relativt treffsikkert, og har en større direkte utjevnende effekt enn mange andre land i Europa (se Byfuglien og Stensrud 2002). Tabellen viser at de skattefrie overføringene har til dels stor betydning når det gjelder å redusere tallet på fattige. Andelen fattige blir for eksempel halvert fra å utgjøre 8,2 prosent av befolkningen *før* alle skattefrie overføringer til 4,1 prosent *etter* alle overføringer. Blant de ulike stønadene så ser det videre ut som at familiestønadene betyr mest når det gjelder å redusere omfanget av fattigdom. Dersom diverse familiestønader av typen barnetrygd, kontantstøtte og lignende ikke regnes med i inntektsbegrepet, ville andelen fattige være 2,1 prosentpoeng høyere enn etter at disse inntektene er regnet med i inntektsbegrepet. Tilsvarende ble andelen fattige redusert med om lag 1 prosentpoeng når en inkluderte de sosiale stønadene i inntektsbegrepet. Andre typer stønader har som forventet mindre betydning når det gjelder å redusere tallet på

fattige. Samtidig vil vi som ovenfor understreke at mulige atferdseffekter som følge av bortfall av offentlige trygder/ overføringer, kunne ha resultert i økte arbeidsinntekter og dermed i mindre forskjeller i andelen fattige, enn det som framgår av tabell 3.2. Tabellen viser, som tidligere nevnt, bare de direkte effektene av de forskjellige overføringene.

Som forventet vil betydningen av de enkelte stønadene variere med hvilken familiefase personene befinner seg i. For personer i hushold med barn vil for eksempel familiestønadene utgjøre en betydelig del av husholdsinntektene, mens sosiale ytelser, som bostøtte og grunn- og hjelpestønad vil ha størst betydning for de eldre. Det er derfor ikke overraskende at det er familiestønadene som i særlig grad reduserer andelen fattige barnefamilier. Som det går fram av tabell 3.3 faller andelen fattige i husholdstypen "par med småbarn (yngste barns alder 0-6 år)" fra 9,1 prosent til 3,7 prosent etter at alle familieoverføringene inngår i inntektsbegrepet. Betydningen av diverse familiestønader er enda større for enslige forsørgere. Her faller andelen fattige fra hele 20,3 prosent til 7,7 prosent som en følge av at familiestønadene inngår i inntektsbegrepet. Også de sosiale stønadene gir en betydelig reduksjon i tallet på fattige enslige forsørgere. Når

Tabell 3.3. Andelen fattige personer i ulike husholdstyper, etter ulike inntektsbegreper. 2000. Prosent

Husholdstype	Før skattefrie overføringer	Før diverse familie-stønader	Før diverse sosiale stønader	Før diverse andre stønader	Etter alle skattefrie overføringer	Eksklusive studenter og formuende
Fattige						
Enslige under 45 år	24,5	18,3	20,9	21,7	18,2	16,0
Enslige 45-64 år	5,8	4,5	5,8	4,5	4,5	3,0
Enslige over 65 år	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	1,1
Par uten barn under 45 år	7,0	4,0	5,0	5,8	4,0	3,6
Par uten barn, 45-64 år	1,2	0,6	1,1	0,7	0,6	0,3
Par uten barn, 65- år	0,8	0,6	0,8	0,6	0,6	0,5
Par med barn, 0-6 år	10,3	9,1	4,7	4,2	3,7	3,3
Par med barn, 7-17 år	3,9	3,0	2,1	1,8	1,7	1,4
Enslige forsørgere	27,1	20,3	11,3	8,5	7,7	7,7
Andre husholdstyper	3,3	1,9	2,2	2,1	1,6	1,2
Alle personer	8,2	6,4	5,0	4,6	4,1	3,4
Personer med lavinntekt						
Enslige under 45 år	29,7	24,8	27,9	26,6	24,8	21,9
Enslige 45-64 år	12,5	8,7	12,5	8,7	8,7	6,8
Enslige over 65 år	32,5	23,7	32,5	23,7	23,7	10,3
Par uten barn under 45 år	10,1	7,5	8,1	9,7	7,5	6,8
Par uten barn, 45-64 år	2,4	1,9	2,4	1,9	1,9	1,3
Par uten barn, 65- år	8,1	7,3	8,1	7,3	7,3	3,6
Par med barn, 0-6 år	21,6	19,7	10,5	10,3	9,7	8,8
Par med barn, 7-17 år	10,6	8,6	6,5	6,6	6,0	5,3
Enslige forsørgere	44,3	37,0	21,4	17,5	15,9	15,5
Andre husholdstyper	6,7	4,9	5,7	5,0	4,5	3,1
Alle personer	17,2	14,3	11,9	10,7	10,0	7,9

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

sosialhjelp, bostøtte og grunn- og hjelpestønad er med i inntektsbegrepet faller fattigdomsandelen blant personer i eneforsørgerhushold med 3,6 prosentpoeng.

Ved å fjerne studenter og formuende faller andelen fattige først og fremst blant enslige under 45 år, der en betydelig andel vil være studenter. Går vi over til å se på gruppen med lavinntekt, ser vi at et betydelig antall enslige pensjonister og pensjonistektepar har lavere inntekt enn denne grensen. Dette er først og fremst personer som er "formuende", det vil si at de tilhører husholdninger med en bruttofinanskapital over en viss størrelse.

3.3.2. Inntektssammensetningen blant fattige

Informasjon om inntektssammensetningen blant de fattige vil blant annet bidra til større klarhet om det ligger bestemte prosesser bak fattigdomstallene. Det vil for eksempel være viktig å vite om fattige i betydelig grad er i arbeid eller om de fortrinnsvis lever av overføringer. Det må imidlertid bemerkes at inntektsbegrepet som benyttes her ikke omfatter sosialhjelp og noen andre stønader som har kommet med i inntektsbegrepet de senere årene, dette fordi tallene skal være sammenlignbare tilbake til 1982.

Det er to viktige konklusjoner vi vil trekke fra tabell 3.4. For det første kommer ca. halvparten av inntekten til de fattige fra inntektsgivende arbeid, mens overføringen utgjør omtrent 40 prosent av inntekten. Det andre er endringene som har funnet sted mellom 1982 og 2000, først og fremst når det gjelder renteutgiftene. Mens om lag en fjerdedel av de fattiges inntekter gikk til betaling av renter både i 1982 og i 1990, er denne andelen redusert til bare 8 prosent i 2000. Denne reduksjonen kan skyldes flere faktorer, blant annet den betydelige nedgangen i lånerenter som fant sted etter 1993. Vel så viktig var antakeligvis skattereformen i 1992, som gjorde det mindre lønnsomt å lånefinansiere varige konsumgoder. Disse resultatene antyder at egen atferd kan ha stor betydning for forbruksmulighetene til mange personer med lav observert inntekt. Dessuten kan en heller ikke se bort fra at gunstige offentlige ordninger kan ha en negativ effekt på egeninnsatsen. Dette er både viktige og krevende spørsmål å forfølge i forskningssammenheng, men ligger utenfor formålet med denne artikkelen.

Tabell 3.4. Inntektssammensetning blant fattige. 1982, 1990 og 2000. Prosent av samlet inntekt (inntekt før skatt)

	Lønns-inntekt	Nærings-inntekt	Kapital-inntekt	Over-føringer	Samlet inntekt	Utlignet skatt	Rente-utgifter	"Disponibel" inntekt
1982								
Alle personer	70	12	4	15	100	24	8	67
Fattige (50 pst. av medianinntekten)	45	9	8	38	100	11	31	58
1990								
Alle personer	66	10	6	17	100	24	14	62
Fattige (50 pst.av medianinntekten)	48	8	6	38	100	10	24	66
2000								
Alle personer	65	7	9	19	100	25	7	69
Fattige (50 pst. av medianinntekten)	49	5	4	42	100	10	8	82

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

3.4. Kronisk fattigdom

Empiriske analyser av fattigdom er vanligvis basert på årlige tverrsnittsdata, det vil si inntektsdata for separate år. Valg av ett år som inntekts- eller regnskapsperiode er styrt både av tradisjoner og datatilgjengelighet, men gir naturligvis begrenset informasjon om varigheten som fattig. Hvis de fleste personer bare unntaksvis opplever lavere årsinntekter gjennom livsløpet, vil varigheten som fattig være kort. I så fall vil det være stor inn- og utstrømming fra tilstanden som fattig (målt ved årsinntekt) og dermed ubetydelig forekomst av kronisk fattigdom. Hvis mobiliteten derimot er liten, dersom det er stort sett de samme personene som har de laveste årsinntektene hvert år, vil det være en sterk tendens til kronisk fattigdom og dermed et mer alvorlig fattigdomsproblem. De tradisjonelle fattigdomsindikatorene (basert på årsinntekt) som ble drøftet ovenfor, gir oss ingen holdepunkter for om fattigdommen er kronisk eller ikke. For å belyse dette skal vi i dette avsittet studere individuelle inntektshistorier basert på gjentatte observasjoner av årsinntekter for to fireårsperioder: 1991-1994 og 1996-1999.[4] Dette er to perioder preget av ulike konjunkturer. I årene 1991-1994 var Norge preget av lavkonjunktur med relativt høy arbeidsledighet og svak vekst i økonomien. Perioden 1996-1999 er derimot kjennetegnet av betydelig økning i sysselsettingen og en kraftig reallønnsvekst.

Umiddelbart kan det forventes at de gode tidene på slutten av 1990-tallet ville gi personer/familier med lave kvalifikasjoner bedre muligheter i arbeidsmarkedet, og dermed håp om en større utstrømming fra gruppen av fattige. Dette ville ha vært tilfelle dersom vi hadde benyttet en absolutt definisjon av fattigdom, ikke minst siden også de fattige har hatt en realinntektsøkning i perioden. Basert på en relativ definisjon kan utfallet imidlertid like gjerne bli økt fattigdom, avhengig av om ulikheten i den nedre delen av inntektsfordelingen øker eller ikke.

De individuelle inntektene blir bestemt av husholdsinntektene til de husholdene som personene tilhører og husholdssammensetningen i hvert av de aktuelle årene. Det tas hensyn til at personene skifter sivilstatus for eksempel ved å inngå giftemål eller samboerskap, eller at de får barn. Som før fokuserer vi på inntekt etter skatt pr. forbruksenhet (ekvivalentinntekt) basert på OECD-skalaen.

3.4.1. Kronisk fattigdom – betydningen av sosialhjelp og ande stønader

Som påpekt tidligere har opplysninger om sosialhjelp og grunn- og hjelpestønad i vårt datamateriale først vært gjort tilgjengelig de siste årene. I analysene av kronisk fattigdom for perioden 1986-1993 og perioden 1986-1995 (Aaberge mfl. 1996a, 1999b), kunne derfor sosialhjelp og grunn- og hjelpestønad ikke inkluderes i inntektene som ligger til grunn for bestemmelse av fattigdomsgrense og dermed tallet på fattige. Siden sosialhjelp er en behovsprøvet økonomisk stønad, må vi forvente at tallet på kronisk fattige vil avta når disse inntektene inngår i målet for inntekt. Vi skal nedenfor, på samme måte som vi gjorde for tverrsnittsdata, studere den direkte effekten av en rekke ulike skattefrie stønader som for eksempel sosialhjelp, bostøtte og grunn- og hjelpestønad har på kronisk fattigdom, basert på data for periodene 1991-1994 og 1996-1999. Vi ser bort ifra en mulig indirekte virkning via endret arbeidsmarkedsatferd. De anslåtte effektene i tabell 3.5 vil derfor sannsynligvis

Tabell 3.5. Andelen kronisk fattige, etter ulike inntektsbegreper. Fireårsinntekter (1991-1994 og 1996-1999). Prosent

Inntektsbegrep	1991-1994		1996-1999	
	Andel fattige	Andel med lav-inntekt	Andel fattige	Andel med lav-inntekt
For alle skattefrie overføringer	7,7	17,3	6,9	16,4
Før diverse familiestønader ..	4,9	14,6	4,8	13,6
Før diverse sosiale stønader	3,6	11,8	3,5	11,6
Før diverse andre stønader	2,8	9,3	2,8	9,5
Etter alle skattefrie stønader	2,4	8,9	2,2	9,0

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

overvurdere forskjellen i andelen fattige mellom en situasjon med og uten ordningene.

Reduksjonen i analyseperioden fra ti til fire år reduserer potensialet for mobilitet og inntektsutjamning, og vi vil derfor forvente en større andel kronisk fattige når rammen er fireårsperioder enn når rammen er en tiårsperiode. Dette bekreftes av resultatene i tabell 3.5, som viser at 2,4 prosent var kronisk fattige i perioden 1991-1994, mens det tilsvarende tallet for tiårsperioden 1986-1995 var på 1,5 prosent. Tilsvarende tall for fireårsperioden 1996-1999 var på 2,2 prosent.[5]

Ved å inkludere diverse skattefrie overføringene i inntektsbegrepet, ser vi at tallet på kronisk fattige i perioden 1996-1999 ble redusert fra 6,9 prosent til 2,2 prosent. Det forekommer en tilsvarende reduksjon når vi øker fattigdomsgrensen med 25 prosent (fra 16,4 til 9,0 prosent). Familiestønader som barnetrygd, kontantstøtte og stønad til barnepass gir den største reduksjonen i andelen kronisk fattige, selv om også sosiale ytelser som sosialhjelp og bostøtte gir en betydelig reduksjon i andelen fattige. Mønsteret er ellers det samme som vi tidligere har sett når det gjelder årlig lavinntekt.

Vi antok at den kroniske fattigdommen ville være mindre under høykonjunkturen i perioden 1996-1999 enn under lavkonjunkturen i perioden 1991-1994. De empiriske resultatene viser at det til en viss grad er en slik sammenheng. Tallene tyder ganske riktig på at det er litt færre kronisk fattige i 1996-1999, når en regner før skattefrie overføringer. De skattefrie overføringene synes imidlertid å kompensere for inntektsbortfallet fra lønnsarbeid og dermed utjevne det meste av denne forskjellen.

Resultatene ovenfor viser at diverse sosialstønader, herunder sosialhjelp reduserer andelen med inntekt under fattigdomsgrensa omtrent like mye i de to periodene. Dette til tross for at periodene konjunkturmessig er ganske forskjellige, og til tross for at antallet som mottok sosialhjelp var vesentlig høyere i den første perioden. Et interessant spørsmål er hvor stor andel av de kronisk fattige som etter definisjonen som inkluderer sosialhjelp er mottakere av sosialhjelp. Som det framgår av tabell 3.6 varierer dette fra år til år. I gjennomsnitt mottok omtrent en fjerdedel av de kronisk fattige sosialhjelp hvert år i perioden 1996-1999, mens dette var tilfelle for om lag 40 prosent av de kronisk fattige i perioden 1991-1994. Det er rimelig å anta at den betydelige reduksjonen i andelen kronisk fattige med sosialhjelp fra perioden med lavkonjunkt tidlig på 1990-tallet til perioden med høykonjunktur på slutten av 1990-tallet, skyldes gunstigere arbeidsmarked for svake grupper. Til tross for denne forskjellen er likevel den direkte

Tabell 3.6. Andelen kronisk fattige som mottok sosialhjelp. 1991-1994 og 1996-1999. Årlige gjennomsnittlige andeler (prosent)

	1991	1992	1993	1994	Årlig gjennomsnitt 1991-1994
Fattige	45,1	42,5	46,0	39,6	43,3
Lavinntekt	23,4	22,2	22,7	20,6	22,2
	1996	1997	1998	1999	Årlig gjennomsnitt 1996-1999
Fattige	25,4	24,0	21,7	21,7	23,2
Lavinntekt ...	17,3	19,0	17,1	14,8	17,1

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

"effekten" av sosialstønadene på andelen kronisk fattige om lag den samme i de to periodene. Atferdseffektene som er antydet her er tentative og må evalueres i en strukturell modellanalyse. Dette ligger imidlertid utenfor rammen av denne artikkelen.

Konjunkturforskjellen mellom de to periodene viser seg også i inntektssammensetningen. Tabell 3.7 viser inntektssammensetningen blant kronisk fattige i de to fireårsperiodene 1991-1994 og 1996-1999. Den viktigste forskjellen er at lønnsinntektens betydning har økt for de kronisk fattige, fra å utgjøre vel 40 prosent under lavkonjunkturen i 1991-1994 til snaut 50 prosent i perioden 1996-1999. Et gunstigere arbeidsmarked i denne perioden kan være en viktig grunn til denne forskjellen.

Mønsteret i tabellen er stort sett sammenfallende med mønsteret for kronisk fattige i perioden 1986-1995, presentert i tabell 25 i Aaberge mfl. (1999b). Forskjellen er at næringsinntektene nå er betydelig mindre, mens lønnsinntekter og overføringene er tilsvarende større. For å avklare om dette først og fremst er en direkte konsekvens av skattereformen i 1992, kreves en mer omfattende studie.

Tidligere studier har vist store forskjeller etter familiefase og innvandringsbakgrunn. Yngre enslige og par med små barn dominerer gruppen av kronisk fattige, om enn noe mindre i perioden 1996-1999 enn i 1991-1994. I den tidligste perioden utgjorde de henholdsvis 48 og 22 prosent av de kronisk fattige, i den siste perioden 37 og 21 prosent (tabell 3.8). En medvirkende årsak til at det ble færre enslige under 45 år blant de kronisk fattige, skyldes trolig den betydelige reduksjonen i arbeidsledighet blant de unge, som fant sted i denne perioden.[6]

Tabell 3.7. Inntektssammensetningen blant alle personer og blant kronisk fattige. 1991-1994 og 1996-1999. Prosent av samlet inntekt (inntekt før skatt)

Kronisk lavinntekt	Lønnsinntekt	Næringsinntekt	Kapitalinntekt	Overføringer	Samlet inntekt	Skatt	Renter	Disponibel inntekt
1991-1994								
Alle personer	68	10	5	18	100	25	12	64
Fattige	41	8	3	48	100	13	7	80
Lavinntekt	46	9	3	41	100	15	10	75
1996-1999								
Alle personer	67	8	9	17	100	26	6	68
Fattige	48	6	2	44	100	14	8	78
Lavinntekt	42	8	2	48	100	15	6	79

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.8. Andelen kronisk fattige og personer med vedvarende lavinntekt i ulike husholdstyper. Lavinntekt basert på fireårsinntekter. Gjennomsnittlige andeler (prosent) for periodene 1991-1994 og 1996-1999

		Husholdstype						
	Alle personer	Enslige under 45 år	Enslige 65 år og over	Par uten barn hvor hoved-personen er 65 år eller eldre	Par med barn, yngste barn 0-6 år	Par med barn, yngste barn 7-17 år	Enslige forsørgere med barn 0-17 år	Andre
1991-1994								
Fattige	100	48	2	0	22	8	4	17
Lavinntekt	100	21	11	9	32	9	6	12
1996-1999								
Fattige	100	37	3	3	21	8	10	19
Lavinntekt	100	15	20	10	24	9	9	13

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Resultat fra tidligere studier basert på årlig inntekt viser at personer med første- og andregenerasjons innvandrerbakgrunn var den gruppen som var mest eksponert for fattigdom. Et viktig spørsmål er om denne tilstanden er permanent eller om fattigdom bare er en forbigående tilstand. Informasjon som berører dette spørsmålet gis i tabell 3.9, som viser hvor stor andel av befolkningen med innvandringsbakgrunn som var kronisk fattige.

Som tabellen viser er personer som er første- eller andregenerasjonsinnvandrere klart overrepresentert blant de kronisk fattige. Selv om definisjonen av innvandrere omfatter alle personer som har innvandret til Norge, har de fleste kronisk fattige innvandrere bakgrunn fra land i den tredje verden. I perioden 1991-1994 var nærmere hver femte innvandrer kronisk fattig, mens tilsvarende andel for de uten innvandringsbakgrunn var knapt 2 prosent. Utviklingen på 1990-tallet har likevel vært gunstig for innvandrerne, med en betydelig nedgang i andelen kroniske fattige. Dette samsvarer for øvrig med utviklingen i årlig lavinntekt for denne gruppen (Kirkeberg 2001).

Tabell 3.9. Andelen kronisk fattige i periodene 1991-1994 og 1996-1999 i grupper, etter innvandringsbakgrunn. Prosent

	Innvandringsbakgrunn		
	Første- og andre-generasjons-innvandrere	Andre personer	Alle personer
1991-1994			
Fattige	17,7	1,7	2,4
Lavinntekt	29,7	8,0	8,9
1996-1999			
Fattige	11,7	1,7	2,2
Lavinntekt	28,6	8,0	9,0

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

3.5. Sammendrag og konklusjoner

Formålet med dette arbeidet har vært å beskrive og drøfte utviklingen i – og omfanget av økonomisk fattigdom i Norge i perioden 1979-2000. Perioden har vært preget av store svingninger i de økonomiske konjunkturene. En høykonjunktur fra midten av 1980-tallet ble avløst av en ganske dyp lavkonjunktur på slutten av tiåret. Denne varte omtrent til midten av 1990-tallet, da den ble avløst av en ny høykonjunktur. Detaljerte

inntektsdata fra denne perioden gir oss muligheter for å undersøke om det er noen sammenheng mellom økonomiske konjunkturer og forekomsten av fattigdom.

Tallfesting av fattigdom krever presisering av populasjon og inntektsbegrep, og bestemmelse av skala for interpersonlig sammenlignbarhet (ekvivalensskala) og fattigdomsgrense. Valgene som gjøres har normative implikasjoner. Resultatene må derfor tolkes med varsomhet.

I denne studien har vi lagt vekt på å vise hvordan valg av inntektsbegrep påvirker resultatene. Fra midten av 1980-tallet har det blitt mulig å måle den direkte effekten av en rekke skattefrie stønader på andelen fattige. Familierelaterte stønader (for eksempel barnetrygd, forsørgerfradrag og kontantstøtte) har størst "effekt" på andelen fattige det enkelte år. Det gjelder naturligvis først og fremst for enslige forsørgere og for par med små barn. Ikke overraskende påvirker også de målrettede sosiale stønadene, for eksempel sosialhjelp og bostøtte, andelen fattige sterkt. Tas det hensyn til alle typer skattefrie overføringer ble andelen fattige i 2000 halvert, fra 8,2 til 4,1 prosent. Tas det videre hensyn til studenter og formuende reduseres andelen fattige ytterligere, til 3,4 prosent.

Fattigdom er her definert som et relativt begrep. I perioder, for eksempel begynnelsen av 1980-tallet eller slutten av 1990-tallet da medianinntekten økte kraftig, er det på ingen måte opplagt hvordan dette vil påvirke utviklingen i andelen fattige. Det vil avhenge av om personer i den nedre delen av inntektsfordelingen har fulgt med i den generelle inntektsutviklingen eller har sakket akterut.

En naturlig hypotese er at høykonjunkturer er gunstige for fattige, og at under høykonjunkturer reduseres andelen fattige. Resultatene er ikke helt entydige, men synes likevel et stykke på vei å støtte opp om hypotesen. I lavkonjunkturperioden etter 1987 og fram til midten av 1990-tallet økte andelen fattige, mens andelen gikk ned under høykonjunkturen fra 1996 til 1999. Videre fant vi at andelen med sosialhjelp var vesentlig mindre i perioden 1996-1999 enn i 1991-1994. Lønnsinntekten fikk dessuten økt betydning for de kronisk fattige i den seneste av de to periodene. (Derimot finner man ikke en slik økning i betydningen av lønnsinntekt for årets fattige når en sammenligner 1990 og 2000.)

Dersom fattige får en betydelig del av sine inntekter fra yrkesaktivitet, vil vi anta at det øker deres følsomhet for generelle økonomiske konjunkturer. Inntektssammensetningen for de fattige viser at yrkesinntekt utgjør størstedelen av inntekten. Det betyr neppe at *the working poor* er typisk for de fattige i Norge. Vi tolker det slik at de som identifiseres som fattige i de årlige inntektsfordelingene er marginale både i forhold til arbeidsmarkedet og til trygdesystemet.

Andelen fattige varierer sterkt mellom grupper. Når en tar hensyn til alle skattefrie overføringer er andelen fattige størst blant yngre enslige og blant enslige forsørgere, med henholdsvis 18 og 8 prosent fattige. For middelaldrende enslige og par med små barn ligger andelen fattige omtrent på gjennomsnittet. Lavest er andelen blant middelaldrende og eldre par uten barn med under 1 prosent fattige. Vi har bare tall for utviklingen i kronisk fattigdom for de ulike gruppene. Disse antyder at det er blitt færre yngre enslige blant de kronisk fattige, og –

kanskje litt overraskende – at andelen enslige forsørgere har økt blant de kronisk fattige. Dessuten var en mindre del av innvandrerne kronisk fattige i 1996-1999 sammenlignet med perioden 1991-1994. Innvandrerne er likevel, uavhengig av tilstanden i økonomien, den gruppen i befolkningen som er sterkest rammet av fattigdom. Det er derfor viktig å framskaffe mer kunnskap om årsakene til dette.

Et siste sett av konklusjoner knytter seg til varigheten av fattigdom. Resultatene tyder på en betydelig mobilitet inn og ut av gruppen av fattigdomsgrupper. For eksempel har mer enn halvparten av de fattige ett år forlatt gruppen av fattige neste år. Likevel tyder resultatene også på at en betydelig del av de som forlater gruppen av fattige har inntekter bare litt over fattigdomsgrensen det andre året.

Vi tolker resultatene slik at utviklingen i de generelle økonomiske konjunkturer, og herunder utviklingen på arbeidsmarkedet, er av vesentlig betydning for utviklingen i andelen fattige. Spesielt gjelder dette for den årlige fattigdommen. Til en viss grad gjelder det også for den kroniske fattigdommen. En del skattefrie stønader er naturligvis også av stor betydning. Det gjelder sosiale stønader som sosialhjelp og bostøtte, men i særlig grad en del familierelaterte stønader. De ulike stønadene har imidlertid forskjellig betydning for ulike familiefasegrupper. Familierelaterte stønader er naturlig nok først og fremst viktige for barnefamilier, mens sosialhjelp og bostøtte først og fremst er viktige for yngre og middelaldrende enslige og for enslige forsørgere.

Noter

1 Vi viser til Cowell (1977) for en nærmere omtale av Platons argumentasjon.

2 Vi gjør oppmerksom på at inntekts- og formuesundersøkelsene var treårige før 1984.

3 I løpet av denne 20-årsperioden har stadig nye inntektskomponenter blitt inkludert i datagrunnlaget til inntekts- og formuesundersøkelsen. I tilegg til sosialhjelp gjelder dette for eksempel for grunn- og hjelpestønad, engangsstønad ved fødsel, stønad til utdanning og barnepass for enslige forsørgere.

4 Se Aaberge mfl. (1996a, 1999b), Epland (2001, 2002) og Galloway (2002) for tilsvarende studier basert på inntekter som er opptjent i henholdsvis ti, åtte og tre år.

5 Til sammenlikning var andelen fattige i treårsperioden 1997-1999 på 2,3 prosent, eller om lag 90 000 personer. Dette tallet danner grunnlaget for Regjeringens situasjonsbeskrivelse over antall fattige i Norge, se St.meld. nr. 6 (2002-2003). Som forventet finner vi at antallet fattige blir redusert når observasjonsperioden utvides. I dette tilfellet er imidlertid forskjellen mellom antall fattige når observasjonsperioden utvides fra tre til fire år marginal.

6 Den sterke økningen i kronisk eldre med lavinntekt forklares trolig av forskjeller i datagrunnlaget. Panelutvalget for perioden 1991-1994 inneholder ikke intervjuobjekter som er eldre enn 79 år, mens panelutvalget for årene 1996-1999 inkluderer også disse. Dette fører trolig til en undervurdering av antall gamle med vedvarende lavinntekt i perioden 1991-1994.

Referanser

Andersen, A. S., J. Epland, R. Kjeldstad og J. Lyngstad (1995): Husholdningenes økonomi. 1980-tallet Fra vekst til innstramming. *Statistiske analyser* nr. 8. Statistisk sentralbyrå.

Andersen, A. S., J. Epland, T. Wennemo og R. Aaberge (2003): Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979 - 2000, i *Tidsskrift for Velferdsforskning*, nr. 2, 2003.

Byfuglien, J. og J. Stensrud (2002): Strukturindikatorer for å sammenligne Norge med EU, *Økonomiske analyser* 6/2002, Statistisk sentralbyrå.

Cowell, F. A. (1977): *Measuring Inequality*, Deddington, Philip Allan.

Epland, J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Rapporter 9/2001, Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. (2002): *Minst 90 000 personer med vedvarende lavinntekt*. SSBmagasinet, http://www.ssb.no/magasinet/analyse/.

Galloway, T. (2002): *En studie av fattigdom basert på registerdata*, Rapport 1/2002, Frisch-senteret.

Kirkeberg, M. I. (2001): Innvandrerhusholdningenes inntekter 1994 og 1998: Færre ikke-vestlige innvandrere med lav inntekt, *Samfunnsspeilet* 2/2001, Statistisk sentralbyrå.

Lund, K. og R. Aaberge (1999): Ekvivalensskala og tallfesting av omfang, fordeling og utvikling av fattigdom i Norge 1982-1995, i Birkeland (red): *Forskjeller i levekår: hefte 1: Inntekt*, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Smith, A. (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Republished 1910, Home University: London.

St.meld. nr. 6 (2002-2003): *Tiltaksplan mot fattigdom.*

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996a): "Omfang, nivå og fordeling av lavinntekter i Norge, 1979-1993", i A. Puide (red.): *Den nordiska fattigdomens utveckling och struktur*, Tema Nord, Nordisk Ministerråd, 1996.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996b): Er årlig lavinntekt et godt mål for fattigdom? Lavinntekt i Norge 1979-1993. *Økonomiske analyser* 6/96, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, R., A. Andersen and T. Wennemo (1999a): “Extent, Level and Distribution of Low Income in Norway, 1979-1995", i B. Gustafsson (red): *Poverty and Low Income in the Nordic Countries*, Aldershot: Ashgate, 1999.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1999b): Temporær og kronisk fattigdom i Norge, 1979-1996, i Birkeland (red): *Forskjeller i levekår: hefte 1: Inntekt*, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, R., A. Bjørklund, M. Jäntti, P. J. Pedersen, N. Smith and T. Wennemo (2000): Unemployment Shocks and Income Distribution: How Did the Nordic Countries Fare During their Crises?, *Scandinavian Journal of Economics*, 102, 77-99.

Mads Ivar Kirkeberg, Jon Epland, Nina Hagesæther og Alice Steinkellner

4. Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000*

1990-tallet var en periode preget av høy realvekst i norske husholdningers inntekter. Spesielt gjaldt dette for barnefamiliene som var blant de virkelige inntektsvinnerne. Par med barn økte sine inntekter med 31 prosent fra 1990 til 2000. Kun middelaldrende par uten hjemmeboende barn hadde en høyere inntektsvekst med 37 prosent. Til sammenligning økte inntekten til enslige forsørgere med 23 prosent i samme periode.

4.1. Inntektsutvikling

Tabell 4.1 viser at barnefamiliene er blant inntektsvinnerne på 1990-tallet. Spesielt gjelder dette par med barn. Par med barn i alderen 0-17 år hadde en inntektsvekst på 31 prosent fra 1990 til 2000 (målt i 2000-kroner). Til sammenligning var den gjennomsnittlige inntektsveksten for alle husholdninger på 27 prosent. Enslige forsørgere med barn i alderen 0-17 år har ikke hatt den samme høye inntektsveksten, men inntektene har likevel økt med gjennomsnittlig 23 prosent også for denne gruppen barnefamilier. Til sammenligning har yngre enslige (under 45 år) og eldre enslige (65 år og eldre) hatt en dårligere inntektsutvikling enn for enslige forsørgere totalt sett, mens enslige i aldersgruppen 45-64 år har hatt om lag den samme inntektsveksten som enslige forsørgere fra 1990 til 2000. Blant par uten barn er det par med eldste person under 45 år som kommer dårligst ut, med en inntektsvekst på 27 prosent. Middelaldrende par (eldste person i alderen 45-64 år) har hatt den høyeste inntektsveksten fra 1990, med gjennomsnittlig 37 prosent.

Hvis vi studerer inntektsveksten til ulike barnefamilier etter yngste barnets alder, finner vi ikke store forskjeller. Den gjennomsnittlige inntektsøkningen fra 1990 til 2000 lå på 30-35 prosent. Sterkest har inntektsveksten vært i andre halvdel av 1990-tallet, det vil si sammenfallende med den generelle konjunkturoppgangen i perioden.

Grupperes barnefamiliene etter antall barn, viser statistikken at inntektsveksten på 1990-tallet har vært noe mer forskjellig enn gruppering etter yngste barnets alder viser. Det er de barnerike familiene som har hatt den beste inntektsutviklingen i perioden. Blant par med tre eller flere barn økte inntekten med hele 42 prosent i perioden 1990-2000, den sterkeste inntektsveksten blant alle husholdningstypene. Blant par med ett barn eller

* Dette kapitlet er et utdrag fra SSBs Rapporter 2003/8 med samme tittel av Kirkeberg, Epland, Hagesæther og Steinkellner. Rapporten ble skrevet på oppdrag for Barne- og familiedepartementet til St.meld.nr. 29 (2002-2003) *Om familien - forpliktende samliv og foreldreskap.*

Boks 4.1. Datagrunnlag
I dette kapitlet er Statistisk sentralbyrås (SSBs) inntekts- og formuesundersøkelse for husholdninger benyttet som datagrunnlag. Denne undersøkelsen omfatter de aller fleste skattepliktige og skattefrie kontantinntektene som lønnsinntekter, næringsinntekter, ulike kapitalinntekter (renteinntekter, aksjeutbytte mv.) og ulike overføringer (f.eks. barnetrygd, kontantstøtte, bostøtte og sosialhjelp). Verdien av ulike offentlige tjenester (f.eks. skole og barnehage), ulønnet hjemmeproduksjon (f.eks. barnepass) samt inntekt av egen bolig basert på markedsverdi er ikke omfattet av inntektsstatistikken.

Det inntektsbegrepet som ofte benyttes av SSB til å måle økonomiske ressurser, er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer som summen av yrkesinntekter, kapitalinntekter og overføringer, fratrukket utlignet skatt og negative overføringer (betalt underholdsbidrag og tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold). For de fleste individer vil dette begrepet tilsvare det beløpet som er disponibelt til forbruk og sparing. For nærmere om valg av inntektsbegrep, se avsnitt 1.2 i Kirkeberg, Epland, Hagesæther og Steinkellner 2003.

Opplysninger om husholdningssammensetning er basert på intervju. Som husholdning er regnet alle personer, uansett slektsforhold, som er fast bosatt i boligen, og som har felles kost. For opplysninger om utvalgsstørrelser i de ulike årene, se «Om statistikken» under http://www.ssb.no/emner/05/01/ifhus/.

Boks 4.2. Inntekt per forbruksenhet
En vanlig metode for å sammenligne inntekten til husholdninger med ulik størrelse og sammensetning er å beregne husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet. Denne inntekten beregnes ved å dividere husholdningens samlede inntekt etter skatt med summen av de ulike husholdningsmedlemmenes forbruksenheter. Disse forbruksenhetene kan beregnes på ulike måter, avhengig av hvilken ekvivalensskala som velges.

Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beregningene inngår en parameter E som gir uttrykk for antakelser om graden av stordriftsfordeler i husholdningene. Den varierer mellom 0 og 1. Jo større E er, desto mindre er stordriftsfordelene i husholdningene. I dette kapitlet er den såkalte kvadratrotskalaen benyttet, hvor husholdningsinntekten divideres med kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer. Denne skalaen gir en E=0,5. Med kvadratrotskalaen holder det at en husholdning med to voksne og to barn har en inntekt som er to ganger så høy som inntekten til en enslig for å oppnå det samme velferdsnivået. For bruk av andre skalaer, se Kirkeberg, Epland, Hagesæther og Steinkellner 2003.

to barn var tilsvarende økning på henholdsvis 26 og 34 prosent.

Blant de enslige forsørgerne er det de med de yngste barna (0-3 år) som hadde den sterkeste inntektsveksten på 1990-tallet (27 prosent), fulgt av enslige forsørgere med barn i alderen 6-17 år (20 prosent). Dette er også vist i andre analyser av inntektsutviklingen for enslige forsørgere (se Andersen, Birkeland, Epland og Kirkeberg 2002). Svakest inntektsutvikling hadde enslige forsørgere med barn i alderen 4-5 år med 14 prosent vekst fra 1990 til 2000. Resultatene for denne gruppen må imidlertid tolkes med forsiktighet på grunn av få observasjoner i datagrunnlaget. Grupperer vi de enslige forsørgerne etter antall barn, finner vi den motsatte tendensen av

Tabell 4.1. Inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5), etter husholdningstype. Gjennomsnitt. 1990-2000. 2000-kroner. 1990=100

	Gjennom-snitt 1990	Indeks for faste priser (2000-kroner)				
		1992	1994	1996	1998	2000
Alle husholdninger	**100**	**103**	**102**	**108**	**117**	**127**
Barnets alder						
Par med barn 0-17 år	100	105	106	112	118	131
Av dette						
Par med yngste barn 0-3 år	100	107	108	115	120	130
Par med yngste barn 4-5 år	100	102	103	110	119	135
Par med yngste barn 6-17 år	100	105	107	111	119	131
Enslige med barn 0-17 år	100	104	100	109	121	123
Av dette						
Enslige med yngste barn 0-3 år[1]	100	113	105	110	132	127
Enslige med yngste barn 4-5 år	100	100	106	128	123	114
Enslige med yngste barn 6-17 år	100	101	100	105	115	120
Antall barn 0-16 år						
Par med 1 barn	100	103	107	111	119	126
Par med 2 barn	100	108	107	112	119	134
Par med 3 eller flere barn	100	103	108	117	123	142
Enslige med 1 barn	100	101	101	113	130	131
Enslige med 2 eller flere barn	100	116	101	105	114	114
Par/enslige uten barn						
Enslige under 45 år	100	102	94	100	104	117
Enslige 45-64 år	100	104	101	106	115	124
Enslige 65 år og over	100	101	96	106	116	117
Par, eldste person under 45 år	100	109	101	111	118	127
Par, eldste person 45-64 år	100	106	108	111	123	137
Par, eldste person 65 år og eldre	100	109	112	116	119	131

[1] En observasjon er utelatt for året 1998.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

hva vi finner for par med barn. Inntektsveksten har vært dårligst for eneforsørgere med to eller flere barn (14 prosent), og best for enslige forsørgere med bare ett barn (31 prosent).

4.2. Inntektsnivå

Tabell 4.2 viser at par med barn i alderen 0-17 år hadde en inntekt etter skatt per forbruksenhet (se boks 4.2 for forklaring) som lå 12 prosent høyere enn inntekten til alle husholdninger i 1990. I 2000 hadde dette inntektsforspranget økt til 16 prosent.

For enslige forsørgere med barn i alderen 0-17 år ligger inntektsnivået klart under nivået til "gjennomsnittshusholdningen", og inntektsnivået har relativt sett falt noe på 1990-tallet[1]. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet utgjorde 76 prosent av inntekten til alle husholdninger i 1990 og 74 prosent i 2000.

Hvis vi igjen deler inn husholdningene med enslige forsørgere etter det yngste barnets alder finner vi at inntektsnivået øker med barnas alder. Det relative inntektsnivået til enslige forsørgere med

de aller yngste barna (0-3 år) har holdt seg uforandret frem til 2000, mens for enslige forsørgere med eldre barn har inntektsnivået falt noe i perioden.

Par med barn, uansett yngste barnets alder, hadde i 1990 en inntekt etter skatt høyere enn gjennomsnittet for alle husholdninger. Frem til 2000 har det relative inntektsnivået økt for disse barnefamiliene. Best ut kommer par med barn i alderen 6-17 år som i 2000 hadde en ekvivalentinntekt 23 prosent høyere enn for alle husholdninger.

Tabell 4.2. Husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 1990, 1995 og 2000. 2000-kroner. Alle husholdninger=100

	Husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet		
	1990	1995	2000
Alle husholdninger	**100**	**100**	**100**
Barnets alder			
Par med barn 0-17 år	112	115	116
Av dette			
Par med yngste barn 0-3 år	103	107	106
Par med yngste barn 4-5 år	108	108	115
Par med yngste barn 6-17 år	119	123	123
Enslige med barn 0-17 år	76	76	74
Av dette			
Enslige med yngste barn 0-3 år	59	58	59
Enslige med yngste barn 4-5 år	67	90	61
Enslige med yngste barn 6-17 år	86	83	81
Antall barn 0-16 år			
Par med 1 barn	121	123	120
Par med 2 barn	107	111	113
Par med 3 eller flere barn	97	102	108
Enslige med 1 barn	76	77	78
Enslige med 2 eller flere barn	72	74	65
Par/enslige uten barn			
Enslige under 45 år	88	81	81
Enslige 45-64 år	92	93	90
Enslige 65 år og over	67	64	61
Par, eldste person under 45 år	125	126	125
Par, eldste person 45-64 år	136	141	148
Par, eldste person 65 år og eldre	90	98	93

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

4.3. Inntektssammensetning

Par med barn – to inntekter mer vanlig på 1990-tallet

Inntektssammensetningen har gjennom perioden vært relativt lik for de tre gruppene av par når vi grupperer etter yngste barnets alder (0-3 år, 4-5 år og 6-17 år). Yrkesinntekt er den klart viktigste inntektskilden i hele perioden med en andel på godt over 80 prosent av familiens samlede inntekt, men med en svakt fallende tendens. Andelen yrkestilknyttede viser likevel at to yrkesinntekter i disse barnefamiliene har blitt mer vanlig på 1990-tallet. Blant familier med yngste barn i alderen 0-3 år har andelen med to yrkestilknyttede økt fra 61 prosent i 1990 til 68 prosent i 2000. Blant par med barn i alderen 4-5 år har andelen med to yrkestilknyttede økt enda mer, fra 60 prosent i 1990 til 74 prosent i 2000. Blant par med eldre barn, 6-17 år, har yrkestilknytningen ikke økt så mye siden den allerede i 1990 var på 73 prosent, og økte til 79 prosent i 2000.

Barnetrygden viktigste overføring for mange

Ulike økonomiske støtteordninger er en viktig inntektskilde for mange barnefamilier, og er ment å minske forskjellene i økonomiske levekår mellom ulike typer barnefamilier, og over livsløpet. Overføringenes betydning som andel av familiens samlede inntekt vil avhenge av antall barn i husholdningen og barnas alder. Blant par med de yngste barna, 0-3 år og 4-5 år, har ulike overføringers andel av samlet inntekt ligget på rundt 10 prosent gjennom hele 1990-tallet, mens blant par med eldre barn utgjør overføringene en

Figur 4.1. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt for par og enslige med barn 0-17 år, etter alder på yngste barn. 2000. Prosent

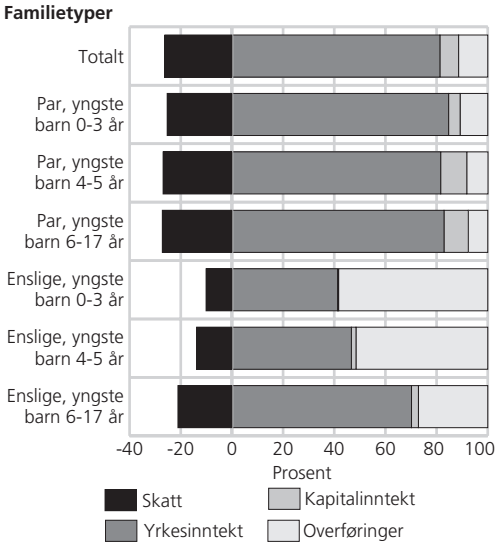

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

noe mindre andel (om lag 8 prosent). Barnetrygden er den klart viktigste enkeltoverføringen for disse barnefamiliene. Blant par med barn under skolepliktig alder har barnetrygden hatt en andel på 5 prosent av samlet inntekt gjennom store deler av 1990-tallet, for så å falle til en andel på 3-4 prosent i 2000. For par med barn 6-17 år har barnetrygden hatt en andel på 3 prosent av samlet inntekt gjennom hele perioden 1990-2000. Kontantstøtten som ble innført i 1998 utgjør 3 prosent av familieinntekten i 2000 til par med barn i alderen 0-3 år. Ulike pensjoner fra folketrygden betyr lite for par med barn (1-2 prosent). Andre overføringer som sosialhjelp og bostøtte har også svært liten gjennomsnittlig betydning for denne gruppen barnefamilier.

Overføringenes betydning øker med økende antall barn

Yrkesinntektens andel av samlet inntekt utgjør fortsatt over 80 prosent uavhengig av antall barn, men andelen er litt fallende etter hvor mange barn det er i familien. Årsaken er at overføringenes betydning øker med økende antall barn i familien. Overføringene utgjorde 8, 9 og 12 prosent av samlet inntekt i 2000 for par med henholdsvis ett, to eller tre og flere barn. Overføringenes betydning i forhold til samlet inntekt har ligget relativt konstant på 1990-tallet. Viktigste overføringen er som tidligere nevnt barnetrygden som utgjør 8 prosent av inntekten til par med tre eller flere barn, sammenlignet med om lag 2 prosent blant par med bare ett barn. Deretter følger ulike ytelser fra folketrygden med en andel på 2 prosent og kontantstøtten med 1 prosent av samlet inntekt. For disse to overføringene er det ingen forskjell mellom par med forskjellig antall barn.

Enslige forsørgere – annen inntektssammensetning enn for par med barn

Enslige forsørgere har en annen inntektssammensetning enn hva tilfellet er for par med barn. Inntekt fra arbeid er en viktig inntektskilde, men betyr langt mindre for disse barnefamilienes økonomi. I 1990 utgjorde yrkesinntekten om lag 40 prosent av samlet inntekt for enslige forsørgere med barn 0-3 år og 4-5 år. For enslige med barn i alderen 6-17 år er yrkesinntekten viktigste inntektskilde med en andel av samlet inntekt på 65 prosent. I 2000 hadde yrkesinntekten gjennomsnittlig den samme økonomiske betydningen for enslige forsørgere med de aller yngste barna, mens andelen hadde økt til 47 og 70 prosent for henholdsvis de med yngste barn 4-5 år og 6-17 år. Ifølge Kjeldstad og Rønsen (2001) kan den økte yrkesdeltakingen

Figur 4.2. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt for par og enslige, etter antall barn 0-16 år. 2000. Prosent

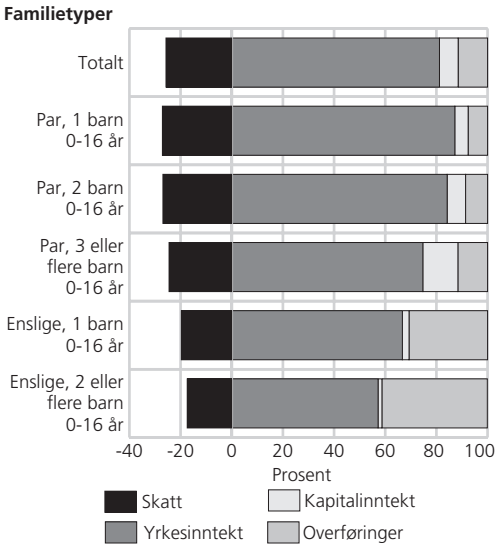

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

blant enslige forsørgere i stor grad forklares med konjunkturutviklingen i andre halvdel av 1990-tallet. Det er grunn til å tro at også økt barnehagedekning de siste årene har medvirket til økt yrkesdeltaking. En oversikt viser at tre av fire enslige forsørgere med yngste barn i alderen 6-17 år hadde yrkestilknytning i 2000. Blant enslige forsørgere med barn i alderen 0-3 år og 4-5 år var andelen henholdsvis 48 og 42 prosent. Grupperer vi etter antall barn finner en at yrkestilknytningen faller med økende antall barn. I 2000 hadde yrkesinntekten en andel på 65 prosent blant enslige forsørgere med ett barn og 55 prosent blant de med to eller flere barn.

Overføringer – viktigste inntektskilde for enslige forsørgere med småbarn

Ulike overføringer er viktigste inntektskilde for enslige forsørgere med barn under skolepliktig alder. Blant enslige forsørgere med barn i alderen 0-3 år og 4-5 år utgjorde overføringene henholdsvis 60 og 55 prosent av samlet inntekt i 1990. Blant enslige forsørgere med eldre barn (6-17 år) betydde overføringene mindre i 1990 (30 prosent). I takt med økende yrkesdeltakelse i andre halvdel av 1990-tallet har overføringer som inntektskilde minsket litt i betydning, men var fortsatt i 2000 den viktige inntektskilden for enslige forsørgere med yngste barn 0-3 år (58 prosent) og 4-5 år (52 prosent). Blant de med barn i alderen 6-17 år hadde overføringer en andel på 27 prosent i 2000.

Overgangsstønad – viktigste enkeltoverføring for eneforsørgere

Den viktigste enkeltoverføringen er pensjoner fra folketrygden, hovedsakelig overgangsstønad, som utgjorde 27 prosent av samlet inntekt i 1990 for enslige forsørgere med de aller yngste barna (0-3 år) og 22 prosent for de med yngste barn 4-5 år. For enslige forsørgere med yngste barn 6-17 år var tilsvarende andel i 1990 på 10 prosent. Frem til 2000 har det skjedd kun små endringer i denne typen overføringers andel av samlet inntekt. Andersen, Birkeland, Epland og Kirkeberg (2002) viser også at andelen enslige forsørgere som mottar ytelser fra folketrygden har ligget relativt konstant på 1990-tallet. I 1999 mottok 53 prosent av de enslige forsørgerne ytelser fra folketrygden, mens tilsvarende andel var 55 prosent i 1990.

Av andre overføringer som også utgjør en relativt stor del av de enslige forsørgernes inntekter kan nevnes barnetrygd og underholdsbidrag. Disse to overføringenes andel av samlet inntekt har ligget relativt stabilt gjennom 1990-tallet. Barnetrygden betyr mest for eneforsørgere med småbarn (0-3 år) med en andel på

12-13 prosent av samlet inntekt, fulgt av enslige forsørgere med barn 4-5 år (10-11 prosent) og eneforsørger med større barn (7-8 prosent). Underholdsbidrag fra tidligere partner eller bidragsforskudd fra det offentlige har en andel på 6-8 prosent av samlet inntekt uavhengig av yngste barnets alder.

Det har også blitt mer vanlig at eneforsørgerne mottar bostøtte. I 1999 mottok 20 prosent av eneforsørgerne bostøtte, men gjennomsnittlig har denne overføringen liten betydning for økonomien (andel på 1-2 prosent av familieinntekten). Størst inntektsmessig betydning har ordningen for enslige forsørgere med de yngste barna.

Mange sosialhjelpsmottakere blant enslige forsørgere

Det er en overrepresentasjon av sosialhjelpsmottakere blant enslige forsørgere. I 1999 mottok drøyt 17 prosent av eneforsørgerne en slik økonomisk hjelp. Andelen som mottar sosialhjelp har likevel gått noe ned på 1990-tallet (Andersen, Birkeland, Epland og Kirkeberg 2002). Igjen er det for eneforsørgere med de yngste barna at overføringen har størst betydning for familiens økonomi. I 1990 utgjorde sosialhjelp 8 prosent av familieinntekten til de med yngste barn 0-3 år, mens for eneforsørgere av yngste barn 4-5 år og 6-17 år utgjorde denne stønaden 3-4 prosent i 1990. I 2000 hadde andelen falt til 3 prosent for eneforsørgere med de aller yngste barna, og 1 prosent blant øvrige eneforsørgere.

4.4. Barnefamiliers inntektsfordeling

Økte inntektsforskjeller

Som vi alt har vært inne på så har barnefamiliene vært blant inntektsvinnerne på 1990-tallet. Men har inntektsveksten vært like stor for alle grupper av barn, eller har noen barn hatt en bedre utvikling i husholdningsinntekten enn andre, slik at de økonomiske forskjellene ble større i perioden? En måte å studere utviklingen i ulikhet på, er å se hvor store stykker av "kaken" eller totalinntekten som tilfaller ulike inntektsklasser over tid. I tabell 4.3

Tabell 4.3. Inntektsfordeling blant barn under 18 år. Husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5). 1990, 1995 og 2000. Andel av totalinntekten og gjennomsnitt i faste priser. Desiler[1]

	Andel av totalinntekten			Gjennomsnitt i 2000-kroner			Pst. endring
	1990	1995	2000	1990	1995	2000	1990-2000
Desilgruppe							
1	4,6	4,5	4,3	76 300	78 400	93 100	22
2	6,7	6,3	6,2	111 600	111 600	134 600	21
3	7,7	7,4	7,1	127 900	130 800	153 800	20
4	8,5	8,3	7,8	140 500	147 000	168 600	20
5	9,2	9,1	8,5	152 700	160 700	183 500	20
6	9,9	9,8	9,2	164 200	172 800	199 100	21
7	10,6	10,6	10,0	176 800	186 000	215 700	22
8	11,7	11,4	10,9	193 700	201 200	235 300	21
9	12,9	12,8	12,4	214 800	226 300	267 300	24
10	18,2	19,7	23,6	301 600	346 300	509 100	69
Alle	100,0	100,0	100,0	166 000	176 100	215 900	30

[1] Negative inntekter er satt lik 0.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

er alle barn under 18 år delt inn i ti like store grupper, også kalt desiler. Tabellen gir et bilde av hvor stor del av all inntekt disse inntektsklassene disponerer. Dersom inntektene hadde vært helt likt fordelt blant barna, ville hver gruppe fått 10 prosent hver av "kaken" eller av totalinntekten.

Det viser seg at de økonomiske forskjellene er relativt store blant barn, og at forskjellene har blitt større på 1990-tallet. I 2000 disponerte den "fattigste" tidelen av barna 4,3 prosent av all inntekt, mens den rikeste tidelen fikk 23,6 prosent. Den rikeste tidelen hadde med dette et inntektsnivå som var 5,5 ganger høyere enn den fattigste tidelen. Går vi ti år tilbake i tid hadde barn i den høyeste inntektsklassen kun fire ganger så høy husholdningsinntekt som den fattigste tidelen. Det går videre frem at ulikheten først og fremst økte mellom 1995 og 2000.[2]

På tross av økte forskjeller har likevel også barn med de laveste husholdningsinntektene hatt en positiv inntektsutvikling på 1990-tallet. Ser vi på hvordan utviklingen i gjennomsnittsinntekter har vært for de ulike desilgruppene mellom 1990 og 2000, viser det seg at alle grupper har hatt en solid realvekst. De barna som tilhørte den "fattigste" tidelen av barn i 2000, hadde for eksempel en gjennomsnittsinntekt som var 22 prosent høyere enn det barna i tilsvarende inntektsklasse hadde i 1990. Utviklingen i gjennomsnittsinntekter sammenfaller i stor grad med konjunkturene. Mens inntektsveksten var meget beskjeden i første halvdel av 1990-tallet, en periode preget av svak vekst i økonomien, har det funnet sted en kraftig inntektsvekst i perioden etter 1995. Det er imidlertid ingen av gruppene som kan vise til tilsvarende inntektsutvikling som barna i den høyeste inntektsklassen. I 2000 hadde barna i denne inntektsklassen

Tabell 4.4. Utviklingen i ulikhet i inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5) innenfor ulike husholdninger med barn. 1990, 1995 og 2000. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes

	Par med barn			Mor/far med barn		
	1990	1995	2000	1990	1995	2000
Yngste barn						
0-3 år	0,183	0,189	0,206	0,207	0,204	0,197
	(0,018)	(0,007)	(0,010)	(0,026)	(0,025)	(0,032)
4-5 år	0,187	0,160	0,243	0,213	:	0,204
	(0,025)	(0,009)	(0,034)	(0,039)		(0,026)
6-17 år	0,181	0,202	0,239	0,177	0,190	0,213
	(0,006)	(0,011)	(0,019)	(0,011)	(0,014)	(0,025)
Antall barn 0-16 år						
1 barn	0,189	0,203	0,208	0,201	0,211	0,225
	(0,014)	(0,012)	(0,011)	(0,013)	(0,015)	(0,030)
2 barn[1]	0,164	0,175	0,219	0,218	0,269	0,182
	(0,007)	(0,010)	(0,022)	(0,021)	(0,067)	(0,017)
3 eller flere barn	0,194	0,187	0,272			
	(0,020)	(0,015)	(0,036)			

[1] Mor/far med barn: 2 eller flere barn.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

(desilgruppe 10) en gjennomsnittlig ekvivalentinntekt som var nesten 70 prosent høyere enn det barn i tilsvarende inntektsklasse hadde ti år tidligere, og mesteparten av denne inntektsveksten kom etter 1995.

Den sterke inntektsveksten til barna i den høyeste inntektsklassen må ses på bakgrunn av utviklingen i kapitalinntektene i perioden, særlig da økningen i utbetalt aksjeutbytte og gevinster som vi tidligere har nevnt. I 2000 ble det utbetalt rekordstort aksjeubytte til husholdningene. Aksjeutbytte og andre kapitalinntekter går hovedsakelig til husholdninger med de høyeste inntektene (Statistisk sentralbyrå, 2002).

En kan dermed konkludere med at de økonomiske forskjellene blant barn økte betydelig i perioden, men at alle barn likevel fikk det bedre. De mest velstående barna økte sin del av "inntektskaken" i løpet av 1990-årene, på bekostning av de mindre velstående barna. Men på grunn av at kaken som skal fordeles var mye større på slutten av perioden enn på begynnelsen, fikk alle barn et større "kakestykke"!

Ser vi nærmere på inntektsfordelingen innenfor ulike typer av barnefamilier viser det seg at ulikheten særlig har økt innenfor husholdningstypen par med barn, mens inntektsforskjellene har endret seg lite, eller faktisk blitt noe redusert, blant enslige forsørgere. Det ser videre ut til at det først og fremst er innenfor de litt mer "etablerte" barnefamiliene at ulikheten har økt, for eksempel blant par med to eller flere barn eller blant par der yngste barn ikke lenger er i førskolealder.

Barnefamiliene klatrer i inntektsfordelingen

En annen måte å studere endringer i inntektsfordelingen på, er å sammenligne ulike gruppers relative plassering i den generelle inntektsfordelingen over tid. Dersom en husholdningstype for eksempel øker sin andel nederst i inntektsfordelingen, kan dette tolkes som at det innenfor denne husholdningstypen har blitt flere som har blitt hengende etter i inntektsutviklingen sammenlignet med gjennomsnittshusholdningen. På samme måte så vil en høyere andel i den øverste delen av inntektsfordelingen kunne tolkes som at mange i denne husholdningsgruppen har hatt en bedre utvikling enn befolkningen generelt. Det må likevel presiseres at selv om noen barn befinner seg i den laveste inntektsklassen, så betyr ikke dette at de er "fattige". Det vil jo alltid måtte være noen husholdninger som plasserer seg i den nederste delen av fordelingen, når vi deler husholdningene inn i like store grupper. Derimot så er en slik inndeling velegnet til å belyse endringer som finner sted i sammensetningen av de ulike inntektsklassene, om noen grupper klatrer eller faller i inntektsfordelingen.

Slike endringer i inntektsfordelingen kan belyses ved å dele alle husholdningene inn i fire like store grupper, sortert stigende etter inntekt etter skatt per forbruksenhet, som vist i tabell 4.5. Dette er altså samme metode som vi benyttet i tabell 4.3, men med den forskjell at vi nå deler befolkningen inn i firedelsgrupper (kvartiler) og ikke tidelsgrupper (desiler). Hver kvartil omfatter altså 25 prosent av alle husholdninger. Dersom noen grupper av barnefamilier har mer eller mindre enn 25 prosent i hver inntektsklasse, kan dette tolkes som at denne husholdnings-

Tabell 4.5. Husholdningenes inntekt etter skatt per forbruksenhet (E=0,5), etter kvartiler og husholdningstyper. 1990, 1995 og 2000. Prosentvis fordeling

Familietype	1990				1995				2000			
	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.
Alle husholdninger	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Par med barn 0-3 år	11	34	34	21	10	27	37	26	8	30	38	25
Par med barn 4-5 år	7	31	40	22	5	29	44	22	6	29	36	28
Par med barn 6-17 år	3	24	38	35	4	19	40	37	4	21	38	37
Mor/far med barn 0-3 år	61	31	8	0	67	27	4	1	47	47	6	0
Mor/far med barn 4-5 år	56	31	9	4	43	36	17	3	54	40	4	2
Mor/far med barn 6-17 år ...	26	38	26	10	24	46	22	9	29	46	16	9
Par med 1 barn 0-16 år	5	19	39	37	5	18	37	40	5	17	37	41
Par med 2 barn 0-16 år	5	33	39	23	6	25	42	27	5	26	43	27
Par med 3 eller flere barn 0-16 år	15	42	27	17	10	33	40	17	9	44	30	17
Mor/far med 1 barn 0-16 år	38	39	18	5	36	40	18	6	33	44	16	7
Mor/far med 2 eller flere barn 0-16 år	49	27	17	7	48	37	12	3	43	48	6	3

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

typen er over- eller underrepresentert i de ulike inntektsklassene.

Det viser seg at det er store forskjeller når det gjelder hvor i inntektsfordelingen ulike grupper barnefamilier plasserer seg. Hovedforskjellen går som forventet mellom barnefamilier med henholdsvis en eller to forsørgere. I 2000 var for eksempel nesten 37 prosent av alle par med barn der yngste barn var i aldersgruppen 6-17 år å finne i den høyeste inntektsklassen, mens bare 4 prosent var i den laveste. Dette står i klar kontrast til enslige forsørgere med barn i alderen 4-5 år, der bare 2 prosent hadde så høye inntekter at de havnet i den høyeste inntektsklassen, mens godt over halvparten (54 prosent) var å finne i den laveste inntektsklassen. På tross av slike store forskjeller barnefamiliene imellom, er det grunnlag for å påstå at barnefamiliene i løpet av 1990-tallet klatret oppover i inntektsfordelingen. En gruppe som klart har forbedret sin relative situasjon, er husholdninger med de yngste barna. Det ble for eksempel klart færre, både par og enslige med barn i alderen 0-3 år, i den laveste inntektsklassen mellom 1990 og 2000. En annen gruppe som også har flyttet seg oppover i fordelingen, er de barnerike familiene. Blant par med tre eller flere barn, gikk andelen i den laveste klassen ned fra 11 prosent i 1990 til 8 prosent i 2000. Det ble også færre enslige forsørgere med to eller flere barn i laveste inntektsklasse i samme periode, selv om denne husholdningstypen fremdeles var kraftig overrepresentert i den laveste inntektsklassen i 2000 (43 prosent).

Inntektssammensetningen for barn i ulike inntektsklasser

Som vi tidligere har vist har barnefamilier generelt en sterk tilknytning til arbeidsmarkedet, og arbeidsinntekter utgjør den dominerende inntektskilden for de fleste husholdninger med barn. Det er imidler-

Figur 4.3. Sammensetning av samlet husholdningsinntekt per forbruksenhet for ulike inntektsklasser. Barn 0-17 år. 2000. Prosent

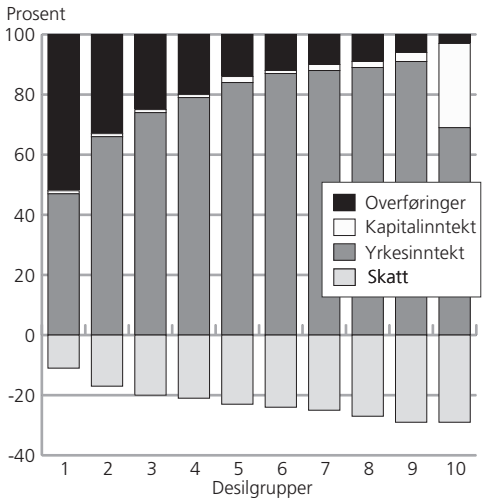

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

tid klare forskjeller når det gjelder hvilke typer husholdningsinntekter som er viktigst for barn i ulike inntektsklasser.

Det viser seg at overføringene har en klart utjevnende funksjon på inntektsfordelingen blant barn (se figur 4.3). For den tidelen av barna med lavest husholdningsinntekt per forbruksenhet kom i 2000 vel halvparten (52 prosent) av samlet husholdningsinntekt i form av overføringer, mens yrkesinntektene utgjorde om lag 47 prosent. Overføringene betyr relativt mye også for den nest "fattigste" tidelen av barna, med en andel på om lag en tredel av samlet inntekt. Overføringsandelen faller deretter gradvis med stigende inntekt. For den rikeste tidelen av barna utgjør overføringene kun 3 prosent av samlet husholdningsinntekt. Dette står i kontrast til utviklingen i yrkesinntektene, som utgjør en stadig større andel av samlet inntekt etter hvert som inntektsnivået øker. Betydningen av yrkesinntekten er størst for barna i desilgruppene 6-9, med en andel på nær 90 prosent av samlet husholdningsinntekt. For den aller rikeste tidelen er imidlertid yrkesinntektene noe mindre viktig, med en andel av samlet inntekt på om lag 70 prosent. For denne gruppen av barn utgjør kapitalinntektene en betydelig del av samlet husholdningsinntekt (28 prosent).

Skatten øker progressivt med stigende inntektsnivå til og med nest høyeste inntektsklasse (desilgruppe 9). Når skatteandelen ikke øker ytterligere for den rikeste tidelen, skyldes dette at en stor del av husholdningsinntekten til disse barna kommer i form av kapitalinntekter, som beskattes lavere enn arbeidsinntekter.

Hvilken betydning de ulike inntektene har for barnas husholdningsøkonomi, henger i stor grad sammen med foreldrenes yrkesaktivitet. Vi har tidligere sett at for eksempel enslige forsørgere er overrepresentert i den nederste delen av inntektsfordelingen, blant annet fordi mange her står utenfor arbeidslivet, mens par med barn, der ofte begge foreldrene er yrkesaktive, oftere er å finne i den øvre delen av inntektsfordelingen. Figur 4.4 viser at det er en sterk sammenheng mellom tallet på yrkestilknyttede i husholdningen og hvor barna plasserer seg i inntektsfordelingen. Blant barn i den laveste inntektsklassen var mer enn halvparten (52 prosent) uten noen yrkestilknyttede i husholdningen, mens en stor gruppe (41 prosent) hadde bare én yrkestilknyttet. Blant barna i de to neste inntektsklassene (desilgruppene 2 og 3) er det éninntektsfamiliene som dominerer, med en andel på mellom 50 og 60 prosent. Deretter blir det stadig mer vanlig at barna har minst to yrkesaktive i

Figur 4.4. Barn 0-17 år i ulike inntektsklasser, etter tallet på yrkestilknyttede i husholdningen. 2000. Prosent

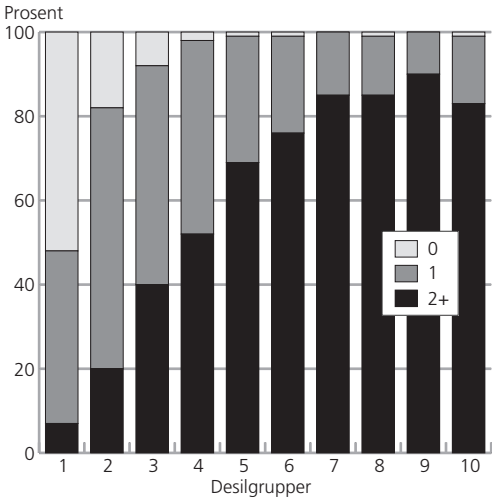

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

husholdningen. Andelen kulminerer i desilgruppe 9, der ni av ti barn har begge foreldrene i arbeid. Blant den aller rikeste tidelen av barna faller imidlertid andelen med to yrkestilknyttede ned til 83 prosent.

4.5. Barnefamiliers formue og gjeld

Formuesopplysningene som kommer fra skatteligningen, ligningsformuen, kan ofte være misvisende. Dette skyldes først og fremst at ligningsverdien på boliger som regel er mye lavere enn boligenes egentlige verdi[3] (omsetningsverdi). Dette fører igjen til at realkapitalen blir verdsatt for lavt. Dermed virker det som om husholdningene har lavere nettoformue enn det de egentlig har. Dette gjelder i særlig grad for par med barn der mange er selveiere og mange har store boliger (Lyngstad og Andersen 2002).

Mer finansformue ...

For par med barn i alderen 0-17 år har bruttofinanskapital (verdien av bankinnskudd, aksjer, obligasjoner mv.) økt jevnt og trutt i perioden fra 1992 til 2000. I 1992 var bruttofinanskapital målt i 2000-kroner i gjennomsnitt 171 900 kroner. I 2000 var det tilsvarende beløpet 376 100 kroner, det vil si en økning i faste priser på vel 200 000 kroner. Det er særlig etter 1996 at økningen i finanskapitalen har vært stor.

Enslige forsørgere har også hatt en positiv utvikling i bruttofinanskapital. Økningen fra 1992 til 2000 var på 54 700 2000-kroner. Sammenlignet med par med barn har likevel enslige forsørgere lite penger på bok, med en gjennomsnittlig finansformue på 114 000 kroner i 2000.

Også realkapitalen har økt blant barnefamiliene på 1990-tallet, men i noe mindre grad, ifølge formuesstatistikken, enn finanskapitalen. Dette har nok sin årsak i at realkapitalen er verdsatt så lavt i ligningsdataene. Særlig blant par med barn, der altså eierandelen er høy, har trolig boligformuen økt betydelig i perioden etter 1992, og i mye sterkere grad enn det ligningsverdiene reflekterer. Boligformuen er trolig mye lavere for enslige forsørgere. Her har undersøkelser vist at relativt mange i denne gruppen er leietakere. Dette betyr igjen at parfamilienes realformue er sterkere undervurdert i formuesstatistikken, enn tilsvarende formue blant de enslige forsørgerne.

... og mer gjeld

I gjennomsnitt hadde alle husholdninger 415 000 kroner i gjeld i 2000. Det er barnefamilier som har mest gjeld. Par med barn var den gruppen med høyest gjeld i 2000, med i gjennomsnitt 835 500 kroner. Gjeldsutviklingen blant par med barn var preget av stabilitet i første halvdel av 1990-tallet, etterfulgt av en betydelig vekst etter 1994. Gjeldsutviklingen

Figur 4.5. Formuesutviklingen for par der yngste barn er 0-17 år. 1990-2000. 2000-kroner

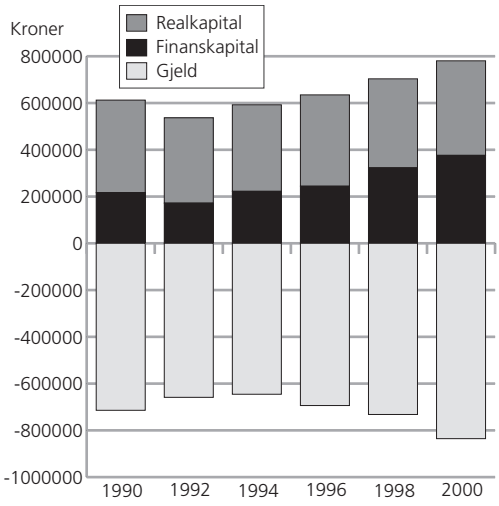

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.6. Formuesutviklingen for enslige forsørgere der yngste barn er 0-17 år. 1990-2000. 2000-kroner

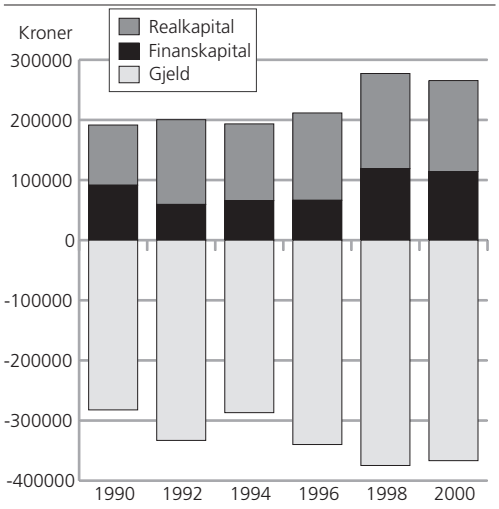

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

blant barnefamiliene henger nøye sammen med utviklingen i boligpriser i perioden.

Også for enslige forsørgere har gjelden økt betydelig mellom 1990 og 2000. Når vi sammenligner gjeldsøkningen til eneforsørgere og par med barn, er det eneforsørgerne som relativt sett hadde den sterkeste gjeldsøkning i perioden. I 2000 hadde enslige forsørgere en gjennomsnittlig gjeld på 367 000 kroner.

På tross av økt gjeldsopptak i perioden, har andelen husholdninger med svært høy gjeld i forhold til inntekt endret seg lite (se tabell 4.6). Blant barnefamiliene er det i gruppen av enslige forsørgere vi finner den største andelen med mye gjeld i forhold til inntekt, det vil si med en gjeld som er over tre ganger så stor som samlet inntekt. I 2000 hadde 10 prosent av de enslige forsørgerne en gjeld som oversteg tre ganger den samlede husholdningsinntekten. Tilsvarende tall for par med småbarn (0-6 år) og par med større barn (7-17 år), var henholdsvis 7 og 6 prosent (Statistisk sentralbyrå 2002).

Redusert rentebelastning etter 1993, deretter stabilitet

Husholdningenes rentebelastning avhenger av størrelsen på gjelda, rentenivået og størrelsen på den inntekten en har til å betjene lånene.

De fleste husholdningstyper hadde en mye høyere rentebelastning på begynnelsen av 1990-tallet enn på slutten. Hovedforklaringen er det betydelige rentefallet som fant sted i 1993. På tross av at rentenivået økte igjen mot slutten av 1990-tallet og at husholdningene fikk økt gjeld, har dette ikke ført til dramatiske endringer i rentebelastningen til barnefamiliene (se tabell 4.7).

Tabell 4.6. Andel husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger samlet husholdningsinntekt. 1990-2000. Prosent

	1990	1992	1994	1996	1998	2000
Enslige						
Under 45 år	13	11	12	14	10	12
45-64 år	5	5	8	9	7	8
65 år og eldre ...	1	2	2	2	3	3
Par med barn						
Små barn, 0-6 år	9	8	6	6	6	7
Store barn, 7-17 år	6	6	5	6	5	6
Voksne barn	3	4	3	3	2	2
Par uten barn						
Under 45 år	7	8	6	10	5	8
45-64 år	6	4	4	4	4	4
65 år og eldre ...	1	1	1	2	2	1
Enslige forsørgere						
Med barn 0-17 år	8	11	9	7	9	10

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

Husholdninger med barn har i hele tiårsperioden hatt størst renteutgifter i forhold til samlet inntekt. Spesielt har de med små barn større renteutgifter enn de med store barn. I 2000 utgjorde gjeldsrentene 10 prosent av samlet husholdningsinntekt for par med barn under 7 år. Dette var en noe høyere andel enn perioden 1996-1998, men likevel klart lavere enn tidlig på 1990-tallet, da rentene utgjorde nærmere en femdel av inntekten.

Enslige forsørgere er også en gruppe med høye renteutgifter i forhold til inntekten. I 2000 utgjorde rentene 9 prosent av samlet inntekt. Men også for denne gruppen av barnefamilier tynget rentene klart mer i perioden før det store rentefallet i 1993, enn senere i perioden.

Tabell 4.7. Husholdningenes renteutgifter[1] i prosent av samlet inntekt[2], etter husholdningstype. 1990-2000

	1990	1992	1994	1996	1998	2000
Alle husholdninger	13	12	7	6	6	7
Enslige						
Under 45 år	16	16	8	7	6	7
45-64 år	11	10	7	7	6	6
65 år og eldre ...	3	3	2	2	2	2
Par med barn[3]						
Små barn, 0-6 år	20	17	10	9	9	10
Store barn, 7-17 år	16	14	8	7	7	8
Voksne barn	11	11	6	5	5	5
Par uten barn						
Under 45 år	18	13	8	7	7	8
45-64 år	13	10	6	6	5	6
65 år og eldre ...	4	3	2	2	2	2
Enslige forsørgere						
Med barn 0-17 år	16	17	9	8	7	9

[1] Renteutgifter vil her være summen av gjeldsrenter og underskudd i boligselskap/fradragsberettiget del i boligsameie.
[2] Samlet inntekt vil her være samlet inntekt uten andre overføringer.
[3] Med barn menes hjemmeboende barn.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

4.6. Nordisk sammenligning

Formålet med dette avsnittet er å sammenligne norske barnefamiliers økonomi med tilsvarende grupper i de andre nordiske land. Det er imidlertid flere problemer forbundet med det å sammenligne inntektsnivået til ulike grupper, for eksempel barnefamilier, på tvers av land. En årsak til dette kan være ulikheter i oppbyggingen av trygdesystemet, for eksempel ved at noen stønader utbetales som en kontantytelse i ett land (inntekt), men inngår som en offentlig tjeneste i et annet. I tillegg kan ulikhet i skattesystemet påvirke inntektsbegrepet. For land som utarbeider inntektsstatistikken sin på bakgrunn av ligningsdata (slik en f.eks. gjør i de nordiske land), kan det for

eksempel være variasjoner med hensyn til hvilke inntekter som regnes som skattepliktige og som dermed inngår i inntektsbegrepet. For land som samler inn inntektsopplysninger ved hjelp av intervju, vil videre feil- og underrapportering av inntekt utgjøre et betydelig problem ved internasjonale sammenligninger.

I dette avsnittet er det benyttet data fra Nordisk Socialstatistiske Komité (NOSOSKO 2001). En har her innhentet inntektsdata fra statistikkbyråene i de nordiske land, etter at inntektsbegrepet har blitt utarbeidet etter en felles standard for å bli mest mulig sammenlignbart mellom landene. Selv om det fremdeles vil være en del forskjeller i datagrunnlaget som kan påvirke sammenligninger, gir trolig tallene en god pekepinn på den økonomiske velferden til barnefamiliene i de nordiske land.

For å få et inntektsmål som tar hensyn til kjøpekraften til barnefamilier i forskjellige land, bruker en ofte såkalte kjøpekraftspariteter. Kjøpekraftspariteter (KKP) defineres som den valutaomregningsfaktor som svarer til kjøpekraften i de enkelte valutaer. Det betyr at et gitt beløp, når det omregnes fra forskjellige valutaer ved hjelp av KKP-faktorer, vil kunne kjøpe den samme mengde varer og tjenester i alle landene.

Høyt inntektsnivå blant norske barnefamilier

Inntektsbegrepet som benyttes ved sammenligningen er disponibel inntekt per forbruksenhet. Dette inntektsbegrepet er tilnærmet likt det inntektsbegrepet ("inntekt etter skatt") som vi tidligere har benyttet i dette kapitlet. En viktig forskjell er likevel at studielån nå inngår i inntektsbegrepet og at avdrag på studielån har blitt trukket fra.

Tabell 4.8 sammenligner inntektsnivået til en rekke ulike husholdninger med barn, der hovedinntektstakeren er i alderen 20-44 år. Vi har videre benyttet inntektsnivået til den danske husholdningstypen "par med 2 barn" som referansegruppe (dvs. lik 100).

Ut ifra tabellen kan det slås fast at inntektsnivået til norske barnefamilier er relativt høyt, sammenlignet med tilsvarende grupper i våre naboland. Blant par med barn er det bare de danske familiene som har tilnærmet like høyt inntektsnivå som det norske par med barn har, mens svenske og finske par med barn ligger noe tilbake, med et inntektsnivå tilsvarende 70-75 prosent av det norske familier har.

Tabell 4.8. Gjennomsnittlig disponibel inntekt per forbruksenhet (E=0,5) for ulike husholdningstyper med barn, og der hovedinntektstakeren er i aldersgruppen 20-44 år. Par med 2 barn i Danmark=100. 1999

	Disponibel inntekt	
	Enslige	Par
Danmark		
1 barn	63	105
2 barn	54	100
3 eller flere barn	45	88
Finland		
1 barn	51	74
2 barn	51	73
3 eller flere barn	47	66
Norge		
1 barn	70	106
2 barn	74	98
3 eller flere barn	65	90
Sverige		
1 barn	50	77
2 barn	49	71
3 eller flere barn	46	64

Kilde: Nordisk Socialstatistiske Komité.

Også enslige forsørgere har et høyere inntektsnivå i Norge, sammenlignet med eneforsørgere i andre nordiske land. Mens en enslig forsørger med ett barn i Norge hadde en disponibel inntekt tilsvarende 70 prosent av det referansehusholdningen hadde, var tilsvarende tall henholdsvis 63, 51 og 50 prosent for enslige forsørgere i Danmark, Finland og Sverige.

Som nevnt innledningsvis så vil det være betydelige nasjonale variasjoner i velferdsordninger. Dette gjelder også for ordninger rettet mot barnefamilier. I Norge blir for eksempel en stor del av de offentlige ytelsene til barnefamilier gitt i form av kontantytelser, mens andre land, for eksempel Danmark og Sverige, i større grad gir slike ytelser i form av offentlige tjenester, for eksempel tilskudd til barnehager. I 1999 var 62 prosent av alle offentlige ytelser til barnefamilier i Norge kontantytelser, mens tilsvarende andel bare var henholdsvis 48 og 41 i Sverige og Danmark (NOSOSKO 2001). Det er derfor grunn til å tro at de økonomiske forskjellene mellom barnefamilier i Norden ville bli noe mindre enn det inntektsstatistikken viser, dersom en også tok hensyn til verdien av de offentlige tjenestene.

Noter

[1] For at inntektsbegrepet skal være sammenlignbart over hele perioden 1990-2000, er noen av overføringene som først ble inkludert i SSB sin inntektsstatistikk i andre halvdel av 1990-tallet utelatt. Noen av disse er spesielt rettet inn mot enslige forsørgere, for eksempel stønad til barnepass og utdanningsstønad. Inntektsnivået til enslige forsørgere vil derfor relativt sett ligge noe høyere.

[2] Dette betyr at den økte ulikheten ikke kan forklares med endringer i datagrunnlaget som følge av endrede skatteregler – slik for eksempel skattereformen i 1992 var årsak til.

[3] En undersøkelse fra SSB viste at for alle selveide boliger som ble omsatt i 1999, så utgjorde ligningsverdien om lag 20 prosent av salgssummen. Dyre boliger har lavere relativ ligningstakst enn billigere boliger. Dette gjelder gjennomgående for alle typer boliger over hele landet. Undersøkelsen viste også at boliger som omsettes for mer enn 2 millioner kroner hadde en ligningstakst på gjennomsnittlig 11 prosent av salgssummen, mens for boliger omsatt for under en halv million kroner, utgjorde ligningsverdien i gjennomsnitt 36 prosent av omsetningsverdi (Statistisk sentralbyrå 2001).

Referanser

Andersen, A. S., E. Birkeland, J. Epland og M. I. Kirkeberg (2002): *Økonomi og levekår for ulike grupper trygdemottakere, 2001.* Rapporter 2002/20, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, R. og M. Rønsen (2001): *Enslige forsørgere på arbeidsmarkedet. Virkninger av stønadsendring og skiftende konjunkturforhold*, Tidsskrift for Velferdsforskning, Vol. 4, No. 3, Universitetsforlaget.

Kirkeberg, M. I., J. Epland, N. Hagesæther og A. Steinkellner (2003): *Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000.* Rapporter 2003/8, Statistisk sentralbyrå.

Lyngstad, J. og A. S. Andersen (2002): *Utviklingen i boforhold 1987-1997. Rapport til Boligutvalget.* Rapporter 2002/3, Statistisk sentralbyrå.

NOSOSKO (2001): *Social tryghed i de nordiske lande 1999. Omfang, udgifter og finansiering.* Nordisk Socialstatistiske Komité, 15:2001.

Statistisk sentralbyrå (2001): *Selveide boliger, forholdet mellom ligningstakst og salgssum, 1999, Dyre boliger har lav ligningstakst.* http://www.ssb.no/emner/05/03/sbolig/.

Statistisk sentralbyrå (2002): *Inntekts- og formuesstatistikk for hushald, 2000. Auka hushaldsinntekt – større forskjellar*. http://www.ssb.no/emner/05/01/ifhus/.

*Tom Kornstad og Thor Olav Thoresen**

5. Barnehageforliket – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling

Barnehageforliket våren 2003 innebærer at fra 2005 skal foreldre maksimalt betale 1 500 kroner per måned for en barnehageplass, samtidig som at det skal være full behovsdekning. I denne artikkelen diskuteres effekter av denne reformen med hensyn til mødrenes tilbud av arbeidskraft og inntektsfordelingen blant familier med førskolebarn. Det anvendes en simuleringsmodell for familier med førskolebarn, der foreldrene velger barnepass og mødrenes arbeidstilbud simultant. Resultatene viser at den reduserte foreldrebetalingen øker mødrenes arbeidstilbud, men at økningen forsterkes dersom en makter å bygge nye barnehageplasser i takt med den økende etterspørselen. I artikkelen vises det også til at kostnadene ved reformen kan overvurderes dersom en ikke tar hensyn til økte skatteinntekter som følge av at mødrenes arbeidstilbud øker.

5.1. Innledning

Våren 2003 ble det inngått et bredt forlik om barnehagepolitikken i årene framover, se Innst. S. nr. 250 (2002-2003) fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen. Hovedmålsettingene er redusert foreldrebetaling og full behovsdekning i barnehagene. Forliket innebærer at den månedlige foreldrebetalingen i barnehagene, både kommunalt og privat eide, maksimalt skal være 2 500 kroner fra 1. mai 2004, mens maksimal foreldrebetaling skal være 1 500 kroner fra og med 1. august 2005.[1] Full behovsdekning skal oppnås innen 2005 ved blant annet å videreføre stimuleringstilskuddene til nye barnehageplasser.

Komiteen viser til at målsettingene for barnehagepolitikken er å skaffe barnehageplass til alle som ønsker det, å redusere foreldrebetalingen, og å likebehandle private og kommunale barnehager. Med dette ønsker en å ivareta hensyn til at verken privatøkonomiske forhold eller mangel på barnehageplasser skal ekskludere familier fra å benytte pass i barnehager. En ønsker å øke barnefamilienes valgfrihet.

Komiteen legger imidlertid ikke skjul på at det er usikkerhet om hva full behovsdekning egentlig betyr i antall nye barnehageplasser, og at dette særlig er usikkert når prisene i barnehagene reduseres på sikt. Vårt hovedbudskap i denne artikkelen er at det er en klar fordel å tilnærme seg denne problemstillingen, og andre effekter av denne omleggingen, ved hjelp av modeller som beskriver familienes atferd under skiftende økonomiske rammebetingelser. Ved å benytte data til å

* Forfatterne takker Erling Røed Larsen for kommentarer til et tidligere utkast.

identifisere parametre i en modell som beskriver atferden til familier med førskolebarn, kan modellen i neste omgang benyttes som en simuleringsmodell for å beskrive effekter av å endre familienes rammebetingelser. Kornstad og Thoresen (2002) dokumenterer hovedtrekkene i en slik mikrosimuleringsmodell for gifte/samboende foreldre med førskolebarn. Modellen er basert på at familiene foretar simultane beslutninger med hensyn til hvor mye foreldrene ønsker å arbeide og hvilken type barnepass de ønsker for sine barn, det vil si hvorvidt de ønsker å ivareta omsorgen selv eller om de ønsker å benytte ulike typer av betalt pass. I denne artikkelen vises det hvordan informasjon fra denne modellen kan benyttes til å beskrive ulike effekter av barnehageforliket, som effekter på mødres arbeidstilbud[2], effekter på inntektsfordelingen, kostnader ved reformen, behovet for nye barnehageplasser, etc.

Resultatene viser at effektene av den reduserte foreldrebetalingen i sterk grad avhenger av i hvilket omfang en makter å etablere nye barnehageplasser. Full behovsdekning (til de nye prisene) innebærer at mellom 70 og 75 prosent av familiene har barn i barnehage. Dersom en oppnår full behovsdekning i barnehagene, vil redusert foreldrebetaling innebære at mødrenes arbeidstilbud øker med bortimot 8 prosent, som betyr at om lag 7 000 nye årsverk tilføres arbeidsmarkedet. Dersom tilgangen på barnehageplasser er på dagens nivå, øker arbeidstilbudet med om lag 3 prosent, eller med om lag 3 000 årsverk.[3]

Inntektene til familier med barn i førskolealder påvirkes både av at prisene i barnehagene reduseres for uforandret atferd, og av at reformen stimulerer til økt bruk av barnehager og økt yrkesaktivitet. Førstnevnte effekt betegnes som en direkte effekt, mens sistnevnte effekt karakteriseres som en indirekte effekt. Totalt sett, det vil si summen av den direkte og indirekte effekt, fordeler inntektsøkningene som følge av reformen seg relativt likt på ulike inntektsnivåer.

Vi vil også peke på at kostnadsanslagene ved en slik reform både bør ta hensyn til at kostnadene øker som følge av at flere vil benytte pass i barnehager og at kostnadene reduseres ved at skattegrunnlagene øker ved at flere mødre vil delta i markedsbasert arbeid etter reformen. Våre anslag indikerer at skatteinntektene øker med om lag 800 millioner kroner som følge av barnehageforliket.

5.2. En beslutningsmodell for gifte/samboende foreldre med førskolebarn

De siste tiårene har brakt fram mye kunnskap om hvordan arbeidstilbudet påvirkes av endringer i skatte- og overføringssystemet, se for eksempel en internasjonal oversikt i Blundell og MaCurdy (1999) og Dagsvik (2003) for en oversikt over studier basert på norske data. En spesiell og (foreløpig) nokså liten gren av denne litteraturen omfatter studier av arbeidstilbudet til familier med førskolebarn. Familier med førskolebarn må i tillegg til å bestemme seg for hvor mye de ønsker å arbeide i markedet også bestemme hva slags type barnepass de skal ha, dersom de velger at begge foreldrene skal arbeide utenfor hjemmet. Dette betyr at for å vurdere effekter av endringer i skatter og overføringer for denne gruppen av familier, må en ta utgangspunkt i en beslutningsmodell der familiene velger arbeidstid og type barnepass simultant. Kornstad og Thoresen (2002) gir en detaljert oversikt over hvordan en slik beslutningsmodell er konstruert med utgangspunkt i

norske forhold og med utgangspunkt i norske data. I dette avsnittet redegjør vi for hovedtrekkene i denne modellen, før vi i de neste avsnittene viser hvordan modellen kan anvendes for å beskrive effekter av barnehageforliket. I en egen boks gir vi en mer teknisk framstilling av modellen.

En slik beslutningsmodell må ta utgangspunkt i viktige trekk ved arbeidsmarkedet og markedene for barnepass. Når det gjelder barnepass, viser dataene at det eksisterer en hel rekke omsorgsformer, som at besteforeldre passer barnebarna uten betaling til mer vanlige ordninger. Vi har valgt å kategorisere omsorgen i tre hovedgrupper: Foreldrene kan ivareta den daglige omsorgen selv ved at en av foreldrene passer barn hjemme, en kan la barna gå i barnehage eller passet kan ivaretas av andre betalte barnepassere, som dagmammaer, au-pair-er og liknende. Videre er det viktig å ta hensyn til at en del foreldre er rasjonerte når det gjelder tilgang til pass i barnehager, i den forstand at mange familier er villige til å betale for en barnehageplass uten at de har tilgang til en slik form for barnepass.

Generelt gjelder det at både når det gjelder valg av arbeidstid og valg av type barnepass, er det en rekke kjennetegn ved den aktuelle jobben og det aktuelle passalternativet som influerer på foreldrenes valg. Når det gjelder valg av jobb, er det ikke kun arbeidstid og lønn som påvirker foreldrenes valg, som det ofte antas i denne type studier, men egenskaper som lokalisering av jobben, hva slags type arbeid, hvor interessant jobben er, etc. Tilsvarende gjelder det for barnepassmarkedet. Foreldre er ikke kun opptatt av oppholdstid og kostnader, men legger også vekt på kvaliteten i barnepasset, målt for eksempel ved egenskaper ved dagmammaer og ansatte i barnehager.

Videre kan foreldrene tenkes å stå overfor ulike antall muligheter i jobbmarkedene, avhengig av hvilke deler av markedet en orienterer seg mot. For eksempel kan antallet ledige fulltidsjobber være høyere enn antall muligheter dersom en ønsker en deltidsjobb. Tilsvarende er barnehagemarkedet dominert av barnehager som tilbyr lang oppholdstid, mens mulighetene er færre dersom en ønsker barnehageplass med kortere oppholdstid (Statistisk sentralbyrå 2003).

Disse egenskapene ved arbeidsmarkedet og markedene for barnepass peker mot en modellformulering der foreldrenes valg er et diskret valg og der foreldrene står overfor ulike former for rasjonering. Enkelte familiers valg kan være innskrenket i den forstand at de står i kø for å få plass i barnehage. Foreldrene kan også være rasjonerte med hensyn til valg av oppholdstid i barnehager ved at det er flere fulltidsplasser enn deltidsplasser. I arbeidsmarkedet kan antall muligheter variere i forhold til hvilke deler av markedene en orienterer seg mot, hvorvidt en for eksempel ønsker fulltidsjobb eller deltidsjobb.

Ifølge modellspesifikasjonen står foreldrene overfor et endelig antall jobber og et endelig antall barnepassmuligheter. Hver jobb er kjennetegnet ved en gitt arbeidstid, timelønn og et sett ikke-pekuniære goder som har betydning for jobbtilfredsheten. Tilsvarende er hvert barnepassalternativ kjennetegnet ved oppholdstid, foreldrebetaling og en rekke kvalitetskjennetegn.

Beslutningssituasjonen er forenklet i den forstand at familien kun foretar

beslutninger med hensyn til moren i familien. Det betyr at en tar fedrenes beslutninger som gitt, mens familien avgjør hvorvidt moren skal arbeide utenfor hjemmet eller om hun skal være hjemme og ivareta omsorgen selv.[4] Familien må ha barnepass i det antall timer hun arbeider utenfor hjemmet. Videre er modellen kun estimert med utgangspunkt i gifte eller samboende foreldrepar. Det betyr at effekter av politikkomleggingene på enslige forsørgere ikke blir diskutert her. Årsaken er at det eksisterer en rekke spesielle støtteordninger for enslige forsørgere, blant annet overgangsstønad, som gjør at valgsituasjonen for denne gruppen av foreldre er atskillig mer komplisert (se imidlertid note 4).

For å kunne lage en håndterlig beslutningsmodell med utgangspunkt i at valgene er diskrete, har vi operasjonalisert ved å gruppere alle jobber og barnepassalternativer i følgende 11 valgmuligheter, vist i tabell 5.1. Valgene er kategorisert i forhold til barnepasskategorier og ukentlig arbeidstid/oppholdstid utenfor hjemmet. En hovedantakelse i modellen er at vi har det som i litteraturen omtales som en "fixed link" mellom arbeidstid og barnepass. Den innebærer at når moren arbeider utenfor hjemmet, må familien kjøpe barnepasstjenester enten i en barnehage eller av en dagmamma av en lengde tilsvarende arbeidstiden til moren. Men tabellen viser også at barna til en hjemmearbeidende mor kan passes av andre enn moren selv. Dette er i samsvar med at en i dataene for eksempel finner at noen hjemmearbeidende mødre lar barna sine gå i barnehage. Det indikerer at pass utenfor hjemmet ikke kun betraktes som en nødvendighet når begge foreldrene arbeider utenfor hjemmet, men at pass utenfor hjemmet kan betraktes som et selvstendig pedagogisk tilbud.

Tabell 5.1. Kategorisering av jobb- og barnepassalternativer. X-ene viser foreldrenes valgmuligheter

Type barnepass	Ukentlig arbeidstid/ukentlig oppholdstid i barnepass utenfor hjemmet. Timer				
	0	1-16	17-24	25-32	32+
Barnehage	X	X	X	X	X
Dagmamma, o.l.	X	X	X	X	X
Egen omsorg ..	X	-	-	-	-

Familiene foretar sine beslutninger med hensyn til arbeidstid og barnepass ved å avveie behovet for inntektene som morens arbeid gir, minus kostnadene ved barnepasset som følger av å arbeide utenfor hjemmet, og ønsker om så mye fritid som mulig, blant annet for å kunne være sammen med barna sine. Familienes disponible inntekt eller konsum i de 11 kombinasjonene er beregnet ved at beslutningsmodellen er koblet sammen med skatteberegningsmodellen LOTTE (Arneberg mfl. 1995). Som diskutert ovenfor, er familiene også opptatt av ulike egenskaper ved jobbene utover lønn og arbeidstid og egenskaper ved barnepassalternativene utover kostnader og oppholdstid. Særlig antas det at familiene legger vekt på ulike kvalitetskomponenter ved barnepasset.[5]

Parametrene i en slik valgmodell benyttes for å kunne simulere effekter av å endre skatte- og overføringssystemet, som å redusere foreldrebetalingen i barnehagene. For å bestemme størrelsen på disse parametrene benyttes et utvalg av familier bestående av gifte og samboende foreldre, hentet fra Kontantstøtteundersøkelsen 1998 (Rønning 1998). Disse dataene inneholder detaljert informasjon om blant annet foreldrenes valg av barnepass, utgifter til barnepass, foreldrenes arbeidstid, arbeidsinntekter og andre former for inntekt. Valgmodellen

Figur 5.1. Fordelinger av observerte valg og simulerte, gjennomsnittlige valgsannsynligheter. Basert på et utvalg av 768 gifte/samboende foreldre med barn 1-5 år

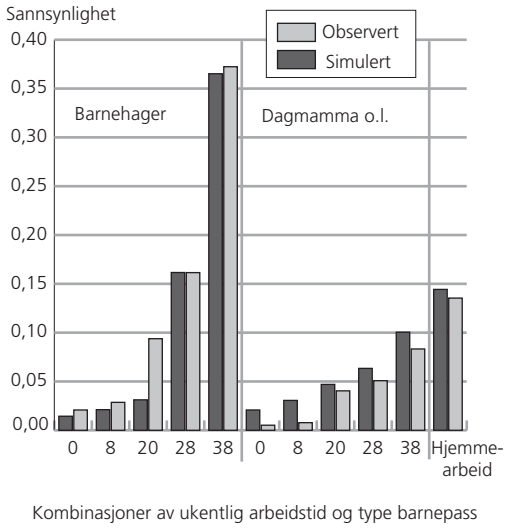

estimeres ved å ta utgangspunkt i familiene faktiske valg av kombinasjon av jobb og barnepass når det antas at de har muligheter til å velge hvilken som helst kombinasjon blant de 11 alternativene. Ca. 17 prosent av familiene rapporterer at de ønsker barnehageplass uten at de har tilgang til det. Valgmengden for disse familiene er følgelig mer begrenset, da de kun kan velge kombinasjoner som innbefatter eget pass eller pass hos dagmamma og liknende.

Ved hjelp av den estimerte modellen kan vi for hver enkelt familie beregne sannsynlighetene for å velge en kombinasjon innenfor hver av de 11 kategoriene. En måte å evaluere estimeringsresultatene på er å vurdere hvor godt modellen reproduserer den faktiske fordelingen. Figur 5.1 beskriver dette. I figuren sammenliknes tall for hvordan familiene faktisk fordeler seg på de 11 ulike kombinasjonene i henhold til dataene ("Observert") med de gjennomsnittlige valgsannsynlighetene som følger av modellsimuleringen ("Simulert"). Med gjennomsnittlige valgsannsynligheter menes gjennomsnittet for hver enkelt kombinasjon i utvalget av om lag 770 familier. Som en ser av figuren reproduserer modellen den faktiske fordelingen relativt godt.

5.3. Effekter av barnehageforliket

Nærmere presisering av regelverket

Som beskrevet innledningsvis er målsettingen at foreldrebetalingen maksimalt skal være 1 500 kroner per måned fra 1. august 2005. Det er også enighet om at barnehagene fortsatt skal ha søskenmoderasjon og at redusert oppholdstid innebærer redusert pris, men i forhold til dette er innstillingen (Innst. S. nr. 250, 2002-2003) mindre konkret. Det overlates til regjeringen å utforme disse reglene i detalj.

Vår operasjonalisering av regelverket med hensyn til søskengradering, deltidssatser og inntektsavhengighet må på denne bakgrunnen kun oppfattes som et eksempel på en utforming.[6] I det følgende vises effekten av at maksimalsatsen på 1 500 kroner innføres i 2003, når det antas at deltidssatsene skaleres ned med 1/3 når oppholdstiden er 1-16 timer. Det betyr at en betaler maksimalt 1 000 kroner for første barn når oppholdstiden er 1-16 timer. Søskengraderingen er utformet slik at foreldrene betaler 1 500 kroner for første barn, 1 200 kroner for det andre barnet, og 900 kroner for det tredje barnet. Vi har i dette regelverket ikke innarbeidet noen form for inntektsavhengige priser, men ventelig er slike ordninger mindre virkningsfulle når

prisene allerede er så vidt lave som 1 500 kroner.[7]

Effekter på valg av barnepass og mødrenes arbeidstilbud

Figur 5.2 viser hvordan den nye reformen virker på arbeidstilbudet dersom vi tenker oss at den innføres i 2003.[8] Dette gjøres ved å simulere effekten av å redusere foreldrebetalingen til 1 500 kroner, under to ulike forutsetninger om tilgangen på nye barnehageplasser: I det ene alternativet er det tilgang til barnehageplasser for alle som måtte ønske det, det vil si full behovsdekning. Det er dette alternativet som betegnes "Maksimalsatser, full barnehagedekning" i figur 5.2. I det andre alternativet ("Maksimalsatser/ rasjonering") er antall barnehageplasser det samme som det var i 1998,[9] som betyr at om lag 17 prosent av familiene er beskranket i forhold til å velge pass i barnehage. Det antas at prisene i dagmammamarkedet er uforandret. Som i figur 5.1, beskrives familienes tilpasning til de ulike regelverkene ved hjelp av de gjennomsnittlige valgsannsynlighetene, det vil si gjennomsnittet for hver enkelt kombinasjon i utvalget av familier.

Figur 5.2 viser at familiene reduserer bruken av annet betalt pass når barnehagesatsene reduseres. Når dette kombineres med full behovsdekning, ser en at selv om langt færre vil benytte pass av dagmammaer og liknende (som forventet), vil rundt regnet 20 prosent fremdeles benytte annet betalt pass, i henhold til simuleringsresultatene. Vær oppmerksom på at kontantstøtten, som er betinget på at en ikke benytter pass i barnehager, fortsatt er virksom for foreldre med ettåringer og to-åringer. Videre er det viktig å være oppmerksom på at ikke alle småbarnsforeldre har en barnehage i sin umiddelbare nærhet. Totalt sett indikerer

Figur 5.2. Simulering av valgsannsynligheter ved dagens system, ved maksimalsatser og ved maksimalsatser i kombinasjon med full barnehagedekning

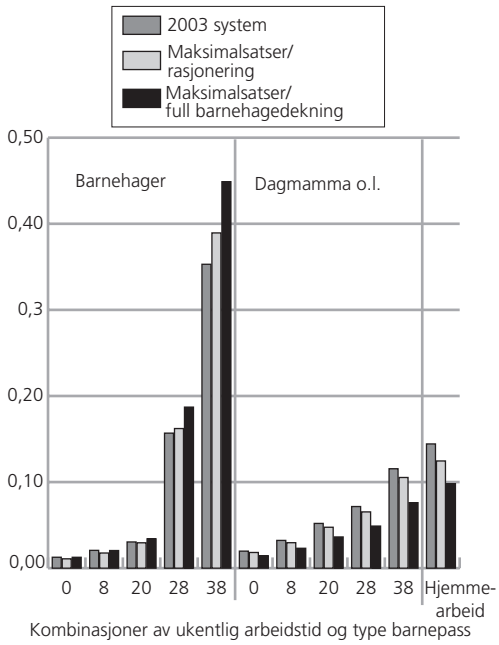

disse simuleringsresultatene at full behovsdekning for gifte/samboende foreldre innebærer at et sted mellom 70 og 75 prosent av barna er i barnehage.[10] Resten er hjemme med mor eller passes av andre betalte omsorgsgivere. Figur 5.2 viser resultater av simuleringer ved dagens system, ved maksimalsatser og ved maksimalsatser i kombinasjon med full barnehagedekning. Figuren viser at styrken i arbeidstilbudseffektene av å redusere foreldrebetalingen er svært avhengig av i hvilken grad en makter å tilby flere barnehageplasser. Dersom antall barnehageplasser er på samme nivå i 2005 som det var i 1998, øker arbeidstilbudet for denne gruppen (det vil si samboende og gifte foreldre med førskolebarn) med i overkant av 3 prosent. Omregnet i årsverk, på basis av tall fra arbeidskraft-

undersøkelsene,[11] vil arbeidstilbudet øke med bortimot 3 000 årsverk. Dersom en også oppfyller målet om full behovsdekning, øker arbeidstilbudet med bortimot 8 prosent, som betyr en økning på rundt regnet 7 000 årsverk.[12]

Reformen betyr også at behovet for arbeidskraft øker i barnehagesektoren, mens det blir færre dagmammaer. I hvor stor grad dette innebærer en nettoøkning i antall omsorgsarbeidere, avhenger blant annet av hvor mange barn som passes i de ulike omsorgsalternativene i utgangspunktet, det vil si hvor mange barn mødrene passer hjemme sammenliknet med antall per ansatt i barnehagene og hvor mange barn dagmammaene passer.

Fordelingseffekter

Det er en rekke fordelingseffekter involvert i barnehageforliket. For eksempel betyr dette at mange flere familier får tilgang til pass i barnehager. Flere, blant annet Blix og Gulbrandsen (1993) og Thoresen (1994), har tidligere pekt på fordelingsmessige konsekvenser av køer i barnehagene. Datamaterialet som denne analysen er basert på viser også at det er familier på lave inntektsnivåer som i størst grad oppgir at de har søkt om barnehageplass uten å lykkes. Full behovsdekning vil naturlig nok fjerne disse kildene til forskjellsbehandling.

I det følgende vises imidlertid effektene av forliket med hensyn til fordelingen av inntekt blant familier med barn i førskolealder. Inntektsfordelingen blant familier i denne gruppen vil både påvirkes av at familier som har barn i barnehage får reduserte kostnader til barnepass, og av at den reduserte foreldrebetalingen stimulerer til økt bruk av barnehager og til inntektsgivende arbeid. Framstillingsmessig presenterer vi effektene av reformen ved direkte og indirekte effekter. Den direkte fordelingseffekten av barnehageforliket viser til effekter på inntektsfordelingen før familiene har endret tilpasning. Den indirekte effekten viser til effektene på inntektsfordelingen av at mødrene arbeider mer i markedet og av at de i større grad skifter til pass i barnehager.

Vi måler inntekt i snever pengemessig forstand, målt som familienes inntekt etter skatt og etter utgifter til barnepass. Familieinntektene er vektet med en ekvivalensskala (kvadratroten av antall familiemedlemmer) for å ta hensyn til at familier av ulik størrelse har ulik forsørgelsesbyrde, og inntektene er tilordnet hvert enkelt familiemedlem (individet er analyseenheten). Dette gir ekvivalent inntekt, som er et konstruert mål på inntekt for sammenlikningsformål. Tallenes absolutte verdi gir ingen mening. Resultatene presenteres i tabell 5.2. I tabellen er småbarnsfamiliene rangert etter ekvivalent inntekt i desiler. I første desil finner en familier med de 10 prosent laveste inntektene i gruppen, mens en i andre desil finner familier som har høyere inntekter enn personer i første desil, men lavere inntekter enn personer i tredje desil. I desil 10 befinner de 10 prosent rikeste familiene i gruppen seg.

Gevinsten ved at foreldrebetalingen reduseres (gitt uforandret atferd) fordeler seg relativt jevnt på desilene, med noe større gevinst for de familier med høy inntekt, se kolonnen merket "Økning i ekv. inntekt, direkte effekt". At desilene 5-10 har noe større fordel av de direkte effektene skyldes at pass i barnehager er vanligere blant to-inntektsfamilier, som i større grad befinner seg i de øverste desilene, enn familier som baserer seg på én inntekt. Det er dette som også er hovedforklaringen på at de indirekte

Tabell 5.2. Direkte og indirekte inntektsfordelingseffekter av barnehageforliket. Gifte/samboende foreldre med barn i førskolealder, 768 observasjoner

Desil	Gj.snittlig ekvivalent inntekt	Økning i ekv. inntekt, direkte effekt	Økning i ekv. inntekt, indirekte effekt	Økning i ekv. inntekt, total effekt
1	116 500	3 400	3 300	6 700
2	144 400	3 600	3 900	7 500
3	161 800	4 700	3 200	7 800
4	175 800	4 800	4 300	9 100
5	190 700	5 500	3 600	9 100
6	203 600	5 800	3 100	8 900
7	217 000	5 900	2 300	8 200
8	236 000	6 300	2 600	8 900
9	262 000	6 900	1 900	8 800
10	351 900	7 000	3 400	10 400
Gjennomsnitt	206 000	5 400	3 200	8 500

effektene er sterkere i desiler med lav inntekt enn i desiler med høy inntekt. Arbeidstilbudsstimulansen er sterkest for familier med lav total inntekt i utgangspunktet. Totalt sett, det vil si summen av den direkte og indirekte effekt, fordeler inntektsøkningene som følge av reformen seg relativt likt, med en noe sterkere fordel for høye inntektsnivåer.

Hva koster reformen?

I Innst. S. nr. 250 (2002-2003:17) gis det anslag på kostnadene ved reformen. Innføring av maksimalsatser på 1 500 kroner anslås å koste 3,15 milliarder kroner. Dette anslaget er basert på utregninger i St.meld. nr. 24 (Barne- og familiedepartementet 2003). Det er i hvert fall to effekter som innvirker på kostnadene ved reformen, og disse trekker i hver sin retning. For det første innebærer reformen at etterspørselen etter barnehageplasser øker. Dette er det, etter det vi skjønner, tatt hensyn til i beregningene av kostnadene ved reformen. Men det er ikke tatt hensyn til at mødrenes arbeidstilbud øker, og at skatteinntektene dermed også øker, for uforandret skattesystem. Vi har beregnet at om lag 800 millioner kroner returneres til statskassen i form av økte skatteinntekter, som følge av den høyere aktiviteten. Dette bør det også tas hensyn til når en beregner kostnadene ved reformen.

5.4. Oppsummering

I denne artikkelen er det vist hvordan en kan predikere effekter av barnehageforliket ved hjelp av en beslutningsmodell for familier med førskolebarn. Reformen fører til store endringer med hensyn til hvilke typer barnepass som benyttes og med hensyn til mødrenes arbeidstilbud. Våre beregninger indikerer at arbeidstilbudet blant mødre med førskolebarn øker med bortimot 8 prosent, som tilsvarer om lag 7 000 årsverk. Dette har konsekvenser både for fordeling av inntekt og for kostnadene av reformen, som beskrives i denne artikkelen. Dersom en ikke makter å bygge flere barnehager, og rasjoneringen er på samme nivå som i 1998, blir økningen i mødrenes arbeidstilbud mindre, rundt regnet 3 000 årsverk.

Nærmere beskrivelse av simuleringsmodellen

Beslutningsmodellen som denne analysen er basert på, tar utgangspunkt i at foreldre beslutter hvor mye moren skal arbeide, samtidig som de bestemmer seg for hva slags type barnepass de ønsker for sine barn mens moren arbeider. Det betyr at fedrenes arbeidstilbud tas som gitt. Både institusjonelle trekk ved arbeidsmarkedet og markedene for barnepass (særlig barnehagemarkedet) innebærer at det kan være fordelaktig å betrakte dette som et diskret valg. I dette perspektivet velger mødrene den jobben og det barnepassalternativet fra mengden av jobber og barnepassalternativer som gir høyest nytte. Hver enkelt jobb er kjennetegnet ved observerbare kjennetegn, som lønn og arbeidstid og en rekke (for oss) uobserverbare kjennetegn, som innholdet i arbeidet. Tilsvarende er det for de ulike barnepassalternativene. Foreldrene velger på basis av foreldrebetaling og oppholdstid, men tar også hensyn til kvaliteten ved de ulike barnepassalternativene. Vi observerer ikke kvalitet i de ulike barnepassalternativene, men lar effekten av disse fanges opp av et stokastisk restledd i familienes målfunksjon.

Et hovedpoeng i denne tilnærmingen er at for mange jobber og for mange barnepassalternativer vil disse kjennetegnene være gitte. Det betyr at dersom en ønsker å endre noen av disse, for eksempel oppholdstiden i barnehagen, så vil det ofte bety at en må skifte barnepass. Foreldrene antas derfor å ha en nyttefunksjon, $U(C_{kr}, H_k, k, r)$, som betegner nytten av å velge jobb k og barnepassalternativ r, der konsumet, C_{kr}, er konsumet som følger av å velge jobb k og barnepassalternativ r, og H er arbeidstiden i jobb k:

$$(1) \quad U\left(C_{kr}, H_k, k, r\right) = v\left(C_{kr}, H_k\right) + \varepsilon^*\left(C_{kr}, H_k, k, r\right), \; k \in B, \; r \in S,$$

der $v(C_{kr}, H_k)$ blir bestemt av observerbare kjennetegn mens ε^* representerer (for oss) uobserverbare faktorer i vurderingene. Mengden av mulige jobber er symbolisert ved B, mens S symboliserer mengden av barnepassalternativer. Foreldrene ønsker høyt konsum, mye fritid (som i stor grad tilbringes sammen med barna) og høy kvalitet i barnepasset.

Disse preferansene sammen med en budsjettbetingelse er avgjørende for hva foreldrene faktisk velger. Budsjettbetingelsen er gitt ved:

$$(2) \quad C_{kr} = wH_k + I - Q_r - T\left(wH_k, I, Q_r\right),$$

der w er morens lønnssats, I er familieinntekt utenom morens inntekt, Q_r er prisen på barnepass utenfor hjemmet og T er skatt, som avhenger av arbeidsinntekt, kostnader til barnepass og andre inntekter i familien.

Dette modellopplegget gjør at en både kan ta hensyn til egenskaper ved individene og egenskaper ved jobber og barnepassalternativer i beskrivelsen av beslutningssituasjonen. For å kunne estimere denne modellen med basis i data og derved bestemme sentrale parametre som belyser hvordan familiene faktisk vurderer de ulike komponentene i dette valget, er det hensiktsmessig å gruppere jobbene med hensyn til arbeidstid, og å gruppere barnepassalternativene i eget pass, pass i barnehage og annet betalt pass og etter oppholdstid. Det er forutsatt at oppholdstiden er like lang som morens arbeidstid. Gruppen annet betalt pass domineres av dagmammaer. Selv om vi finner enkelte andre omsorgsformer i dataene, som at besteforeldre passer barnebarn gratis, er det disse tre omsorgsformene som dominerer. Forenklingene innebærer at foreldrene antas å velge blant jobber og passalternativer som faller inn under de 11 kombinasjonene av arbeidstid og barnepass som er beskrevet i tabell 5.1.

I estimeringen er det antatt en spesiell representasjon av nytten i (1). Videre er det tatt hensyn til at en del av familiene ikke har tilgang til barnehageplass, selv om de ønsker det til den prisen som gjaldt når dataene ble innhentet (i 1998). Disse familiene har et mer begrenset valg, siden barnehager ikke inngår i mulighetsområdet. Videre er det i estimeringen tatt hensyn til at antall muligheter varierer i de ulike kombinasjonene. For eksempel er det flere fulltidsplasser i barnehagene enn deltidsplasser, og det er også grunn til å anta at det er flere fulltidsjobber enn deltidsjobbber. Vi har ikke noen eksakt representasjon av disse variasjonene i muligheter i forhold til de 11 kombinasjonene, men tar hensyn til det i estimeringen ved at det innføres valgspesifikke variable. Det kan ikke utelukkes at disse valgspesifikke variablene som er ment å fange opp variasjoner i muligheter, kan reflektere forskjeller i kvalitet i barnepasset ved ulike valg.

Familienes konsum eller disponible inntekt i hver av de 11 tilstandene er beregnet ved at beslutningsmodellen er koblet sammen med skatteberegningsmodellen LOTTE (Arneberg mfl. 1995). Modellen estimeres ved en sannsynlighetsmaksimerende metode. Kornstad og Thoresen (2002) gir mer detaljerte beskrivelser av beslutningsmodell, data og estimeringsmetoder.

Noter

1 Beløpene pris- og kostnadsjusteres fra 2002-nivå.

2 Med mødres arbeidstilbud menes hva mødrene tilbyr av arbeid i markedet. Hvorvidt de faktisk blir sysselsatt, avhenger også av etterspørselen etter arbeidskraften deres.

3 Vær oppmerksom på at dette også innebærer at barnehagesektoren må ha tilførsel av arbeidskraft, mens det blir færre dagmammaer.

4 At moren i praksis er den av foreldrene som kan velge å ivareta den daglige omsorgen for barna selv er i overensstemmelse med de observerte effektene av kontantstøtten, jf. Håkonsen mfl. (2001). Mens kvinnene reduserte arbeidstilbudet med rundt regnet 4 000 årsverk, var effekten for menn neglisjerbar. I et nystartet prosjekt innenfor programmet "Arbeidsliv", i regi av Norges forskningsråd, er vi imidlertid i gang med å etablere en modell der det foretas beslutninger med hensyn til begge ektefellers arbeidstilbud. I prosjektet er det også planlagt å etablere en tilsvarende beslutningsmodell for enslige forsørgere.

5 Vi har ikke noen god representasjon av kvalitet i de ulike formene for barnepass, og dette aspektet er derfor betraktet som en latent variabel i denne modellversjonen. Vi er imidlertid i gang med å samle inn data om dagmammaer for å kunne ha en mer eksplisitt representasjon av ulike kvalitetskomponenter i framtidige modellformuleringer.

6 Vi har hentet noe inspirasjon fra utformingen av det svenske regelverket, beskrevet i Innst. S. nr. 257 (2001-2002).

7 Det er heller ikke tatt hensyn til en eventuell prisjustering som følge av at maksimalsatsen er oppgitt i 2002-priser, jf. Innst. S. nr. 250.

8 Som innebærer at vi slipper å framføre modellen til 2005, på basis av svært usikre antakelser om lønnsvekst, etc.

9 Mens den årlige økningen i antall barnehageplasser har vært relativt betydelig fra 1990 og fram til 1997, har veksten flatet ut etter 1997. Dekningsgraden vil ventelig være noe høyere i 2003 enn den var i 1998, siden dekningsgraden i 2002 var på 65,9 prosent mot 61,1 prosent i 1998 (Statistisk sentralbyrå 2003), men dette er det ikke tatt hensyn til i simuleringene.

10 En må ta med effekten på enslige forsørgere for å få full oversikt over hva full behovsdekning innebærer i form av antall barnehageplasser.

11 Beregninger indikerer at gifte/samboende mødre stod for om lag 91 000 årsverk i 2002.

12 Det må naturligvis tas forbehold med hensyn til flere typer usikkerhet ved disse anslagene. For det første er det usikkert om modellen gir en realistisk beskrivelse av foreldrenes valgsituasjon. For det andre er det usikkerhet ved at dataene er basert på en utvalgsundersøkelse med frafall og at dataene har vært gjenstand for ytterligere seleksjon og bearbeidelse av oss. For det tredje er det usikkerhet omkring parameterestimatene i modellen.

Referanser

Arneberg, M.W., H. Gravningsmyhr, K. Hansen, N. Langbraaten, B. Lian og T. O. Thoresen (1995): *LOTTE - en mikrosimuleringsmodell for beregning av skatter og trygder,* Rapporter 95/19, Statistisk sentralbyrå.

Barne- og familiedepartementet (2003): St.meld. nr. 24 *Barnehagetilbud til alle - økonomi, mangfold og valgfrihet*.

Blix, K. W. og L. Gulbrandsen (1993): Småbarnsfamilienes økonomi og bruk av barnetilsyn, Notat 1993:2, INAS, Oslo.

Blundell, R. and T. MaCurdy (1999): Labor Supply: A Review of Alternative Approaches, i O. Ashenfelter and D. Card (red.): *Handbook of Labor Economics*, Vol. 3, 1559-1695.

Dagsvik, J. (2003): Hvordan skal arbeidstilbudseffekter tallfestes? En oversikt over den mikrobaserte arbeidstilbudsforskningen i Statistisk sentralbyrå, Notater 2003/71.

Håkonsen, L., T. Kornstad, K. Løyland og T. O. Thoresen (2001): *Kontantstøtten - effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling*, Rapporter 2001/5, Statistisk sentralbyrå.

Innst. S. nr. 257 (2001-2002): Innstilling familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Carl I Hagen, Kristin Halvorsen, Siv Jensen og Øystein Djupedal om maksimalsats for oppholdsbetaling i barnehager.

Innst. S. nr. 250 (2002-2003): Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om barnehagetilbud til alle - økonomi, mangfold og valgfrihet.

Kornstad, T. og T. O. Thoresen (2002): A Discrete Choice Model for Labor Supply and Child Care, Discussion Papers 315, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, E. (1998): Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte. Hovedresultater og dokumentasjon, Notater 98/61, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2003): Flere barn med heldagsplasser, Dagens statistikk, 16. juni 2003.

Thoresen, T. O. (1994): Fordelingseffektene av barnehagesubsidiene, *Økonomiske analyser* 9/94, Statistisk sentralbyrå, s. 18-23.

*Odd Erik Nygård og Jørgen Aasness**

6. Virkninger på proveny, konsummønster og grensehandel av endringer i særavgifter på alkohol og tobakk

Artikkelen analyserer virkninger på statens inntekter og på konsummønster av endringer i blant annet særavgifter på alkohol og tobakk. Analysen bygger på økonomisk teori og en empirisk basert simuleringsmodell. Statens proveny fra vin- og brennevinsavgifter øker med avgiftssatsen opp til et nivå, som kalles den provenymaksimerende avgiftssatsen, for deretter å falle med avgiftssatsen. Årsaken til at provenyet vil synke med avgiftssatsen når denne er tilstrekkelig stor er at en da vil få stadig økende lekkasjer av særavgifter og moms knyttet til økende grensehandel, tax-free-handel, smugling og hjemmeproduksjon. Beregninger for 1999 tyder på at de daværende avgiftssatsene var noe mindre, men i nærheten av de provenymaksimerende avgiftssatsene. For tobakk finner vi ingen provenymaksimerende avgiftssats, provenyet vil øke til tross for klar reduksjon i tobakk kjøpt i Norge og økt grensehandel, tax-free-handel og smugling. Simuleringsmodellen er en protomodell som ikke er tilstrekkelig uttestet til at man kan være sikre på de konkrete tallmessige resultatene, men en rekke kvalitative egenskaper virker rimelige. Modellen vil senere bli forbedret og oppdatert med nye tall.

6.1. Innledning

Denne artikkelen analyserer virkninger på proveny (statens inntekter) og konsummønster av blant annet endringer i særavgifter på alkohol og tobakk. Vi gjør dette ved å presentere en økonomisk teori, en empirisk basert simuleringsmodell konsistent med teorien og eksempler på bruk av modellen. Spesielt er vi opptatt av følgende problemstilling. Finnes det for de aktuelle særavgifter et avgiftsnivå slik at statens avgiftsinntekt (proveny) fra særavgiften stiger med avgiften opp til dette punktet, for deretter å synke ved ytterligere økning i avgiftsnivået? En grunn til at provenyet kan tenkes å synke ved økt avgiftssats, er at skattelekkasjen ved grensehandelen kan tenkes å øke med økt avgiftssats og til slutt bli dominerende.

Både teori, modell og simuleringsanalyser er nyutviklet i forbindelse med arbeidet for Grensehandelsutvalget (NOU 2003:17). Følgende fremstilling er basert på vedlegg 1 i utvalgets rapport. Vi prioriterte der å få frem en protomodell og en analysemetode som kan presisere og

* Denne artikkelen er basert på Nygård og Aasness (2003), det vil si Vedlegg 1 i Grensesandelsutvalgets rapport NOU (2003:17). Herværende versjon har blant annet en kortere og mer uformell presentasjon av det teoretiske grunnlaget i seksjon 2, og vi har fjernet seksjonene 8 og 9 i Nygård og Aasness (2003) om henholdsvis virkninger av andre avgifter og virkninger av andre priser i våre naboland. Forfatterne vil takke medlemmene av og sekretærene i Grensehandelsutvalget for initiering og faglige innspill underveis med dette modellprosjektet.

svare på mange av de problemstillinger som ble omtalt i utvalgets mandat. Vi klarte ikke innen fristen på ca. 3 måneder å få tallfestet og testet protomodellen på en så grundig måte at vi kunne føle oss sikre på de resultater som oppnås ved bruk av modellen. Grensehandelsutvalgets rapport ble sendt på høring til 31 ulike institusjoner, hvor mange uttalte seg meget positivt til modellen. Det er nå besluttet at modellen skal videreutvikles, oppdateres med nye tall og bli gjenstand for grundigere uttesting.

Sentralt i analysen står en konsummodell med et system av makroetterspørselsfunksjoner for alt konsum inndelt i en rekke konsumgrupper. Modellen er basert på standard økonomisk konsumentteori og er tallfestet (kalibrert) basert på ulike typer data og økonometriske analyser. Dette er i samsvar med en langvarig norsk modelltradisjon som startet med Frisch (1959) og Leif Johansen (1960).[1] Vi har tatt utgangspunkt i modellen KONSUM, som blant annet brukes som konsumblokk i Statistisk sentralbyås generelle likevektsmodell for norsk økonomi (MSG). Vi har videreutviklet og spesialtilpasset denne til Grensehandelsutvalgets formål. Spesielt har vi inkludert brennevin, vin, øl og tobakk kjøpt i utlandet som egne varer i modellen. Til denne konsummodellen har vi koplet en avgiftsmodell, slik at vi kan gjennomføre konsekvensanalyser av endringer i avgiftspolitikken. Den nye modellen kalles KONSUM-G.

I avsnitt 6.2 gjennomgås grunnleggende teori og begreper som KONSUM-G bygger eksplisitt på. Avsnitt 6.3 presenterer den empiriske modellen. Avsnitt 6.4 analyserer virkningene på proveny av endringer i alkoholavgiftene, mens virkningene på alkoholkonsum, grensehandel og smugling vises i avsnitt 6.5. Beregnete virkninger av endringer i priser på alkohol i utlandet vises i avsnitt 6.6. Avsnitt 6.7 analyserer virkninger av endringer i tobakksavgiftene på proveny og på tobakkskjøp i Norge og utlandet, samt tobakkssmugling. Avsnitt 6.8 peker på muligheter til å forbedre beregningsapparatet.

6.2. Grunnleggende teori og begreper[2]

Modellen bygger på tradisjonell samfunnsøkonomisk konsumentteori, se for eksempel Rødseth (1997), og i tillegg en rekke konkrete tolkinger og spesifikasjoner av denne generelle teorien. Hver husholdning i Norge forutsettes å maksimere en nyttefunksjon (preferanseindikator) gitt en lineær budsjettbetingelse. Nytten avhenger av konsumerte kvanta, gitt antall barn og voksne i husholdningen. Ut fra dette kan vi for hver husholdning utlede etterspørselsfunksjoner som avhenger av prisene og husholdningens totale forbruksutgift og demografiske karakteristika.

Summerer vi etterspørselen over alle husholdninger i Norge vil vi, gitt vår spesielle form på nyttefunksjonen, få utledet tilsvarende etterspørselsfunksjoner for Norge totalt. Disse vil avhenge av prisene, samlet total forbruksutgift for norske husholdninger, antall barn og voksne i Norge og antall husholdninger.[3]

Fra budsjettbetingelsene til alle husholdningene i Norge og definisjonene av makrovariablene kan vi utlede en budsjettbetingelse for "makrokonsumenten", det vil si at summen av pris ganger mengde over alle konsumgoder er lik total konsumutgift også i makro. Dessuten eksisterer det en nyttefunksjon som er slik at hvis "makrokonsumenten" maksi-

merer denne til budsjettbetingelsen, så får vi eksakt samme system av etterspørselsfunksjoner som vi først utledet ved å summere etterspørselsfunksjonene til alle husholdningene i Norge.[4]

Disse teoretiske egenskapene innebærer en rekke fordeler ved utvikling av praktiske beregningsmodeller for analyse av økonomisk politikk. Spesielt får vi mange (testbare) restriksjoner i modellen som setter mindre krav til dataene som trengs for å tallfeste modellen. Dessuten er restriksjonene nyttige for å oppdage rene programmeringsfeil. Ved videre restriksjoner på formen av nyttefunksjonen, jf. nyttetreet i figur 6.1, vil slike fordeler kunne mangedobles. Videre gir sammenhengene mellom mikro og makro mange muligheter for å tallfeste og teste modellen med data fra ulike kilder. Spesielt kan en kombinere husholdningsdata og makrodata, se Aasness og Holtsmark (1993) for et eksempel. Videre kan en i anvendelser av modellen utnytte ulike typer økonomisk teori som velferdsteori og optimal skatteteori, se Aasness, Bye og Mysen (1996) og Schroyen og Aasness (2002) for eksempler.

Prisene som konsumentene står overfor vil vi nedenfor omtale som *konsumentpriser*. De er påvirket av særavgifter, moms og eventuelle andre indirekte skatter og subsidier. Vi kan tolke alle disse som en total avgift som så måles som andel av prisen[5]. Vi regner kun med avgifter som norske myndigheter får inntektene av. For varer kjøpt i utlandet vil avgiftsandelene være null.

Vi definerer *delprovenyet* fra et konsumgode som samlet proveny (statens inntekt) fra dette godet. Videre definerer vi *totalprovenyet* som summen av delprovenyene for alle godene. Med dette som utgangspunkt utleder vi *delprovenyfunksjoner* tilknyttet hvert gode og *totalprovenyfunksjonen,* som generelt avhenger av alle eksogene variable i modellen, inklusive avgiftsandelene til de andre godene. Vi kan så finne *delprovenykurven* for et konsumgode ved å endre avgiftsandelen til dette godet, samtidig som vi holder alle andre variable konstant. På samme måte finner vi *totalprovenykurven* tilknyttet avgiften til et utvalgt konsumgode.

Vi kan nå formulere følgende hypotese:

> For noen goder vil delprovenykurven vokse opptil en verdi av avgiftsandelen som vi kaller den *delprovenymaksimerende avgiftsandelen* for godet, for deretter å falle med økende avgiftsandel.

Tanken om at det eksisterer slike sammenhenger mellom proveny og avgiftsandeler er gammel. Adam Smith er allerede inne på dette i sin *The Wealth of Nations* (1776), og Dupuit (1844) tar også opp dette senere. Disse ideene fikk så sin renessanse da Arthur B. Laffer tegnet sin velkjente *Lafferkurve* på 1970-tallet, jf. Fullerton (1982). Crawford og Tanner (1995) er et eksempel på en studie som forsøker å se på sammenhenger mellom proveny fra alkoholholdig drikke og økt grensehandel.

Likeledes kan vi også formulere følgende hypotese:

> For noen goder vil totalprovenykurven vokse opptil en verdi av avgiftsandelen som vi kaller den *totalprovenymaksimerende avgiftsandelen* for godet, for deretter å falle med økende avgiftsandel.

Merk at de eventuelle provenymaksimerende avgiftssatsene for konsumgodene kan avhenge av alle de eksogene variable-

ne i modellen, inklusive avgiftsandelene til de andre konsumgodene. Vi gir eksempler på det siste i figurene 6.6 og 6.7. Videre kan vi finne provenytabeller og provenymaksimerende avgiftsandeler når vi lar flere avgiftsandeler variere samtidig. Dette gir vi et eksempel på i tabell 6.5.

6.3. En ny simuleringsmodell

Vi har laget en empirisk basert simuleringsmodell som er i full overensstemmelse med den generelle teorien over. Vi har tatt utgangspunkt i en versjon av modellen KONSUM, som blant annet brukes som konsumblokk i Statistisk sentralbyrås generelle likevektsmodell for norsk økonomi (MSG). Se Nygård og Aasness (2003) for nærmere omtale av modellen og videre referanser. Spesifikasjonen av husholdningenes nyttefunksjoner er basert på et nyttetre som vist i figur 6.1. Se Deaton og Muellbauer (1980, kap. 5) for en generell omtale av nyttetrær. Vi har i figuren bare helspesifisert nyttegrenen for Matvarer, drikkevarer og tobakk (FBTG), som er blitt laget for Grensehandelsutvalget. Modellen med dette spesielle nyttetreet betegnes således KONSUM-G. Nyttegrenene for de andre hovedgruppene, Kommunikasjon (CO), Bolig (HO) og Andre varer og tjenester (OGS) er også omfattende med mange trinn. Det er bare antall grupper på trinn 2 for disse hovedgruppene som er antydet i figur 6.1. På nederste nivå er det 18 godegrupper innenfor hovedgruppen Mat, drikke

Figur 6.1. Nyttetreet til KONSUM-G

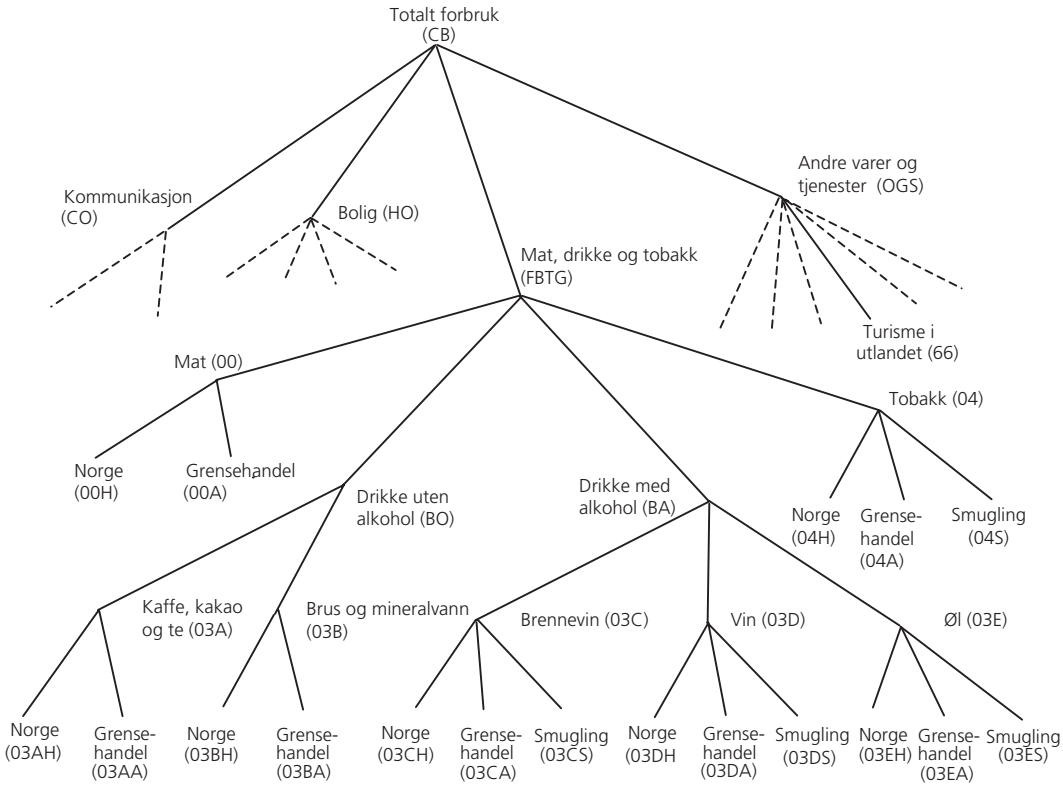

og tobakk (FBTG) og 55 godegrupper totalt for hele modellen.

Ved hvert grenpunkt på nyttetreet er det spesifisert en translatert CES subnyttefunksjon, der "minimumskvantaene" er lineære funksjoner av antall barn og voksne i husholdningen og med et husholdningspesifikt konstantledd som fanger opp stordriftsfordeler i husholdningsproduksjonen. Modellen er kalibrert mot ulike typer data og økonometriske estimater. Spesielt benyttes modeller med latente variable som kan ta hensyn til tilfeldige og systematiske målefeil i data, se Nygård og Aasness (2003) for nærmere omtale og referanser. Vi har benyttet informasjon fra Grenshandelsutvalgets rapport til anslag på flere av de budsjettandeler og elastisiteter som KONSUM-G ble kalibrert mot. Dette er tall som vil endre seg. Spesielt er modellen avhengig av oppdaterte tall for omfanget av grensehandel, tax-free-handel, smugling og hjemmeproduksjon.

Brennevin er delt inn i tre varegrupper ettersom brennevinet er kjøpt i Norge (H); kjøpt lovlig i andre land for bruk i Norge, inklusive grensehandel og tax-free-handel (A) og smuglervarer eller hjemmeproduserte varer (S). Tilsvarende tredeling er gjort for vin, øl og tobakk. For matvarer og ikke-alkoholholdige drikkevarer er det bare skilt mellom varer kjøpt hjemme (H) og varer kjøpt i utlandet for bruk i Norge (A). For andre varer og tjenester er det ikke foretatt en slik inndeling, men nordmenns konsum i utlandet er inkludert som en egen gruppe i en annen gren av nyttetreet (OGS).

Ved at modellen skal tilfredsstille eksakt alle restriksjoner fra den generelle økonomiske konsumentteorien, blir det lettere å tolke og kontrollere resultater fra modellen. Videre får en mange nye restriksjoner ved å anta at husholdningenes nyttefunksjoner skal tilfredsstille nyttetreet i figur 6.1. Nyttetreet innebærer at husholdningene kan ta beslutninger om forbrukssammensetningen ved først og fremst å vurdere opp mot hverandre nytten av endringer i konsumgoder som ligger innenfor samme gren av nyttetreet. Hvis brennevinsavgiften i Norge øker, kan en tenke seg at konsumenten velger sin nye forbrukssammensetning på følgende måte. Først vurderer konsumenten om den skal redusere forbruket av brennevin kjøpt i Norge og heller skaffe til veie brennevin mer hensiktsmessig ved økt grensehandel/tax-free-handel (03CA) eller ved smugling/hjemmebrenning (03CS). Dernest vurderer husholdningen om den skal redusere den totale utgiften til brennevin og heller kjøpe mer vin (03D) og øl (03E). Videre vil konsumenten vurdere om den etter økningen i brennevinsavgiften bør endre fordelingen av utgifter innenfor de fire hovedgruppene Mat (00), Drikke uten alkohol (BO), Drikke med alkohol (BA) og Tobakk (04). Dernest vil husholdningen vurdere om den bør endre fordelingen av totalt forbruksnivå på de fire hovedgruppene på toppen av nyttetreet. Til slutt vil konsumenten gå nedover nyttetreet igjen og kontrollere at alle utgiftene er optimalt fordelt mellom ulike grupper og subgrupper.

I prinsippet kan økt brennevinsavgift føre til endret forbruk av skummet melk, som er en del av gruppen Mat (00). Men dette skjer kun via utgift til mat totalt, og dermed via den samme kanal som for virkninger av endringer i andre priser utenfor Mat (00). I praksis vil derfor kryssprisselastisiteten mellom brennevin og skummet melk være tilnærmet null, men den vil ikke være eksakt null.

Modellen har 55 goder og dermed en matrise med 55x55 = 3 025 priselastisiteter for denne godegrupperingen. Denne matrisen av priselastisiteter vil tilfredsstille alle krav fra konsumentteorien. En slik stor matrise er selvfølgelig vanskelig å få oversikt over og presentere. Ved å anta at alle prisene endres proporsjonalt innenfor en gruppe av disse godene, kan en ved såkalt Hicks-aggregering få aggregert alle godene innenfor godegruppen. De vil også tilfredsstille alle krav til konsumentteorien. Tabellene 6.1 og 6.2 presenterer et komplett sett av elastisiteter for en 6-godegruppering, og tabellene 6.3 og 6.4 presenterer de tilsvarende elastisiteter for en 15-godegruppering. Alle goder i nyttetreet utenfor Mat, drikke og tobakk er slått sammen til en ny aggregert gruppe: Andre goder (AG). Innenfor den nye grenen av nyttetreet har vi slått sammen Matvarer (00) og Drikke uten tobakk (BO) til Mat og drikke u/alkohol (0BO). Forskjellen mellom den 6-godegrupperingen i tabellene 6.1 og 6.2 og 15-godegrupperingen i tabellene 6.3 og 6.4 er at den sistnevnte skiller mellom varer kjøpt i Norge (H), kjøpt ved grensehandel eller tax-free (A) og smuglet eller hjemmeprodusert (S), mens i 6-godegrupperingen er disse aggregert til en felles gruppe for de ulike varetypene. Elastisitetene for 6-godegrupperingen er en eksakt aggregering av elastisitetene for 15-godegrupperingen. Det er spesielt interessant å se på sammenhengene mellom elastisitetene for den aggregerte og disaggregerte grupperingen.

Merk at kolonnesummene for priselastisitetene i tabellene 6.1-6.4 er null. Det er veide summer av elastisitetene som følger av konsumentens budsjettbetingelse. Tilsvarende er alle radsummene null som følger av at etterspørselsfunksjonene er homogene av grad 0 i priser og total

Tabell 6.1. Priselastisiteter (Cournot), Engelelastisiteter (E) og budsjettandeler (w) for mat, drikke og tobakk. Hovedgrupper

Kode	Godegruppe	w (%)	E	ej.0BO	ej.03C	ej.03D	ej.03E	ej.04	ej.AG	Sum
0BO	Mat og drikke uten alkohol	14,595	0,306	-0,188	-0,001	0,000	-0,001	-0,008	-0,110	0,000
03C	Brennevin og sprit	1,386	1,324	-0,157	-0,885	0,130	0,095	-0,033	-0,474	0,000
03D	Vin	0,919	1,856	-0,220	0,188	-1,247	0,133	-0,047	-0,664	0,000
03E	Øl	1,164	1,139	-0,135	0,115	0,112	-0,795	-0,029	-0,407	0,000
4	Tobakk	3,087	0,303	-0,036	-0,001	0,000	-0,001	-0,157	-0,108	0,000
AG	Andre goder	78,849	1,138	-0,142	-0,006	-0,001	-0,006	-0,030	-0,953	0,000
	Sum (veid)	**100,000**	**1,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.2. Priselastisiteter (Slutsky) for mat, drikke og tobakk. Hovedgrupper

Kode	Godegruppe	sj.0BO	sj.03C	sj.03D	sj.03E	sj.04	ej.AG	Sum
0BO	Mat og drikke uten alkohol	-0,143	0,003	0,003	0,003	0,002	0,132	0,000
03C	Brennevin og sprit	0,037	-0,867	0,142	0,110	0,008	0,570	0,000
03D	Vin	0,051	0,214	-1,230	0,154	0,011	0,800	0,000
03E	Øl	0,031	0,131	0,122	-0,782	0,007	0,490	0,000
4	Tobakk	0,008	0,003	0,003	0,002	-0,148	0,131	0,000
AG	Andre goder	0,024	0,010	0,009	0,007	0,005	-0,056	0,000
	Sum (veid)	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

forbruksutgift. Legg videre merke til at alle kryssprisselastisitetene er positive i tabellene 6.2 og 6.4, som er såkalte Slutskyelastisiteter, der vi kan tenke oss konsumenten får en inntektskompensasjon ved en prisstigning, slik at nyttenivået (levestandarden) er konstant. Siden alle konsumgodene her er substitutter vil alle disse kryssprisselastisitetene være positive. I tabellene 6.1 og 6.3 får derimot konsumentene ingen inntektskompensasjon. Mange av kryssprisselastisitetene blir dermed negative på grunn av den negative inntektseffekten. Dette gjelder ikke for de godene som er nære substitutter, der er substitusjonseffekten sterkere enn inntektseffekten. Spesielt ser vi at kryss Cournotelastisitetene er positive mellom alle alkoholholdige drikkevarer, både i tabellene 6.1 og 6.3. Videre får vi positive kryss Cournotelastisiteter i tabell 6.3 mellom goder av samme varetype, men avhengig av om de er kjøpt hjemme (H), kjøpt i utlandet (A) eller smuglet eller hjemmelaget (S).

La oss så først betrakte priselastisitetene for tobakk. Fra tabell 6.1 ser vi at den direkte priselastisiteten for hovedgruppen tobakk er -0,16. Denne er lav i tallverdi i forhold til de fleste økonometriske undersøkelsene i NOU (2003:17, kapittel 7, tabell 7.1). Fra tabell 6.3 ser vi imidlertid at den direkte priselastisiteten for tobakk kjøpt i Norge er -0,48, som ligger innenfor grensen 0,4-0,5 som Grensehandelsutvalget konkluderte med som et rimelig intervall. Videre ser vi fra tabell 6.3 at priselastisiteten for tobakk kjøpt ved grensehandel eller tax-free er -1,11. At denne er mye høyere i tallverdi er rimelig siden den har en mindre andel av samlet tobakksforbruk enn tobakk kjøpt i Norge, som det går frem av budsjettandelene i første kolonne i tabell 6.3. Kryssprisselastisitetene mellom de ulike tobakksgruppene er klart positive, i tråd med nyttetreet i figur 6.1.

For brennevin, vin og øl er de direkte priselastisitetene i tabell 6.1 henholdsvis -0,9, -1,3 og -0,8. Dette er i rimelig samsvar med hovedfunnene i litteraturen referert til i NOU 2003:17 (kapittel 6), men priselastisiteten for brennevin er noe lavere enn anslått verdi. Fra tabell 6.3 ser vi at de tilsvarende elastisitetene for brennevin, vin og øl kjøpt i Norge er henholdsvis -1,4, -1,6 og -0,8. Alle er blitt større i tallverdi, men bare litt for øl, noe for vin og særlig mye for brennevin. Det henger sammen med at for brennevin er det en spesielt stor andel som er kjøpt ved grensehandel/tax-free utlandet, eller smuglet/hjemmebrent, som det fremgår av budsjettandelene i tabell 6.3. Disse priselastisitetene er dermed i overkant av de som er anbefalt i NOU (2003:17, kapittel 6). I denne sammenheng bør en merke seg at pris- og inntektselastisitetene fra NOU (2003:17, kapittel 6) er estimert når en måler konsumet i ren alkohol, mens priselastisitetene i tabellene 6.1-6.4 gjelder for konsumet målt i 1999-priser. De sistenevnte vil rimeligvis være større enn de førstnevnte, fordi når total forbruksutgift stiger eller prisene går ned vil en tendere til å velge dyrere vinmerker og brennevinsmerker, jf. Aasness (1990, Essay 2). Logikken i KONSUM-G krever at en måler konsumet til en godegruppe i utgift til faste priser, men en kan kople til på en konsistent måte tilleggsrelasjoner for konsumet målt på andre måter, slik som mengde ren alkohol. Dette er ikke gjort i nåværende modell, noe som gjør det vanskeligere å kalibrere modellen mot elastisitetene i kapittel 6 i NOU 2003:17.

Noen av mekanismene i modellen kan illustreres ved at en øker særavgiften for

brennevin i Norge, og dermed avgiftsandelen for brennevin. Det gir blant annet følgende effekter: (i) statens inntekt (proveny) fra brennevinsavgiften vil øke for konstant etterspørsel etter brennevin; (ii) samtidig vil provenyet fra brennevin tendere mot å gå ned fordi etterspørselen etter brennevin kjøpt i Norge går ned på grunn av prisøkningen som følger av avgiftsøkningen; (iii) spesielt oppstår det en skattelekkasje av brennevinsavgift og tilknyttet merverdiavgift fordi brennevinskonsumet øker ved grensehandel, tax-free-handel, smugling og hjemmebrenning; (iv) økningen i brennevinsavgiften fører til økt

Tabell 6.3. Priselastisiteter (Cournot), Engelelastisiteter (E) og budsjettandeler (w) for mat, drikke og tobakk. Detaljert gruppering

Kode	Godegruppe	w (%)	E	ej.0BOH	ej.0BOA	ej.03CH	ej.03CA	ej.03CS	ej.03DH	ej.03DA
0BOH	Mat og drikke uten alkohol; Norge	14,286	0,306	-0,212	0,025	0,000	0,000	-0,001	0,001	0,000
0BOA	Mat og drikke uten alkohol; Grenseh.	0,310	0,306	1,138	-1,325	0,000	0,000	-0,001	0,001	0,000
03CH	Brennevin; Norge .	0,675	1,563	-0,181	-0,004	-1,412	0,213	0,154	0,118	0,018
03CA	Brennevin; Grenseh.	0,287	1,563	-0,181	-0,004	0,501	-1,699	0,154	0,118	0,018
03CS	Brennevin; Smugling	0,424	0,782	-0,091	-0,002	0,250	0,106	-0,879	0,059	0,009
03DH	Vin; Norge	0,625	2,085	-0,241	-0,005	0,124	0,053	0,035	-1,545	0,071
03DA	Vin; Grenseh.	0,093	2,085	-0,241	-0,005	0,124	0,053	0,035	0,476	-1,950
03DS	Vin; Smugling	0,201	1,042	-0,121	-0,003	0,062	0,026	0,017	0,238	0,035
03EH	Øl; Norge	1,118	1,147	-0,133	-0,003	0,068	0,029	0,019	0,087	0,013
03EA	Øl; Grenseh.	0,030	1,147	-0,133	-0,003	0,068	0,029	0,019	0,087	0,013
03ES	Øl; Smugling	0,016	0,573	-0,066	-0,001	0,034	0,015	0,010	0,043	0,006
04H	Tobakk; Norge	2,219	0,313	-0,036	-0,001	0,000	0,000	-0,001	0,001	0,000
04A	Tobakk; Grenseh. .	0,677	0,313	-0,036	-0,001	0,000	0,000	-0,001	0,001	0,000
04S	Tobakk; Smugling	0,191	0,156	-0,018	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
AG	Andre goder	78,849	1,138	-0,139	-0,003	-0,002	-0,001	-0,003	0,000	0,000
	Sum (veid)	**100,000**	**1,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**

Kode	Godegruppe	ej.03DS	ej.03EH	ej.03EA	ej.03ES	ej.04H	ej.04A	ej.04S	ej.AG	Sum
0BOH	Mat og drikke uten alkohol; Norge	0,000	-0,001	0,000	0,000	-0,005	-0,002	-0,001	-0,110	0,000
0BOA	Mat og drikke uten alkohol; Grenseh. .	0,000	-0,001	0,000	0,000	-0,005	-0,002	-0,001	-0,110	0,000
03CH	Brennevin; Norge .	0,017	0,108	0,003	0,001	-0,028	-0,009	-0,003	-0,559	0,000
03CA	Brennevin; Grenseh.	0,017	0,108	0,003	0,001	-0,028	-0,009	-0,003	-0,559	0,000
03CS	Brennevin; Smugling	0,009	0,054	0,001	0,000	-0,014	-0,004	-0,001	-0,280	0,000
03DH	Vin; Norge	0,074	0,144	0,004	0,001	-0,037	-0,011	-0,004	-0,746	0,000
03DA	Vin; Grenseh.	.0,074	0,144	0,004	0,001	-0,037	-0,011	-0,004	-0,746	0,000
03DS	Vin; Smugling	-0,973	0,072	0,002	0,000	-0,019	-0,006	-0,002	-0,373	0,000
03EH	Øl; Norge	0,013	-0,819	0,015	0,004	-0,021	-0,006	-0,002	-0,410	0,000
03EA	Øl; Grenseh.	.0,013	0,540	-1,344	0,004	-0,021	-0,006	-0,002	-0,410	0,000
03ES	Øl; Smugling	0,006	0,270	0,007	-0,678	-0,010	-0,003	-0,001	-0,205	0,000
04H	Tobakk; Norge	0,000	-0,001	0,000	0,000	-0,480	0,279	0,039	-0,112	0,000
04A	Tobakk; Grenseh. .	0,000	-0,001	0,000	0,000	0,913	-1,114	0,039	-0,112	0,000
04S	Tobakk; Smugling	0,000	-0,001	0,000	0,000	0,457	0,139	-0,677	-0,056	0,000
AG	Andre goder	-0,001	-0,006	0,000	0,000	-0,021	-0,007	-0,002	-0,953	0,000
	Sum (veid)	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4. Priselastisiteter (Slutsky) og avgiftsandeler (t, τ) for mat, drikke og tobakk. Detaljert gruppering

Kode	Godegruppet	t	τ	sj.0BOH	sj.0BOA	sj.03CH	sj.03CA	sj.03CS	sj.03DH	sj.03DA
0BOH	Mat og drikke uten alkohol; Norge	0,260	0,206	-0,168	0,026	0,002	0,001	0,001	0,002	0,000
0BOA	Mat og drikke uten alkohol; Grenseh.	0,000	0,000	1,182	-1,324	0,002	0,001	0,001	0,002	0,000
03CH	Brennevin; Norge ...	3,349	0,770	0,042	0,001	-1,401	0,217	0,161	0,128	0,019
03CA	Brennevin; Grenseh.	0,000	0,000	0,042	0,001	0,511	-1,695	0,161	0,128	0,019
03CS	Brennevin; Smug. ...	0,000	0,000	0,021	0,000	0,256	0,109	-0,876	0,064	0,010
03DH	Vin; Norge	1,841	0,648	0,056	0,001	0,138	0,059	0,043	-1,532	0,073
03DA	Vin; Grenseh.	0,000	0,000	0,056	0,001	0,138	0,059	0,043	0,489	-1,948
03DS	Vin; Smugling	0,000	0,000	0,028	0,001	0,069	0,029	0,022	0,244	0,036
03EH	Øl; Norge	1,661	0,624	0,031	0,001	0,076	0,032	0,024	0,094	0,014
03EA	Øl; Grenseh.	0,000	0,000	0,031	0,001	0,076	0,032	0,024	0,094	0,014
03ES	Øl; Smugling	0,000	0,000	0,015	0,000	0,038	0,016	0,012	0,047	0,007
04H	Tobakk; Norge	2,414	0,707	0,008	0,000	0,002	0,001	0,001	0,003	0,000
04A	Tobakk; Grenseh. ...	0,000	0,000	0,008	0,000	0,002	0,001	0,001	0,003	0,000
04S	Tobakk; Smugling ..	0,000	0,000	0,004	0,000	0,001	0,000	0,000	0,001	0,000
AG	Andre goder	0,168	0,144	0,024	0,001	0,006	0,002	0,002	0,007	0,001
	Sum (veid)	**0,211**	**0,174**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**

Kode	Godegruppet	03DS	sj.03EH	sj.03EA	sj.03ES	sj.04H	sj.04A	sj.04S	sj.AG	Sum
0BOH	Mat og drikke uten alkohol; Norge	0,000	0,002	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,132	0,000
0BOA	Mat og drikke uten alkohol; Grenseh.	0,000	0,002	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,132	0,000
03CH	Brennevin; Norge ...	0,021	0,126	0,003	0,001	0,007	0,002	0,000	0,673	0,000
03CA	Brennevin; Grenseh.	0,021	0,126	0,003	0,001	0,007	0,002	0,000	0,673	0,000
03CS	Brennevin; Smug. ...	0,010	0,063	0,002	0,000	0,003	0,001	0,000	0,337	0,000
03DH	Vin; Norge	0,079	0,168	0,005	0,001	0,009	0,003	0,000	0,898	0,000
03DA	Vin; Grenseh.	0,079	0,168	0,005	0,001	0,009	0,003	0,000	0,898	0,000
03DS	Vin; Smugling	-0,971	0,084	0,002	0,001	0,004	0,001	0,000	0,449	0,000
03EH	Øl; Norge	0,015	-0,806	0,015	0,004	0,005	0,001	0,000	0,494	0,000
03EA	Øl; Grenseh.	0,015	0,553	-1,344	0,004	0,005	0,001	0,000	0,494	0,000
03ES	Øl; Smugling	0,008	0,277	0,007	-0,678	0,002	0,001	0,000	0,247	0,000
04H	Tobakk; Norge	0,000	0,002	0,000	0,000	-0,473	0,281	0,040	0,135	0,000
04A	Tobakk; Grenseh. ...	0,000	0,002	0,000	0,000	0,920	-1,112	0,040	0,135	0,000
04S	Tobakk; Smugling ..	0,000	0,001	0,000	0,000	0,460	0,140	-0,677	0,067	0,000
AG	Andre goder	0,001	0,007	0,000	0,000	0,004	0,001	0,000	-0,056	0,000
	Sum (veid)	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

etterspørsel i Norge av vin og øl som ifølge modellen er nære substitutter, noe som gir en økning i statens samlede proveny; (v) økningen i brennevinsavgiften fører til redusert etterspørsel etter andre goder kjøpt i Norge fordi den reelle verdien av total forbruksutgift går ned når brennevinsprisen øker, noe som fører til redusert proveny. Alle disse effektene virker samtidig og drar i ulike retninger.

Modellen gir totalresultatet, og dette avhenger nødvendigvis av modellens egenskaper og forutsetninger om sentrale størrelser. Vektleggingen av de ulike effektene vil endre seg når brennevinsavgiften endrer seg, og på en systematisk måte som det vil fremgå av flere av de følgende figurer.

6.4. Virkninger på proveny av endringer i norske alkoholavgifter

Figur 6.2 viser at provenyet fra avgift på vin øker når avgiftsandelen øker, inntil en når et toppunkt, hvoretter delprovenyet faller når avgiftsandelen øker. Tilsvarende gjelder for brennevin.[6] Den delprovenymaksimerende avgiftsandel (som andel av konsumentprisen, inkl. merverdiavgift) er minst for vin (0,648) og større for brennevin (0,730). Dette skyldes at priselastisiteten for vin er større enn for brennevin, jf. tabell 6.3. Beregningene gjelder strengt tatt for året 1999, som er basisåret for beregningsmodellen, men modellen vil rimeligvis gi lignende kvalitative resultater for andre år, spesielt at avgiftsprovenyet først stiger og deretter synker. De faktiske avgiftsandelene for 1999 er også inntegnet i modellen. Den faktiske avgiftsandelen for vin (0,648) er pussig nok nøyaktig lik den delprovenymaksimerende avgiftsandelen for vin i denne førsteversjonen av modellen. For brennevin er den delprovenymaksimerende avgiftssatsen mindre enn den faktiske (0,770) for 1999.

Fra figur 6.2 ser vi videre at for øl øker delprovenyet med avgiftsandelen i hele avgiftsintervallet. Vi finner ikke noe toppunkt, gitt denne førsteversjonen av modellen. Det skyldes at priselastisiteten for øl er lavere enn for vin og brennevin, jf. tabell 6.3. Det kan tenkes at en for senere år vil få økt grensehandel og høyere priselastisitet for øl som kan medføre et toppunkt også i delprovenykurven for øl. Dette understreker viktigheten av å har et oppdatert tallmateriale i modellen for å trekke konkrete konklusjoner om dagens situasjon.

Provenykurven for øl stiger relativt bratt. Det skyldes til dels at vi måler avgiften

Figur 6.2. Delproveny fra brennevin, vin og øl som funksjon av avgiftsandelen for henholdsvis brennevin, vin og øl. Loddrette linjer ved maksimalt delproveny. Kryss ved avgiftsandel i 1999

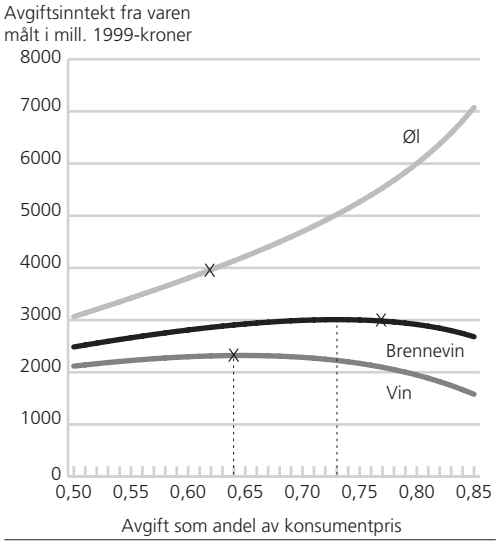

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.3. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for henholdsvis brennevin, vin og øl. Loddrette linjer ved maksimalt totalproveny. Kryss ved avgiftsandel i 1999

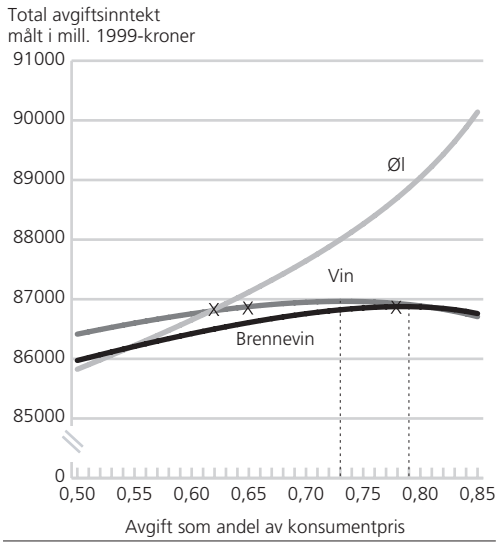

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

som andel av konsumentprisen. En økning i avgiften som andel av konsumentprisen fra 0,6 til 0,85 på figur 6.2, svarer til en økning i avgift som andel av pris uten avgift fra 1,50 til 5,67 (dvs. fra 150 til 567 prosent). Hvis vi i figuren i stedet målte avgiften som andel av pris uten avgift, ville provenykurven for øl "krumme den andre veien".

Resultatene i figur 6.2 omfatter kun effekter på delprovenyet fra avgiften en endrer. Totalprovenyet inkluderer også effekten av provenyet fra alle andre goder og endrer seg via kryssprisselastisitetene i modellen. Figur 6.3 viser totalprovenyet som funksjon av avgiftsandelen av konsumentprisen for de enkelte varegruppene. Totalprovenykurvene for vin og brennevin har også entydige toppunkt. Toppunktene ligger til høyre for toppunktene i de tilsvarende delprovenykurvene. Det skyldes at når vinavgiften går opp øker omsetningen av brennevin og øl som også har høye avgiftsandeler, og tilsvarende for brennevin, jf. kryssprisselastisitetene i tabell 6.3. Hvis imidlertid avgiftsandelen blir tilstrekkelig stor, får vi så stor avgiftslekkasje ved grensehandel og smugling at også totalprovenyet synker ved ytterligere økning i vin- eller brennevinsavgiften. Avgiftsandelene (inkl. merverdiavgift) som maksimerer totalprovenyet er igjen minst for vin (0,733) og størst for brennevin (0,785). Den faktiske avgiftsandelen i 1999 for vin (0,648) er klart mindre enn avgiftsandelen som maksimerer totalprovenyet (0,733). Den faktiske avgiftsandelen i 1999 for brennevin (0,770) er noe mindre enn den avgiften som maksimerer totalprovenyet (0,785), ifølge protomodellen.

Tabell 6.5. Totalproveny som funksjon av avgiftsandelene for brennevin og vin. Millioner 1999-kroner

Avgift på brennevin som andel av konsumentpris							
	0,85	86 742,84	86 764,09	86 783,40	86 800,65	86 815,74	86 828,55
	0,84	86 779,16	86 800,38	86 819,67	86 836,91	86 852,01	86 864,83
	0,83	86 807,56	86 828,73	86 847,98	86 865,20	86 880,28	86 893,10
	0,82	86 828,97	86 850,08	86 869,28	86 886,46	86 901,51	86 914,31
	0,81	86 844,21	86 865,25	86 884,38	86 901,51	86 916,51	86 929,28
	0,80	86 853,92	86 874,88	86 893,94	86 911,00	86 925,95	86 938,67
	0,79	86 858,69	86 879,55	86 898,53	86 915,51	**86 930,39**	**86 943,06**
	0,78	**86 858,99**	**86 879,75**	**86 898,63**	**86 915,53**	86 930,33	86 942,93
	0,77	86 855,25	86 875,90	86 894,67	86 911,48	86 926,19	86 938,71
	0,76	86 847,83	86 868,36	86 887,02	86 903,72	86 918,34	86 930,77
	0,75	86 837,05	86 857,45	86 876,00	86 892,58	86 907,09	86 919,42
		0,64	0,65	0,66	0,67	0,68	0,69
	0,85	86 838,93	86 846,76	86 851,88	**86 854,14**	86 853,36	
	0,84	86 875,24	86 883,12	86 888,30	**86 890,64**	86 889,96	
	0,83	86 903,52	86 911,43	86 916,65	**86 919,05**	86 918,45	
	0,82	86 924,74	86 932,65	86 937,90	**86 940,33**	86 939,79	
	0,81	86 939,69	86 947,59	86 952,85	**86 955,30**	86 954,79	
	0,80	86 949,04	86 956,92	86 962,17	**86 964,63**	86 964,13	
	0,79	**86 953,38**	**86 961,22**	**86 966,45**	**86 968,89**	**86 968,40**	
	0,78	86 953,19	86 960,99	86 966,17	**86 968,59**	86 968,09	
	0,77	86 948,90	86 956,64	86 961,77	**86 964,15**	86 963,62	
	0,76	86 940,88	86 948,54	86 953,61	**86 955,94**	86 955,37	
	0,75	86 929,44	86 937,02	86 942,03	**86 944,30**	86 943,67	
		0,70	0,71	0,72	0,73	0,74	
	Avgift på vin som andel av konsumentprisen						

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Provenykurvene i figurene 6.2 og 6.3 viser hvordan provenyet endrer seg når vi endrer en avgiftsandel av gangen og holder alle andre variable konstante. Vi kan også beregne hvordan disse provenykurvene endrer seg dersom vi endrer på noen av de andre forklaringsvariablene i modellen. Spesielt kan vi se nærmere på hvordan de provenymaksimale avgiftsandelene endrer seg når avgiftsandelene for andre goder endres.

I tabell 6.5 vises totalprovenyet ved ulike kombinasjoner av avgiftsandeler for brennevin og vin. Hver rad og kolonne i tabellen kan da tolkes som en totalprovenykurve for henholdsvis vin og brennevin. Således kan en tolke tabellen slik at den gir ulike totalprovenykurver for hvert gode avhengig av avgiftsandelen på det andre godet.

De uthevede cellene i tabellen viser totalprovenymaksimerende avgiftsandeler. Vi ser at den avgiftsandelen for vin som maksimerer totalprovenyet (0,73) er uavhengig av hva avgiftsandelen for brennevin er. Når det gjelder den totalprovenymaksimerende avgiftsandelen for brennevin, er denne også temmelig robust ovenfor ulike avgiftsandeler for vin (fra 0,78 til 0,79).

Nivået på totalprovenykurvene endrer seg klart når den andre avgiftsandelen endrer seg. Hvorvidt disse skifter oppover eller nedover avhenger av størrelsen på avgiftsandelene. Når vi øker avgiftsandelen til vin, vil totalprovenykurven til brennevin skifte oppover så lenge avgiftsandelen for vin er under 0,73. Øker vi avgiftsandelen til brennevin, vil totalprovenykurven til vin skifte oppover så lenge avgiftsandelen til brennevin er under 0,78. Dersom avgiftsandelen for brennevin er mellom 0,78 og 0,79, vil den skifte nedover for noen verdier på avgiftsandelen for vin (mindre enn 0,67), mens den vil skifte oppover for noen (større enn 0,67). For høyere verdier enn

Figur 6.4. Brennevinskonsum som funksjon av avgiftsandelen for brennevin. Kryss ved avgiftsandel i 1999

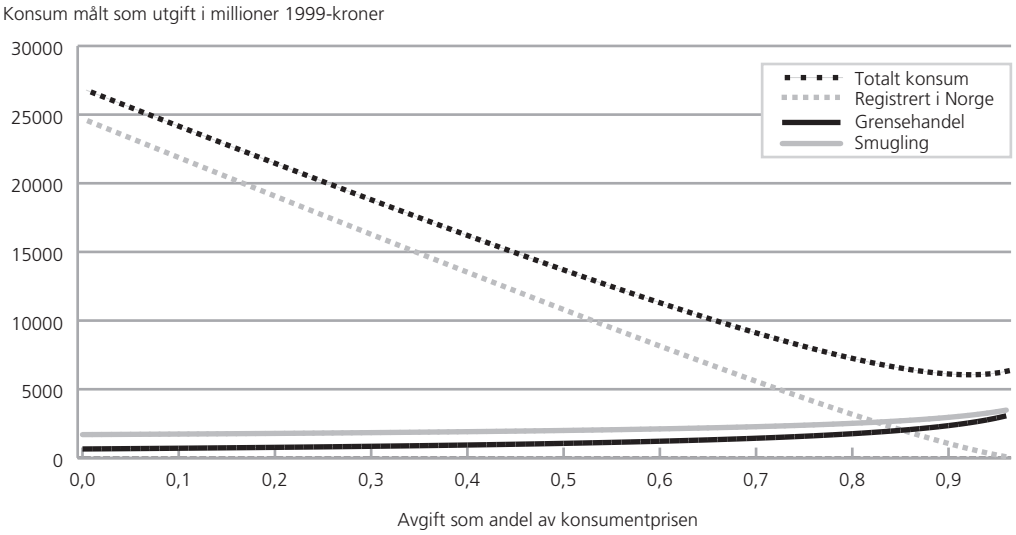

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

0,79 på avgiftsandelen for brennevin, vil totalprovenykurven skifte nedover.

Det finnes en kombinasjon av avgiftsandeler for de to godene hvor vi simultant er ved maksimum på totalprovenykurvene. Dette skjer for avgiftsandelen 0,79 for brennevin og 0,73 for vin. Øker vi avgiftsandelene for begge eller ett gode utover dette, vil totalprovenyet synke.

6.5. Virkninger på alkoholkonsum, grensehandel og smugling av endringer i norske alkoholavgifter

Simuleringsmodellen kan også vise hvordan konsumet av alkohol, tobakk og andre varer varierer med endringer i avgiftsnivået. Figur 6.4 viser at når avgiftene for brennevin øker, synker konsumet av brennevin kjøpt i Norge, mens konsumet av brennevin kjøpt i utlandet (og brukt i Norge) stiger. Videre øker smuglingen når avgiftsandelen øker. Dette er intuitivt rimelige resultater. De tallmessige størrelsene på disse endringene er imidlertid usikre.

Det totale konsumet av brennevin synker når avgiftene på kjøp i Norge øker, noe som også er i tråd med konvensjonell kunnskap hos alkoholforskere. Men dette gjelder kun hvis avgiftsandelen er mindre enn en avgiftsandel som minimerer totalkonsumet. Øker avgiftsandelen utover dette nivå, vil totalkonsumet av brennevin øke ifølge modellen. Den konsumminimerende avgiften er ifølge referansemodellen 0,92 som andel av konsumentprisen. Dette er langt over faktisk avgiftsandel i 1999 (0,77), og siden den gang har avgiftsandelen for brennevin sunket i Norge. At det ifølge simuleringsmodellen eksisterer en slik forbruksminimerende brennevinsavgift, er et interessant resultat som fremtidige analyser kan teste ut.

Figur 6.5. Konsum av alkoholholdige drikkevarer som funksjon av prisen på de samme varene i utlandet. Relative alkoholpriser antas konstant. Prisen normalisert til 1 i 1999

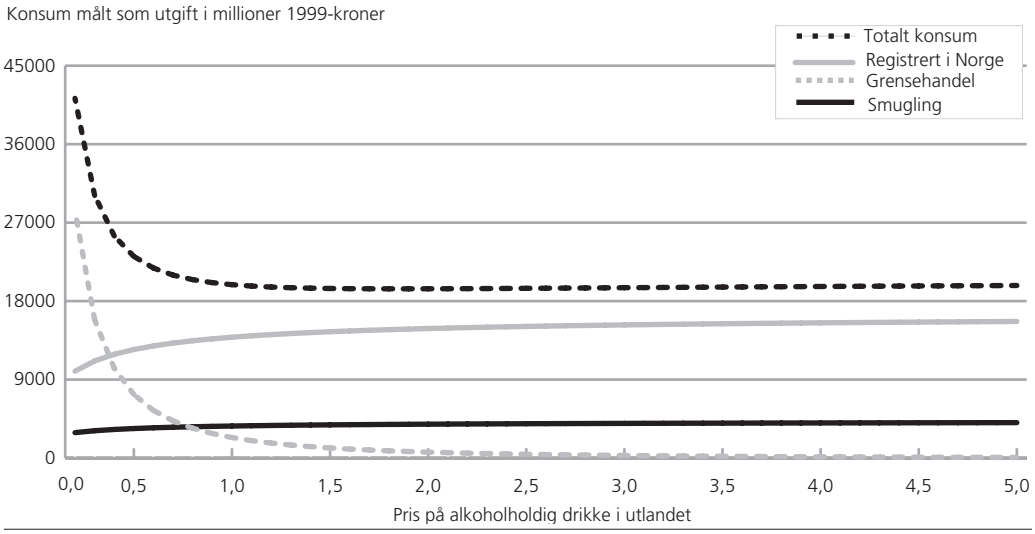

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

6.6. Virkninger av endringer i priser på alkohol i utlandet

Modellen kan også brukes til å analysere effekten av endringer i priser på alkohol og tobakk i våre naboland. Dette er aktuelt ved tilpasningene til EUs kvotebestemmelser, jf. kapittel 11 i NOU 2003:17. Figur 6.5 viser at dersom prisene på alkoholholdige varer[7] synker i våre naboland, vil grensehandelen med alkoholvarer øke, mens kjøp av alkoholvarer i Norge og smugling av alkoholvarer vil gå ned. Økningen i grensehandelen vil dominere slik at totalforbruket av alkohol vil øke.

Figur 6.6 viser at provenykurven for brennevin får klare skift nedover dersom prisene i utlandet synker. Avgiftssatsene i Norge som maksimerer provenyet vil også reduseres hvis prisene i utlandet går ned, men virkningene er ikke dramatiske. Tilsvarende resultat for vin finnes i figur 6.7. Her er den provenymaksimerende avgiftssatsen tilnærmet uavhengig av prisene i utlandet, ifølge modellresultatene.

6.7. Virkninger av endringer tobakksavgiftene

Det går frem av figurene 6.8 og 6.9 at både delprovenyet og totalprovenyet øker med økt tobakkspris. Det eksisterer ingen provenymaksimerende avgiftssats for tobakk i modellen. Figur 6.10 viser imidlertid at konsumet av tobakk kjøpt i Norge reduseres kraftig når tobakksavgiften øker. Men selv om omsetningen av tobakk i Norge synker kraftig, vil likevel statens inntekter øke når en øker tobakksavgiftene. Det skyldes at tilstrekkelig mange fremdeles vil kjøpe tobakk innenlands. Grensehandelen og

Figur 6.6. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for brennevin, for tre ulike priser på alkoholholdige drikkevarer i utlandet. Loddrette linjer ved maksimum. Kryss ved avgiftsandel i 1999

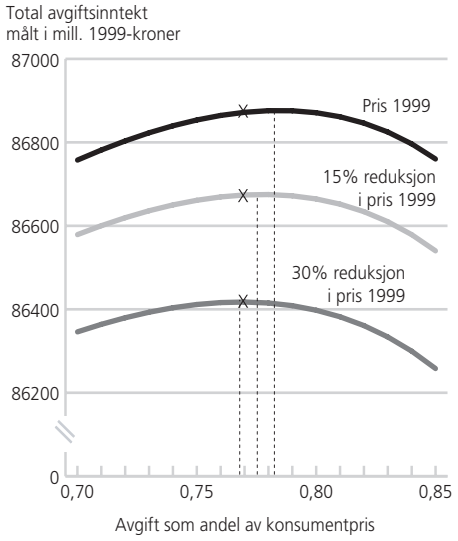

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.7. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for vin, for tre ulike priser på alkoholholdige drikkevarer i utlandet. Loddrette linjer ved maksimum. Kryss ved avgiftsandel i 1999

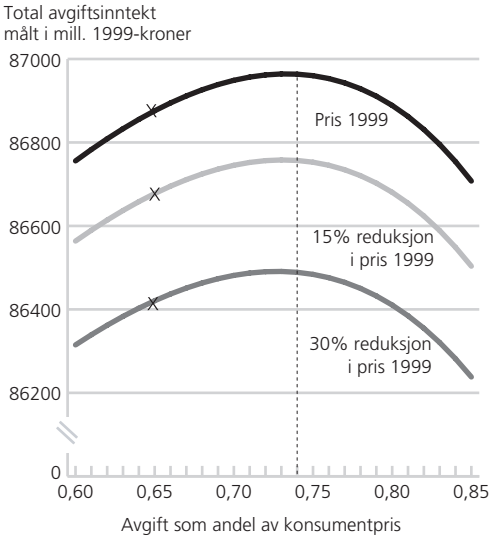

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. Delproveny fra tobakk som funksjon av avgiftsandelen for tobakk. Kryss ved avgiftsandel i 1999

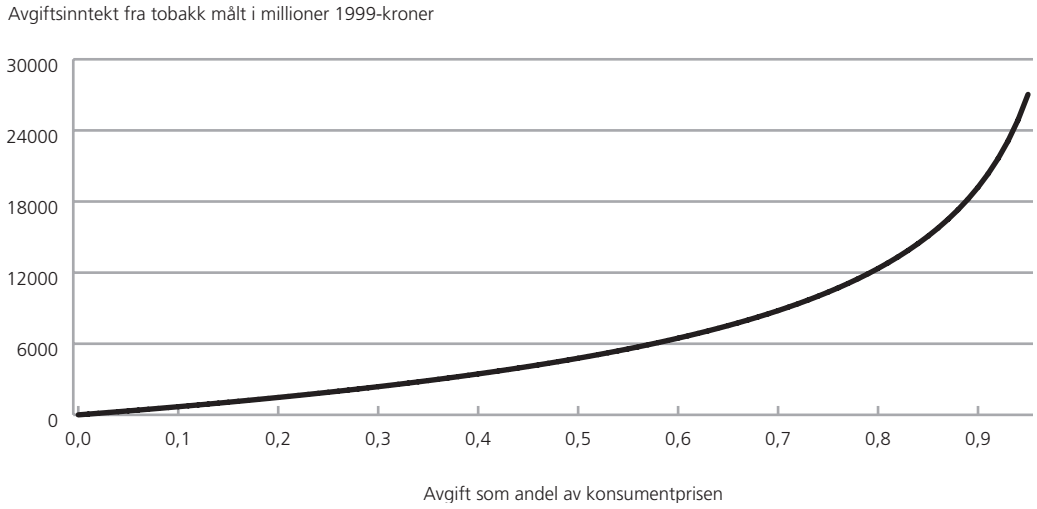

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

smuglingen øker så kraftig at totalforbruket vil øke med tobakksavgiften, dersom denne er større enn den konsumminimerende tobakksavgiften. Ifølge referansemodellen var den faktiske avgiftsandelen i 1999 (0,71) mindre enn den konsumminimerende avgiftsandelen (0,79).

Figur 6.9. Totalproveny fra indirekte skatter som funksjon av avgiftsandelen for tobakk. Kryss ved avgiftsandel i 1999

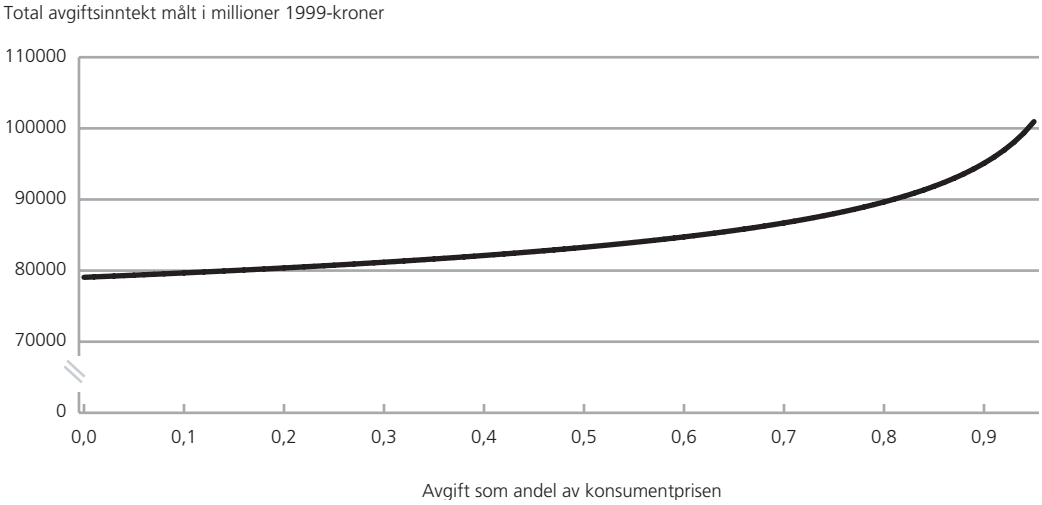

Kilde: KONSUM-G-mars 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.10. Tobakkskonsum som funksjon av avgiftsandelen for tobakk. Kryss ved avgiftsandel i 1999

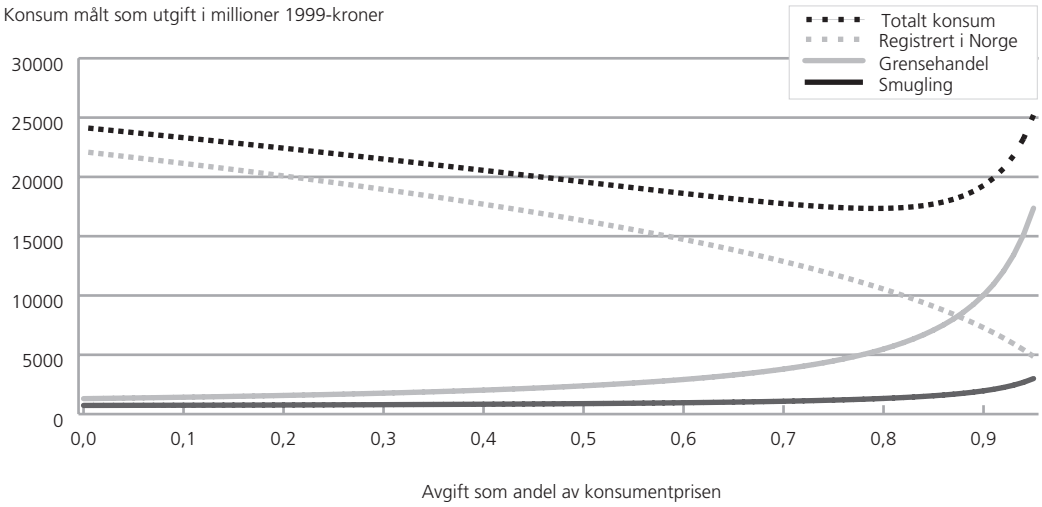

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KONSUM-G-mars 2003.

6.8. Muligheter for å forbedre beregningsapparatet

Resultatene fra modellen må tolkes med forsiktighet. Spesielt må en huske på at beregningene er gjort for 1999 og oppdaterte data kan gi andre resultater. Ingen av resultatene virker imidlertid åpenbart urimelige. Det er mange muligheter for å forbedre og videreutvikle simuleringsmodellen. Noen forslag i denne sammenheng følger nedenfor.

(1) Modellen kan produsere svært mange ulike prediksjoner som bør testes ut mot flest mulige tilgjengelige data og økonometriske analyser, herunder nye data etter hvert som de vil bli samlet inn. Videre bør modellen rekalibreres, og/eller videreutvikles, hvis modellens prediksjoner ikke stemmer overens med data en har tillit til. Spesielt kan bemerkes at Grensehandelsutvalget mottok fra ulike interesseorganisasjoner omfattende datamateriale som fortjener langt mer nitid gjennomgang, med testing mot og anvendelse i modellen, enn det ble tid til innen den korte tidsfristen som Grensehandelsutvalget hadde for sitt arbeid.

(2) Modellen måler konsumet av brennevin, vin og øl i utgift til faste priser. Dette er fornuftig fordi det er essensielt at modellen beskriver hvordan konsumentene anvender total forbruksutgift på ulike varer, og at konsumentenes budsjettbetingelse gjelder i alle sammenhenger. Men konsumet av alkoholholdige varer bør også kunne måles i ren alkohol, fordi en da lettere kan analysere alkoholpolitiske problemstillinger og bedre utnytte data og empiriske resultater fra den omfattende nasjonale og internasjonale forskningen om alkoholetterspørsel. Det kan bemerkes at pris- og inntektselastisiteter for grupper av alkoholholdige varer kan være klart forskjellige om en måler konsumet i ren alkohol eller i utgift til faste priser, jf. Aasness (1990, Essay 2). For eksempel øker utgiftene til vin prosentvis mer enn mengden av vin når inntektene stiger, fordi forbruket vris i retning av dyrere vinmerker. Det er da en stor fordel

å utnytte et datamateriale hvor en har forbrukstall for alkoholvarer målt både i mengder og utgifter, og det finnes i Statistisk sentralbyrås forbruksundersøkelser fra og med 1975.

(3) En fordel ved modellen er at en kan analysere grensehandel med mange forskjellige godegrupper innenfor en konsistent helhetlig ramme. En har imidlertid ikke på en tilfredsstillende måte fått modellert stordriftsfordelene ved grensehandel i form av felles reisekostnader og tidsbruk.

(4) Det er muligheter for å innføre grensehandel med andre goder enn de som er inkludert så langt.

(5) Det er stor forskjell i omfanget av grensehandelen med ulike matvarer, og det er i prinsippet mulig å innføre en langt mer detaljert matvaregruppering.

(6) For at modellen på sikt skal kunne tas i bruk i Finansdepartementets løpende arbeid, er det en stor fordel å lage en forenklet regnearkversjon av modellen, og få knyttet denne godt til Finansdepartementets øvrige beregningsapparat og rutiner. Videre er det viktig å få utviklet retningslinjer for bruken av modellen slik at en i det løpende arbeid kan begrense seg til å svare på spørsmål hvor modellen er forholdsvis godt uttestet.

Noter

1 Et sentralt poeng var her at en kan utlede en full matrise med nxn priselastisiteter fra kunnskap om budsjettandeler og Engelelastisiteter for de n godegruppene og kun én priselastisitet for en vilkårlig godegruppe. Dette bygger på en forutsetning om en additiv nyttefunksjon. Denne tradisjonen ble videreført av blant andre Amundsen (1963) og Bjerkholt og Longva (1980). Aasness og Holtsmark (1993) baserte seg på samme grunnleggende idé, men videreutviklet denne ved at (i) nyttefunksjonen er basert på et nyttetre, der en kan modellere at noen varer er nære substitutter mens andre kan være komplementære; (ii) en spesifikk form på nyttefunksjonen postuleres, som blant annet gjør det mulig med analyser av globalt optimale avgiftssatser; (iii) makroetterspørselsfunksjonene utledes ved eksakt aggregering over etterspørselsfunksjonene til alle husholdninger i Norge; (iv) nyttefunksjonene avhenger av alderen til hvert individ i husholdningen; (v) det tas hensyn til stordriftsfordeler i husholdningsproduksjonen; (vi) modellen kalibreres basert på bruk av økonometriske metoder med latente variable hvor en kan modellere tilfeldig og systematisk målestøy i ulike datakilder. Denne modellen, som kalles KONSUM, har siden blitt videreutviklet, og benyttet som frittstående modell og som konsumblokk i en generell likevektsmodell for norsk økonomi (MSG), se Nygård og Aasness (2003) for nærmere omtale og referanser.

2 En mer formell og detaljert presentasjon av dette teoretiske grunnlaget finnes i Nygård og Aasness (2003).

3 Det at et slikt system av makroetterspørselsfunksjoner kan utledes fra mikroetterspørselsfunksjonene er bevist i et spesialtilfelle i Aasness og Holtsmark (1993, teorem 2) og analysert i en mer generell modell i Aasness, Bye og Mysen (1996:339-341).

4 En viktig forutsetning bak dette aggregeringsresultatet er at alle husholdninger konsumerer noe av alle konsumgoder. Hvis modellen inneholder mange konsumgoder, slik som vår empiriske modell, er dette en urealistisk forutsetning. Makromodellen kan likevel gi en god beskrivelse av makrovariable og gode prediksjoner av virkninger av avgiftsendringer. En kan velge å tolke vår makromodell, utledet ved eksakt aggregeringsteori, som en approksimasjon til en mer realistisk mikromodell med hjørneløsninger og andre ikke-lineariteter. Hvis en har tilgjengelig en mikrosimuleringsmodell, som for eksempel inneholder en detaljert og realistisk beskrivelse av grensehandel, kan en generere viktige makropriselastisiteter ved simulering på mikromodellen, og deretter kalibrere makromodellen slik at den gir nøyaktig de samme priselastisiteter i makromodellens basisår. I hvor stor grad en makromodell av den typen vi baserer oss på, vil kunne fange opp de viktigste aspektene ved en slik hypotetisk mikrosimuleringsmodell er en vanskelig problemstilling, men den er forskbar. Et mulig utgangspunkt for å konstruere en slik mikrosimuleringsmodell er modellen LOTTE-

Konsum, jf. Aasness, Benedictow og Hussein (2002), med et representativt utvalg av 40 000 individer og 15 000 husholdninger.

5 Sammenhengen mellom konsumentpris (p_j), pris uten avgift (p_{j*}) og avgiftsandelen (t_j) for gode j, kan formelt fremstilles som $p_j = p_{*j}(1+t_j)$. *Avgiftsandelen* t_j kan tolkes som en funksjon av alle særavgifter, momssystem, og eventuelle subsidieordninger og andre indirekte skatter som er tilknyttet konsumgodet. Avgiftsandelen t_j er målt i forhold til prisen på konsumgodet uten avgifter (p_{*j}). Vi kan også måle avgiften som andel (τ_j) av konsumentprisen (p_j). Sammenhengen mellom de to avgiftsandelene for gode j kan formelt skrives slik: $\tau_j = t_j/(1+t_j)$ hvor τ_j er avgift som andel av konsumentpris og t_j er avgift som andel av pris uten avgift. Herav ser vi at når t_j beveger seg mot uendelig vil τ_j bevege seg mot 1. Avgiftsandelene i modellens basisår (1999) er beregnet ved hjelp av en generell likevektsmodell for norsk økonomi (MSG), utviklet av Statistisk sentralbyrå og basert på nasjonalregnskapet. De finnes i tabell 6.4.

6 De to godegruppene brennevin (kjøpt i Norge) og vin (kjøpt i Norge) tilfredsstiller dermed den første hypotesen formulert i seksjon 2, gitt vår protomodell og avgiftsandelene i basisåret for de andre godegruppene.

7 Det antas at prisene på alle alkoholholdige drikkevarer endres proporsjonalt. Alle prisene er normalisert til 1 i 1999.

Referanser

Amundsen, A. (1963): *Konsumelastisiteter og konsumprognoser bygd på nasjonalregnskapet*, Artikler 7, Statistisk sentralbyrå.

Bjerkholt, O. og S. Longva (1980): *MODIS IV - A model for economic analysis and national planning*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Crawford, I. og S. Tanner (1995): Bringing it all back home: Alcohol taxation and cross-border shopping, *Fiscal Studies* 16, 94-114.

Deaton, A. og J. Muellbauer (1980): *Economics and consumer behavior*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dupuit, J. (1844): "On the measurement of the utility of public works" i K. J. Arrow and T. Scitovsky (red.): *Readings in welfare economics* (1969), London: Allen and Unwin.

Frisch, R. (1959): A complete scheme for computing all direct and cross demand elasticities in a model with many sectors, *Econometrica* 27, 177-96.

Fullerton, D. (1982): On the possibility of an inverse relationship between tax rates and government revenues, *Journal of Public Economics* 19, 3-22.

Johansen, L. (1960): *A multi-sectoral study of economic growth*, Amsterdam: North-Holland publishing company. (Second enlarged edition 1974.)

NOU (2003:17): *Særavgifter og grensehandel. Rapport fra Grensehandelsutvalget*, Finansdepartementet, Oslo: Akademika.

Nygård, O. E. og J. Aasness (2003): "Virkninger på proveny og konsummønster av endringer i særavgifter på grensehandelsutsatte varer", i NOU (2003:17): *Særavgifter og grensehandel*, Oslo: Akademika, Vedlegg 1, 113-130.

Rødseth, A. (1997): *Konsumentteori*, Oslo: Universitetsforlaget.

Schroyen, F. og J. Aasness (2002): Indirect tax reform analysis for Norway, kapittel 3 i Norges forskningsråd (red.): *Skatteforum 2002,* Rapport 68 i serien Forskning om skatteøkonomi. Oslo: Norges forskningsråd.

Smith, Adam (1776): *The Wealth of nations,* London: J. M. Dent & Sons Ltd (reprinted 1975).

Aasness, J. (1990): Consumer econometrics and Engel functions, Økonomiske doktoravhandlinger nr. 8, Sosialøkonomisk instititutt, Universitetet i Oslo.

Aasness, J., A. Benedictow og M. F. Hussein (2002): Distributional efficiency of direct and indirect taxes, Rapport 69 i serien Forskning om skatteøkonomi. Oslo: Norges forskningsråd.

Aasness, J., T. Bye og H. T. Mysen (1996): Welfare effects of emission taxes in Norway, *Energy Economics* 18, 335-346.

Aasness, J. og B. Holtsmark (1993): Consumer demand in a general equilibrium model for environmental analysis, Discussion Paper 105, Statistics Norway.

Erling Røed Larsen og Jørgen Aasness

7. Fordelingsvirkninger av grønne skatter på transport

Transportmåter som fly og taxi er mer energikrevende og forurensende enn transportmåter som sykkel, buss og moped, ifølge ulike indikatorer. Samtidig etterspørres fly og taxi relativt mer av rike husholdninger og sykkel, buss og moped relativt mer av fattige husholdninger. Dersom prisene på transportformer er lavere enn samfunnets kostnader, er det behov for miljøkorrigerende avgifter, såkalte grønne skatter. Ettersom rike og fattige husholdninger systematisk løser sine transportbehov på ulike måter, har slike grønne skatter fordelingsvirkninger. Miljøskatter på luksusmåter av transport vil ramme rikere husholdninger mer enn fattige, mens miljøskatter på nødvendighetsmåter av transport vil ramme fattige husholdninger mer enn rike. De empiriske indikatorene tyder på at det er mulig både å oppnå mål om bedre miljø og jevnere fordeling ved grønne skatter på transport.

7.1. Innledning*

Samfunnets forbruksmønster vil i noen grad reflektere de relative prisene på ulike forbruksgoder. Dersom en vare oppfattes som billig, vil dette være et incitament til forbrukeren om å anskaffe seg mange enheter av varen, mens en dyr vare vil bli kjøpt og forbrukt i mindre omfang. Økonomer har lenge visst at så lenge prisene reflekterer samfunnets kostnader, vil private konsumenter innstille sitt forbruk på en samfunnsmessig gunstig måte. Imidlertid oppstår det ved forurensning ofte en kile mellom private priser og samfunnets kostnader. Da gjenspeiler ikke prislappen hva godet egentlig koster hele fellesskapet. Dersom varens pris er lavere en samfunnets totale kostnader, vil varen overforbrukes i forhold til hva samfunnet som helhet er mest tjent med. Dersom varens pris er høyere enn samfunnets totale kostnader, for eksempel dersom det foreligger gunstige sideeffekter av tilegnelsen av varen, ville samfunnet som helhet være tjent med en høyere produksjon og et høyere forbruk av denne varen.

Avgifter og subsidier kan korrigere for slike eksterne effekter. At avgifter på forurensende goder kan øke miljøkvaliteten ved å redusere forbruket av disse godene, er en innsikt som ofte tilskrives Pigou (1920). Slike avgifter kalles derfor Pigou-skatter. Men når ulike grupper i samfunnet systematisk har ulikt forbruksmønster, vil avgifter ramme gruppene ulikt, og det oppstår fordelingsvirkninger av det indirekte skattesystemet. I denne artikkelen diskuterer vi hvorvidt avgifter på transport rammer ulike grupper med ulike materielle levestandardnivåer på

* Vi takker Kristine Erlandsen for hjelp til beregninger av utslippsintensiteter i tabell 7.3 og Annegrete Bruvoll og Ådne Cappelen for konstruktive endringsforslag til et utkast av artikkelen.

ulike måter, og om det er mulig å nå mål for miljøkvalitet og fordeling av levestandard samtidig. Svarene vi tilbyr er ja på begge spørsmålene.

Det er svært vanskelig for politikkutøvere å beregne størrelsen på optimalt miljøkorrigerende skatter fordi det forutsetter inngående kunnskap om de forhold avgiftene er ment å skulle forbedre. Dette har ført til en omfattende litteratur omkring pragmatiske valg av miljøinstrumenter som avgifter, standardkrav og rensekrav gitt det informasjonstilfanget myndighetene til enhver tid rår over. Essensielt dreier litteraturen seg omkring to akser: prisinsentiver eller kvantumskontroll. I denne artikkelen fokuserer vi på den første aksen: prisenes, og dermed avgiftenes, rolle i forbruks- og produksjonsmønsteret. Vi forsøker ikke å beregne optimale avgifter, men presenterer noen indikatorer ut ifra fordelings- og miljøformål som kan anvendes på detaljerte godegrupper ved hjelp av relativt enkle og robuste metoder.

En av de store utfordringene for avgiftspolitikken har vært og er de potensielt asymmetriske utslagene på fordelingen av materiell levestandard. Det har derfor vært vanlig å anta at forvaltere må skille miljøkorreksjoner fra fordelingsmål, og i forlengelsen av et slikt ståsted hevde at mål for miljøkvalitet og fordeling fordrer to separate instrumenter. På en generell basis er det riktig at to mål krever to instrumenter. I praksis kan man imidlertid noen ganger slå to fluer i ett smekk. Sandmo (2000) oppfordrer analytikere til å studere de simultane effektene av grønne skatter og konsumentenes fordeling av levestandard. Vi skal nedenfor se at empiriske mønstre i forurensningsmåter og empiriske regulariteter i forbruksprofilen til ulike husholdninger inviterer til å utforme en politikk for å redusere transportforurensning samtidig med at mål om jevn fordeling av levestandard bibeholdes, eller endog nås i større utstrekning.

Estimerte nøkkelobservatorer som Engel-, barne- og voksenelastisitetene til ulike transportgoder, se boks 7.2, gir verdifull kunnskap om hvordan husholdningene tilpasser seg sine transportbehov. Beregninger av utslippsintensiteter, slik som utslipp per personkilometer og utslipp per krone, gir innsikt i hvordan de ulike transportformene påvirker miljøet. I denne artikkelen kombinerer vi disse kunnskapene og viser: a) et kvantitativt mål om miljøforbedringer kan bæres på ulik måte av ulike husholdninger, b) et kvantitativt mål på et grønt skatteproveny kan bæres på ulik måte av ulike husholdninger og med ulik virkning på miljøet og c) ethvert foreliggende indirekte skatteprogram av transportgoder har visse fordelingseffekter. Dette oppsummerer vi ved å vise at grønne skatter samtidig kan forbedre miljøkvalitet og utjevne fordelingen av materiell levestandard blant norske husholdninger.

Fra våre analyser oppstår nemlig et interessant mønster med klar invitasjon til politikkutøvere. Husholdninger med lav levestandard velger de billigste alternativene blant varer og tjenester som tilfredsstiller visse transportbehov. Eksempler på slike alternativer er busser, sykler og mopeder. For å tilfredsstille mye av de samme transportbehovene, velger husholdninger med høy levestandard andre og dyrere alternativer. Eksempler på slik er flyreiser og reiser med taxi. Flere miljøindikatorer viser at luksusgodene forurenser mer enn nødvendighetsgodene. Det oppstår derfor en mulighet for en såkalt dobbel dividende ved å skattlegge

de første. Imidlertid observerer vi noen anomalier. For det første er togreiser verken et luksusgode eller et nødvendighetsgode siden det har Engelelastisitet omkring 1, jf. boks 7.2. Det er derfor fordelingsmessig nøytralt. Bensin er et eksempel på et nødvendighetsgode som er miljøugunstig. Det vil si at avgifter på bensin trolig vil ha gunstige miljøeffekter, men vil ramme husholdninger med lav materiell standard relativt mer enn husholdninger med høy materiell standard. For det tredje er bil et problematisk gode i den forstand at det er et klart luksusgode – husholdninger øker sin budsjettandel på godet med økende totalforbruk – men dets miljøstatus er til dels uavklart fordi gjennomsnittlig miljøpåvirkning i sterk grad avhenger av antall passasjerer i bilen. Vi viser at noen indikatorer kan tyde på at en bil med mange passasjerer kan tilnærmet være like miljøgunstig som buss.

Den neste delen av artikkelen omhandler den underliggende teorien for fordelingstolkninger av indirekte skatter. Vår behandling er ikke formell og baserer seg på intuitive resonnementer. Dernest studerer vi de empiriske resultatene for fordelingsvirkningene av grønne skatter på transport. Så søker vi å substansiere vår klassifikasjon av miljøgunstige og miljøugunstige transportformer. I den siste delen oppsummerer vi våre resultater, presenterer noen konklusjoner og peker på politikkimplikasjoner.

7.2. Fordelings- og miljøvirkninger av indirekte skatter – litt om metoder

La oss innledningsvis studere samtidige effekter på fordeling og miljø ved å introdusere en meget enkel modell som forklarer linjene vi skal arbeide etter. Vi forestiller oss en økonomi der det finnes to typer husholdninger: rike og fattige. I denne økonomien finnes det seks transportteknologier for personforflytning: busser, mopeder, sykler, fly, biler og taxi. De tre første utgjør klassen for billige måter å forflytte seg på. De tre siste utgjør klassen for dyre måter å forflytte seg på. La for enkelthets skyld de tre typene innenfor de to klassene være substitutter, det vil si at de dekker det samme transportbehovet. Disse behovene kan for eksempel være langtransport, korttransport og forefallende reiser innenfor bygrensene. La oss anta at fattige husholdninger dekker sine transportbehov ved å kjøpe tjenester innenfor den første, billige klassen og at rike husholdninger dekker sine tilsvarende behov ved å kjøpe tjenester fra den andre, dyrere klassen. I denne modelløkonomien er det mulig for myndighetene å omfordele materiell levestandard ved å innføre avgifter på de dyre transportmåtene og subsidier på de billige transportmåtene. Dette skyldes forbruksmønsteret i økonomien. Siden de rike husholdningene bruker de dyre transportmåtene og de fattige husholdningene bruker de billige, vil avgiftene bli båret av de rike husholdningene og subsidiene tilfalle de fattige. La oss videre anta at de dyrere transportformene også er de mest forurensende. Da vil et differensiert avgiftssystem (her et totrinnssystem med avgifter og subsidier) også fungere som Pigou-korreksjoner eller grønne skatter. Disse grønne skattene vil, i tillegg til å utjevne fordelingen av materiell levestandard, redusere bruken av de mest miljøskadelige transportformene og stimulere til bruken av mer miljøgunstige transportformer. I denne enkle økonomien vil det altså, i prinsippet, være mulig å oppnå to mål med ett virkemiddel.

I virkeligheten er en økonomi mye mer sammensatt, og det finnes en rekke forhold som ikke fanges opp av den enkle modellen beskrevet ovenfor. Det er for eksempel ingen klar distinksjon mellom fattige og rike husholdninger. I stedet finnes det en tilnærmet kontinuerlig fordeling av inntekter og materielle levestandardnivå. I tillegg kan husholdninger ha unike behov og preferanser, og dermed løse sine transportbehov på egne måter. Avstander til barnehager og jobb, husholdningsmedlemmenes helsetilstand, spesielle fritidsinteresser og en rekke andre faktorer spiller inn på de transportløsningene som oppstår i realiteten.

Boks 7.1. Forbruksrelasjoner og definisjon av fattig og rik

En husholdnings *forbruk av et gode* avhenger av en rekke faktorer. I denne artikkelen fokuserer vi på tre faktorer: total forbruksutgift, antall barn og *antall voksne* i husholdningen. Andre forklaringsfaktorer antas konstante, eller aggregeres bort når vi tar gjennomsnitt over alle husholdninger i populasjonen (Norge) for gitte verdier av de tre faktorene vi fokuserer på. Forbruksrelasjonen er primært ment å gjelde når vi sammenligner forbruket mellom ulike typer husholdninger i populasjonen i en bestemt tidsperiode.

De tre forklaringsfaktorene bruker vi også til å definere "fattig og rik". Vi sier at en husholdning F er *fattigere* enn husholdning R, hvis F har *lavere total forbruksutgift* enn R samtidig som F har like mange barn og voksne som R. Videre sier vi at en husholdning F er *fattigere* enn husholdning R, hvis F har *flere barn* enn R samtidig som antall voksne og total forbruksutgift er like store. Dessuten sier vi at F er *fattigere* enn R, hvis F har *flere voksne* enn R samtidig som antall barn og total forbruksutgift er like store. Merk at alle de tre tilfellene innebærer at husholdning F har lavere total forbruksutgift per person (eller per forbruksenhet) enn husholdning R. I de samme situasjonene sier vi at R er *rikere* enn F. Ved disse definisjonene får vi rangert mange av husholdingene i hvem som er rikest eller fattigst. Men vi tar ikke stilling til hvilken av to husholdninger som er rikest, når den ene har både større total forbruksutgift og flere husholdningsmedlemmer enn den andre husholdningen. Det er ikke nødvendig for å tolke og bruke våre empiriske estimater.

Men ikke alle forhold kan fanges opp i en enkelt analyse. En observatør må derfor foreta et utvalg av elementer hun ønsker skal legges under lupen. I denne artikkelen skal vi bruke en fordelingsanalyse som fokuserer på de tre nøkkeltallene (elastisiteter) for hvordan forbruksmønstret varierer mellom fattige og rike husholdninger som er beskrevet i boksene 7.1 og 7.2.

I miljøanalysen i 7.4 vil vi benytte oss av beregninger av ulike typer intensiteter. En observator er *energi per personkilometer* som en indikator for hvor ressurskrevende forflytningen er. For eksempel krever det mer energi å flytte mennesker i luften enn langs bakken når distansene er forholdsvis korte. Hovedgrunnen til dette er at det fordrer voldsomme mengder energigenerering å løfte tunge fly mot tyngdekraften. Imidlertid krever det mindre mengder energi å holde flyet i luften. Dermed faller gjennomsnittlig energibruk per personkilometer når reisens lengde øker. Av den grunn er det ikke enkelt å levere generelle utsagn om energibruk i transport, men vi skal likevel beskrive visse effekter gitt visse forutsetninger om passasjerantall og reiselengde. En annen observator er *utslipp per personkilometer*. Denne er en indikator for den forurensning transportformen innebærer. For eksempel innebærer en tur med taxi til byen større mengder forurensende

Boks 7.2. Elastisiteter og fordelingsvirkninger av avgifter

Engelelastisiteten for et forbruksgode er lik den prosentvise endringen i forbruket av godet når total forbruksutgift øker med 1 prosent, gitt at alle andre forklaringsfaktorer er konstante. Hvis Engelelastisiteten er *større enn 1*, vil budsjettandelen for varen øke jo rikere husholdningen blir. Merk at *budsjettandelen* er definert som forbruksutgiften til varen dividert på total forbruksutgift. Det betyr at rike betaler mer enn fattige for en (økning i) avgift på godet, målt både i absolutte kroner og i prosent av total forbruksutgift. Vi sier da at *fordelingsvirkningene av avgiften er gunstige*, i denne dimensjonen av fattig og rik. Hvis derimot Engelelastisiteten er *mindre enn 1,* vil budsjettandelen øke jo fattigere husholdningen blir. Det betyr at fattige husholdninger betaler mer enn rike målt i prosent av sin totale forbruksutgift. Vi sier da at fordelingsvirkningene av avgiften er *ugunstige*, i denne dimensjonen av fattig og rik.

Barneelastisiteten for et forbruksgode er lik endringen i husholdningens forbruk av godet når antall barn øker med 1, dividert på forbruket per person i husholdningen, gitt at alle andre forklaringsvariable (inklusive total forbruksutgift) er konstant. Hvis barneelastisiteten er *negativ,* vil budsjettandelen til godet bli mindre jo flere barn. Vi sier da at fordelingsvirkningene av en økt avgift på godet er *positiv*, i denne dimensjonen av fattig og rik. Hvis barneelastisiteten er *positiv* øker budsjettandelen med antall barn, og fordelingsvirkningene av en avgift defineres som ugunstige i denne dimensjonen.

Tilsvarende defineres *voksenelastisiteten* for et forbruksgode lik endringen i husholdningens forbruk når antall voksne øker med 1, dividert på forbruket per person i husholdningen, gitt at alle andre forklaringsvariable er konstant. Hvis voksenelastisiteten er *negativ*, er fordelingsvirkningene av økt avgift *positiv*. Hvis voksenelastisiteten er *positiv*, er fordelingsvirkningen *negativ*, i denne dimensjonen av fattig og rik.

utslipp enn en sykkeltur over samme distanse. Noen av utslippene er sterkt forurensende, og vi vil derfor benytte utslipp per personkilometer som en indikator for en transportforms miljøprofil. I tillegg vil vi introdusere en for formålet konstruert utslippsintensitet som beregner *utslipp til luft per forbrukskrone*. Av to husholdninger med like stor total forbruksutgift vil jo den forurense minst som bruker pengene sine på forbruksgoder som har minst utslipp per krone.

7.3. Fordelingsvirkninger av indirekte skatter på transport

Det kan potensielt tenkes mange indikatorer for hvor godt egnet avgifter og subsidier av varer og tjenester er for fordelingsformål. I denne artikkelen begrenser vi oss til å betrakte Engel-, barne- og voksenelastisiteter, se boksene 7.1 og 7.2. Aasness og Røed Larsen (2003a) gir en fyldigere empirisk presentasjon av relevante empiriske estimater samt en nærmere beskrivelse av metode og data, og Aasness og Røed Larsen (2003b) gir en detaljert beskrivelse av den bakenforliggende teorien. La oss her kort gi en forklaring av hvordan indikatorene virker. En *Engelelastisitet* forteller hvor mye, prosentvis, en gjennomsnittshusholdning endrer sitt forbruk av et gode når totalforbruket øker med 1 prosent. En elastisitet på 2 for en gitt vare forteller at gjennomsnittlig øker en husholdnings forbruk av denne varen med 2 prosent når totalforbruket stiger med 1 prosent. Fordi vareforbruket øker relativt mer enn totalforbruket når elastisiteten overstiger 1, vil budsjettandelen til denne varen øke med økt totalforbruk. Slike goder kaller vi *luksusgoder*. Motsatt

vil en Engelelastisitet på 0,5 for en vare fortelle at gjennomsnittlig øker en husholdnings forbruk av denne varen med 0,5 prosent når totalforbruket øker med 1 prosent. Fordi vareforbruket øker relativt mindre enn totalforbruket, vil budsjettandelen til denne varen falle med økt totalforbruk. Slike goder kaller vi *nødvendighetsgoder*. Aasness og Røed Larsen (2003a) dokumenterer for eksempel at mat har en estimert Engelelastisitet på cirka 0,3. Det betyr at mat er en nødvendighetsvare siden budsjettandelen faller med økende totalforbruk. Fattige husholdninger bruker altså forholdsvis mye av sitt disponible budsjett på mat, mens rike husholdninger bruker forholdsvis lite av sitt disponible budsjett på mat, alle andre ting (som husholdningens størrelse) like. Dette innebærer at en avgift på mat ville ramme fattige husholdninger relativt mer enn rike, og at matsubsidier ville komme fattige husholdninger relativt mer til gode enn rike. På bakgrunn av denne sammenhengen ser vi at indirekte beskatning spiller en avgjørende rolle i fordelingspolitikken. Engelelastisiteten gir følgende enkle mandat til politikkutøvere: Dersom målet er å utjevne fordelingen av materiell levestandard, er ett mulig instrument å legge høyere avgifter på luksusgoder (altså goder med Engelelastisitet over 1) og lavere avgifter eller eventuelt subsidier på nødvendighetsgoder (altså goder med Engelelastisitet under 1) og mindreverdige goder (goder med Engelelastisitet under 0). Dette er nok grunnen til at en i mange land i Europa har lavere momssats på matvarer enn på andre varer.

Barneelastisiteten måler endringen i en husholdnings forbruk av et gode når antall barn øker med 1 relativt til gjennomsnittsforbruket på godet per person. Fra tabell 7.1 ser vi at barneelastisiteten til sykkel er på 1,5. Det innebærer at dersom en husholdning har en forbruksutgift på 2 000 kroner per person på sykler, så vil en økning i antall barn i en slik husholdning (totalforbruk og antall voksne holdt konstant) føre til en økning i denne husholdningens forbruksutgift av sykler på 3 000 kroner. Tilsvarende viser Aasness og Røed Larsen (2003a) at mat har en barneelastisitet på 0,4. Det vil da si at dersom husholdningen gjennomsnittlig har en forbruksutgift på – la oss si – 10 000 kroner per person på mat, så vil et ekstra barn bidra til en økning i husholdningens forbruk på mat på 4 000 kroner, selv om total forbruksutgift er konstant. I tabell 7.1 ser vi at bil har en barneelastisitet på -0,3. Det innebærer at vi med våre data har estimert at når vi sammenligner to ellers like husholdninger, så vil husholdningen med et barn ekstra ha en forbruksutgift på bil som er 3 000 kroner lavere enn husholdningen uten dette barnet dersom den siste husholdningens utgift på bil var på 10 000 kroner per person.

I det siste tilfellet ser vi altså at større, men ellers like, husholdninger faktisk observeres å redusere forbruksutgiftene på bil. Bakgrunnen for dette er at en husholdning opplever to motstridende effekter når dens størrelse øker. For det første fører en størrelsesøkning til et større forbruksbehov generelt sett, siden husholdningen har flere medlemmer. For det andre fører en størrelsesøkning, som ikke går sammen med en økning i totalforbruk, til en reduksjon av tilgjengelig budsjett per husholdningsmedlem. Det er rett og slett mindre penger til hvert medlem. At husholdningen har færre midler tilgjengelig for hvert medlem, og i den forstand har blitt fattigere, vil kunne føre til en reduksjon i forbruket av luksuspregede goder. For noen goder er den

første effekten sterkest, og mat og sykkel er eksempler på slike goder. For andre goder er den andre effekten sterkest, og bilhold er et eksempel på et slikt gode. Estimatene av barneelastisitetene i tabell 7.1 indikerer altså at en politikk med lavere avgifter eller subsidier på sykler og høyere avgifter på bilhold, vil støtte husholdninger med (mange) barn i forhold til husholdninger uten (eller med få) barn.

Voksenelastisiteten tolkes på samme måte som barneelastisiteten bortsett fra at man ser på en økning i antall voksne, ikke barn, i husholdningen. Legg merke til at Engelelastisiteten, barneelastisiteten og voksenelastisiteten ikke nødvendigvis rådgir politikkutøvere til å ha samme avgiftsregime på alle varer gitt et utjevningsmål. I de tilfeller der rangeringer med bruk av elastisiteter for avgiftsformål er ulike for ulike elastisiteter, må en foreta avveininger og vurdere hvilke hensyn som veier tyngst.

Tabell 7.1 er rik på informasjon. La oss derfor studere den mer inngående. Vi noterer oss at det finnes en oppsiktsvekkende regularitet i tabellen som er sentral i vår argumentasjon. Denne regulariteten består i at det er store forskjeller i Engelelastisiteten innenfor forbruksgruppen transport. Dette innebærer at en identisk avgift på alle transportformer vil virke mindre utjevnende enn en differensiert avgift på ulike undergrupper. Som en følge av dette, innser vi at gevinstene som ligger i å oppnå detaljert kunnskap om forbruksmønstre potensielt kan være store i og med at en slik kunnskap muliggjør hensyntaken til fordelingsmål i miljøpolitikken. I høyre kolonne i tabell 7.1 har vi rangert ulike transportmåter etter størrelsen på estimerte Engelelastisiteter. Denne rangeringen innebærer lavere rangeringstall desto mer luksusbetont transportmåten er. I vår tabell fremstår flyreiser, bomavgift og bruk av taxi som de mest typiske luksusgodene, mens moped, buss og sykkel er typiske eksempler på fysiske transportformer som er nødvendighetsbetonte. Bensin og tog krever nærmere beskrivelse.

Flyreiser er den mest luksusbetonte transportmåten i vår undersøkelse, med en estimert Engelelastisitet på 2,0. Selv om punktestimatet er usikkert, synes vi det er intuitivt rimelig, og i tråd med andre datakilder, at fly er et typisk luksusgode. Taxiturer har en Engelelastisitet på 1,7, og fremstår således også som et klart luksusgode, noe vi igjen finner intuitivt rimelig. Videre overraskes vi ikke over at Engelelastisitetene er høye for bil (1,6) og bomavgifter (2,0). Disse funnene kan ses i sammenheng. Imidlertid advarer vi mot å legge for mye vekt på estimatet for bomavgift da dette godet ikke forbrukes av hele den norske befolkningen. Bomavgift er et typisk storbyfenomen, og siden det er en tendens til at husholdningene i storbyene har høyere total forbruksutgift enn ellers i landet, vil vår generelle regresjonsmodell for hele landet kunne vise en høyere Engelelastisitet enn hvis den var estimert for den undergruppen av utvalget av husholdninger som bodde i områder med bomavgift. Bil fremstår altså som et klart luksusgode ifølge våre beregninger. Dette understøttes av sosiologiske teorier om samfunnets bruk av sosiale signalementer. I moderne samfunn er bil mer enn en transportform. Den representerer også livsstil, gruppetilhørighet og status. Vi finner at når totalforbruket øker med 1 prosent, så øker forbruket av bil med 1,6 prosent. Dermed vil rike husholdninger dedikere større andeler av det totale forbruket på bil enn fattige husholdninger. Avgifter på bil vil dermed

Tabell 7.1. Indikatorer av fordelingsvirkninger. Disaggregerte transportgoder. Gjennomsnitt 1986-1994. Standardfeil i parentes

Gode	Budsjettandel (promille)	Engelelastisitet	Barneelastisitet	Voksenelastisitet	Luksus Engel-rangering
Motorsykkel og scooter	1,4	0,96 (0,65)	-0,37 (0,53)	2,65 (0,63)	6
Flyreiser	7,2	2,00 (0,62)	-1,43 (0,41)	-0,44 (0.51)	1
Taxi	2,7	1,74 (0.25)	-1,13 (0,15)	-1,10 (0,18)	3
Togreiser	2,6	1,06 (0,19)	-0,75 (0,13)	0,42 (0,17)	5
Bil	59,3	1,60 (0,18)	-0,35 (0,14)	-0,19 (0,12)	4
Bensin og olje	39,0	0,70 (0,07)	0,02 (0,03)	0,71 (0,04)	8
Bussreiser	3,0	-0,04 (0,10)	-0,09 (0,07)	1,34 (0,10)	9
Moped	0,6	-1,66 (0,49)	1,04 (0,26)	4,79 (0,43)	11
Sykkel	2,4	0,94 (0,13)	1,46 (0,20)	-0,17 (0,13)	7
Bomavgift	1,3	2,00 (0,53)	-0,68 (0,32)	-0,76 (0,41)	2
Telefon	18,3	-0,10 (0,21)	0,09 (0,12)	0,38 (0,14)	10

Note: Beregnet ved bruk av lineær regresjon av kjøpsutgift til det angjeldende godet på regressorene latent totalforbruk, antall barn og antall voksne. Datasettet er Forbruksundersøkelsene 1986-1994. I regresjonen er en totrinns minste kvadraters metode benyttet, der brutto- og nettoinntekt, antall barn og antall voksne i husholdningen var instrumentvariable i modelleringen og behandlingen av endogeniteten til latent totalforbruk. Se Aasness og Røed Larsen (2003a) for en nærmere beskrivelse av datasett og estimeringsteknikk.

bæres i høyere grad av rikere husholdninger.

Sykler og bensin er eksempler på nødvendighetsgoder innenfor gruppen transport. De har estimerte Engelelastisiteter på henholdsvis 0,9 og 0,7. Mopeder, telefon og buss er til og med mindreverdige (eller inferiøre) goder siden de har Engelelastisiteter under null. Dette innebærer at forbruket, ikke bare budsjettandelen, av dem faktisk faller med økende totalforbruk. Avgifter på slike goder vil ramme fattige husholdninger relativt hardere enn rike husholdninger siden budsjettandelen til slike varer stiger med fallende totalforbruk. Togreiser ser ut til å være fordelingsmessig nøytralt med en Engelelastisitet på omkring 1. Dette godets budsjettandel er altså stabilt over spektret av ulike nivåer på totalforbruket.

Tilsynelatende er det vanskelig å forene en lav Engelelastisitet for bensin med en høy Engelelastisitet for bil. Forbruk av bensin forutsetter jo forbruk av bil. Men hvis fattige husholdninger kjøper relativt billige biler som de bruker forholdsvis mye, vil forholdet mellom utgift til bil og utgift til bensin øke med total forbruksutgift. Dette gir en forklaring på at Engelelastisiteten av bil er høyere enn for bensin. Når vi trekker inn Engelelastisiteten for fly og taxi, er det grunn til å tro at rike husholdninger løser sine transportbehov på en annen måte enn fattige husholdninger. Fattige husholdninger bruker flittig billige biler. Rike husholdninger flyr, tar taxi og kjøper dyrere biler som de kjører lenger, men ikke svært mye lenger, enn fattige husholdninger.

7.4. Miljøvirkninger av transport

Transport av mennesker innebærer store krav til energibruk, samt utslipp til luft, jord og vann. Noen transportformer legger imidlertid beslag på større mengder energi per personkilometer enn andre, og visse typer forflytning av personer og gjenstander resulterer i mer forurensning enn andre. For å utforme en adekvat miljøpolitikk, og spesielt når en vil se miljø- og fordelingspolitikk i

Tabell 7.2. Energibruk og utslipp til luft per personkilometer for ulike transportmåter

Transportmåte	Last (person/bil, prosent av kapasitet)	Energi (kWt)	CO_2 (g)	SO_2 (mg)	NO_x (mg)	CO (mg)	CH_4 (mg)	NMVOC (mg)	Partikler (mg)
Bensinbil	2,2 (normal)	0,25	65	13	130	360	4	30	7
Bensinbil	3	0,17	43	9	86	238	2,6	20	5
Taxi	1,5 (normal)	0,33	87	30	127	206	1,2	20	15
Buss	50 (normal)	0,15	36	17	450	117	0,9	36	31
Tog (Inter-City)	38 (normal)	0,14	0	0	0	0	0	0	0
Tog (lokal)	35 (normal)	0,14	0	0	0	0	0	0	0
Tog (ekspress)	48 (normal)	0,11	0	0	0	0	0	0	0
Fly, Boeing 734/735, distanse 400 km	65	0,72	191	60	517	412	0,9	18	23
Fly, Boeing 734/735, distanse 950 km	65	0,60	158	51	465	331	0,5	14	20

Kilde: Andersen (2001, Tabellene 3, 5, 12 og 13).

Tabell 7.3. Utslipp til luft i Norge fra husholdningenes forbruk av transport, per utgift i konsumpriser. Tonn per millioner norske kroner. Norge 1993

	CH_4	CO_2	N_20	CO_2-ekv.	NO_X	NH_3	SO_2	Syre-ekv.
Privat transport	**0,106**	**120,025**	**0,008**	**124,710**	**0,872**	**0,010**	**0,034**	**0,021**
Biler	0,021	1,516	0,000	2,043	0,010	0,000	0,002	0,000
Motorsykler og sykler	0,026	2,822	0,001	3,749	0,013	0,001	0,004	0,000
Reservedeler, dekk etc.	0,014	2,899	0,001	3,447	0,009	0,000	0,005	0,000
Bensin og olje	0,170	281,185	0,018	290,276	2,041	0,022	0,074	0,048
Forsikring og reparasjon	0,065	3,643	0,001	5,283	0,023	0,001	0,004	0,001
Verkstedtjenester	0,192	12,532	0,002	17,233	0,088	0,002	0,012	0,002
Andre tjenester	0,117	17,389	0,002	20,578	0,160	0,003	0,019	0,004
Offentlig transport	**0,095**	**88,320**	**0,005**	**91,744**	**1,094**	**0,003**	**0,113**	**0,027**
Lokal	0,098	142,178	0,006	145,950	1,946	0,003	0,132	0,047
Langdistanse	0,084	77,957	0,005	81,244	0,858	0,002	0,161	0,024
Flytteutgifter og frakt	0,103	74,577	0,005	78,266	0,779	0,002	0,058	0,019
Pakketurer	0,104	39,717	0,003	42,896	0,403	0,003	0,041	0,010
Husholdningsforbruk	0,375	12,479	0,015	25,082	0,111	0,036	0,016	0,005

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sammenheng, er det nødvendig for myndighetene å kartlegge hvilken virkning forbruket av ulike transporttjenester har på miljøet vi omgir oss med. Tabellene 7.2 og 7.3 indikerer virkninger av forbruket av transporttjenester på sentrale miljøparametre.

I tabell 7.2 beskrives energibruk og utslipp til luft for hovedformer for transport. Vi ser umiddelbart at det er store forskjeller mellom transportformene, og at distansen som tilbakelegges og antall passasjerer er spesielt viktig for gjennomsnittlig miljøvirkning.

Vi ser av tabell 7.2 at tog og buss er miljøfordelaktige transportformer. De har for eksempel så lav energibruk per personkilometer som henholdsvis 0,14 og 0,15 kWt. Fly krever mye mer energi, 0,72 kWt per personkilometer ved

400 km distanse, og innebærer store utslipp til luft. Det samme gjør taxi med et energibruk på 0,33 kWt per personkilometer. Ett av hovedproblemene med taxi er at få personer transporteres per tilbakelagt distanse. På omtrent halvparten av distansen finnes kun sjåføren i bilen. De fleste turer inkluderer videre kun én passasjer. Mange av turene foregår i bytrafikk med høyfrekvent stans, krypkjøring og med hyppige akselerasjoner. Dermed er transport med taxi en meget ugunstig transportform sett fra et miljøperspektiv med vekt på utslipp og energibruk. Vi har her utelatt de åpenbart ekstra uheldige virkningene i form av kødannelse som følge av trafikkøkninger i byer, ulykkesbidrag fra taxier og støyproblemer.

En personbil med tre passasjerer bruker 0,17 kWt per personkilometer, et nivå som faller mellom de gunstigste offentlige transportformer og de mest ugunstige formene taxi og fly. Faktisk er en bil med mange passasjerer nesten like effektiv med hensyn til energibruk som tog og buss. Forklaringen ligger i at vekten per passasjer er forholdsvis lik for disse transportvariantene. I dette ligger et mandat til for eksempel å differensiere bomavgifter med hensyn til antall passasjerer i bilen. Som et annet eksempel kan vi nevne at i USAs trafikkbelastede storbyer reserves bestemte filer på veien til biler med to, tre eller flere passasjerer i bilen, såkalte "carpool lanes".

I tabell 7.3 beregner vi utslipp til luft fra norske husholdningers transportforbruk per krone de bruker på de ulike transportgodene. Dette er en relevant indikator fordi jo mer penger en bruker på et forurensende transportgode jo mindre penger har en igjen til å bruke på andre forurensende forbruksgoder. Vi tar hensyn til utslippet både ved konsumet og produksjonen av godene, inklusive utslipp i andre næringssektorer som leverer varer og tjenester til transportnæringen. Vi har benyttet det såkalte NOREEA-systemet som kopler sammen nasjonalregnskapet og utslippssregnskapet for norsk økonomi, se Hass mfl. (2002) for beskrivelse av statistikksystemet, Flugsrud mfl. (2000) for beskrivelse av det bakenforliggende utslippsregnskapet og Aasness og Røed Larsen (2003a) for omtale av de spesielle beregningene bak tabell 7.3.

Resultatene i tabell 7.3 som er regnet per krone støtter resultatene i tabell 7.2 per personkilometer. Bensin og oljer i privattransport har de høyeste utslippsintensitetene. Biler har lave utslippsintensiteter fordi de ikke er produsert i Norge, og vi inkluderer ikke økte utslipp i bilproduserende land på grunn av biler som eksporteres til Norge. Sistnevnte utslipp har jo heller ikke Norge noe ansvar for i henhold til internasjonale avtaler. I tillegg er en stor del av konsumprisen for bil indirekte skatter. Disse øker forbruksutgiften, noe som reduserer utslipp per forbruksutgift. Likevel ser vi at privattransport har høye utslippsintensiteter sammenlignet med offentlig transport. Videre har lokal offentlig transport relativt høye utslippsintensiteter. Dette har sin opprinnelse i enten høye utslipp per passasjerkilometer, for eksempel ved at mange lokale busser og tog kjører med få passasjerer, eller lav (subsidiert) pris per personkilometer. Langdistanse offentlig transport inkluderer både transport med høy utslippsintensitet (fly) og med lav utslippsintensitet (tog). I fremtidig forskning vil det være verdifullt om vi klarer å disaggregere denne gruppen slik at vi kan sette søkelys på de store forskjeller i utslippsintensitet mellom måter som fly og tog.

7.5. Oppsummerende merknader og politikkimplikasjoner

Empiriske resultater tyder på at vi for transportgoder i Norge har mulighet til å føre en avgiftspolitikk som både bedrer miljøet og tar fordelingshensyn. Fly og taxi er luksusgoder som forbrukes relativt mer av husholdninger med høyere materiell levestandard. I tillegg har fly og taxi høyere energiforbruk og utslipp til luft per personkilometer, og trolig høyere utslipp per krone konsumutgift, enn andre transportformer. Buss, moped og sykkel er nødvendighetsgoder eller mindreverdige goder, som forbrukes relativt mer av husholdninger med lavere materiell levestandard. I tillegg har buss, moped og sykkel lavere energiforbruk og lavere utslipp til luft per personkilometer, og trolig lavere utslipp per krone konsumutgift, enn andre transportformer. Våre resultater antyder derfor at det er mulig å konstruere et grønt skattesystem som til samme tid oppnår fordelingsmål og miljømål. I et slikt system må en benytte differensierte avgifter som er konstruert slik at de er høyere for forurensende luksusgoder og lavere for mindre forurensende nødvendighetsgoder.

Referanser

Aasness, J. og E. Røed Larsen (2003a): Distributional Effects of Environmental Taxes on Transportation, *Journal of Consumer Policy 26,* 279-300.

Aasness, J. og E. Røed Larsen (2003b): Redistribution by Indirect Taxation, mimeo, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, O. (2001): Transport, miljø og kostnader, Notat 5/01, Vestlandsforskning.

Flugsrud, K., E. Gjerald, G. Haakonsen, S. Holtskog, H. Høie, K. Rypdal, B. Tornsjø og F. Weidemann (2000): The Norwegian emission inventory - Documentation of methodology and data for estimating emissions of greenhouse gases and long-range transboundary air pollutants, Rapporter 2000/1, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Hass, J. L., K. Ø. Sørensen og K. Erlandsen (2002): Norwegian economic and environment accounts (NOREEA) project report - 2001, Documents 2002/15, Statistisk sentralbyrå.

Pigou, A. C. (1920): *The Economics of Welfare*, London.

Sandmo, A. (2000): *The public economics of the environment*, New York: Oxford University Press.

Erik Fjærli

8. Om å beregne leieverdien av egen bolig i analyser av inntektsulikhet*

8.1. Innledning

Om lag 75 prosent av norske husholdninger eier sin egen bolig[1], og kjøp av egen bolig er vanligvis den største enkeltinvestering husholdningene gjør – gjerne med store konsekvenser for familiens økonomi i mange år. For å få et mest mulig fullstendig bilde av hvordan levekårene fordeler seg i befolkningen på et gitt tidspunkt, bør analyser av inntektsulikhet også reflektere forskjeller i boligkonsum og rentebelastning[2]. Husholdninger med ellers like inntekter kan ha ulike forbruksmuligheter, avhengig av om de eier en attraktiv bolig[3] og hvor mye gjeld de har. Dersom alle leide bolig i markedet ville boligkonsumet være uproblematisk, siden husleien ville inngå i forbruksutgiftene som dekkes av brutto kontantinntekter. Selveiere slipper denne forbruksutgiften, og med mindre gjeldsgraden på boligen er høy, vil de kunne ha et høyere konsum enn leietakere med ellers like inntekter. Nettoverdien av boligkonsumet vil også variere mellom selveiere, avhengig av boligens standard og beliggenhet og av husholdningens renteutgifter (gjeldsgrad). Ideelt sett skal inntekt av egen bolig beregnes som hva det vil koste å leie tilsvarende bolig (se f.eks. FNs anbefalinger i United Nations (1977). Også Eurostat tilrår det samme). Imidlertid har man hittil ikke hatt tilstrekkelige data om boligsituasjonen til husholdningene som kan danne grunnlag for direkte anslag på husleien for "tilsvarende bolig". I inntektsstatistikk og inntektsfordelingsanalyser er det derfor blitt vanlig praksis å ta hensyn til egen bolig ved at man verken trekker fra renteutgiftene eller legger til leieverdier i inntekten (denne standard fremgangsmåten blir heretter kalt "bruttometoden"). Ved bruttometoden antas altså inntekt av egen bolig å gå opp i opp med renteutgiftene. Dette kan være riktig for relativt nyetablerte husholdninger, men innebærer at inntekten til eldre husholdninger undervurderes.

Alternativt kan man forsøke å anslå leieverdien av egen bolig med utgangspunkt i selvangivelsesdata for formuesverdien av egen bolig, oppblåst til antatt markedsverdi med en fast faktor og multiplisert med en prosentvis leie, og med fradag for gjeldsrenter ("imputering"). I Fjærli (1999) fremgår det at det har begrenset betydning for inntektsulikheten for hele populasjonen sett under ett hvordan man tar hensyn til inntekt av egen bolig: I disse beregningene gir imputerte leieverdier med fradrag for gjeldsrenter en økning i Gini-koeffisienten på under 1 prosent i forhold til

*Også publisert i NOU 2003:9, vedlegg 8.

bruttometoden. Imidlertid vil utelatelse av boliginntekt og renteutgifter kunne dekke over forskjeller mellom ulike grupper av befolkningen.

I denne artikkelen skal vi se nærmere på de viktigste problemene som er heftet ved henholdsvis bruttometoden og alternativet med imputering basert på enkle oppblåsinger av ligningsverdiene. I 8.2 sammenligner vi de to metodene og viser summarisk de viktigste forskjellene for nivået og fordelingen av boliginntektene, basert på resultatene i Fjærli (2002). I 8.3 ser vi nærmere på avkastningskravet (prosentleien) ved imputering, og i 8.4 vurderer vi om ligningstakstene er særlig egnet som utgangspunkt for anslag på markedsverdier. 8.5 konkluderer.

8.2. Hvor mye betyr målemetoden for beregnet husholdningsinntekt?

I det følgende gjengir vi noen resultater fra Fjærli (2002), som viser implikasjonene for inntektsmålet av å bruke bruttometoden og alternativet med imputerte leieverdier. Her er leieverdiene anslått forholdsvis forsiktig, ved at det er brukt et avkastningskrav på 5 prosent[4] og ved at ligningstakstene er multiplisert med en faktor på 4[5]. Sammenlignet med realrentenivået før skatt de senere år, virker den stipulerte avkastningsraten på 5 prosent som et ganske forsiktig anslag.

Datagrunnlaget for fordelingstabellene er selvangivelsesstatistikk fra Inntekts- og formuesundersøkelsen 1998, fremskrevet til 2000.

I tabell 8.1 er husholdningene delt inn i desiler og sortert stigende etter inntekt etter skatt, men der skattemessig leieverdi av boligen er erstattet med beregnet markedsleieverdi og "private" renteutgifter er trukket fra (renter i næring er ikke trukket fra). Inntektsvariabelen er altså beregnet som summen av bruttoinntekt etter skatt (inklusive sosialhjelp og overføringer etc.), der inntekt av egen bolig er tatt med til anslått markedsleie og de motsvarende renteutgifter er trukket fra. Ikke alle renteutgiftene er relatert til bolig. Også renter på forbrukslån og lån til bil, hytte etc. vil omfattes av renter utenfor næring, men det er ikke mulig å foreta noen korreksjon for dette.

Med en helt jevn inntektsfordeling vil gjennomsnittsinntekten selvfølgelig være den samme i alle desiler, og forskjellen i gjennomsnittsinntekt mellom desilene sier følgelig noe om hvor skjev inntektsfordelingen er.

Det går frem av tabell 8.1 at den imputerte markedsleieverdien av egen bolig i gjennomsnitt utgjør en forholdsvis konstant andel av husholdningsinntekten, rundt 9,5 prosent[6]. Andelen er likevel noe

Tabell 8.1. Fordelingen av inntekt, leieverdier og renteutgifter. Inklusive 0-verdier. Alle husholdninger

Desil	Inntekt inkludert inntekt av egen bolig	Markeds messig inntekt av egen bolig	Rente-utgifter	Inntekt av egen bolig som prosent av inntekt (gjennom-snittlige prosentandeler)
Alle ..	298 000	29 240	23 310	9,4
1 ...	71 000	2 000	6 720	2,2
2 ...	124 000	11 560	4 510	9,1
3 ...	159 000	14 540	9 920	9,1
4 ...	193 000	18 810	13 940	9,7
5 ...	231 000	25 100	16 770	10,9
6 ...	278 000	30 300	24 140	10,9
7 ...	332 000	35 550	32 630	10,7
8 ...	389 000	41 940	38 140	10,8
9 ...	462 000	49 140	40 010	10,6
10 ...	738 000	63 450	46 270	9,6

Kilde: NOU 2002:2, Boligmarkedene og boligpolitikken, vedlegg 2.

lavere enn gjennomsnittet for de fattigste 30 prosent av husholdningene, og noe høyere for den rikeste halvparten. Den lave boliginntekten i første desil (2,2 prosent) henger sammen med at svært få av husholdningene her har inntekt av egen bolig, fordi det er et stort innslag av studenter og institusjonsbeboere i de laveste inntektsdesilene (gjennomsnittlige leieverdier omfatter også husholdninger som ikke eier sin egen bolig). Boligforbruket er altså noe skjevere fordelt enn totalinntekten og bidrar med sine 9-10 prosent av husholdningsinntektene klart positivt til forskjellene i levekår. Den gjennomsnittlige verdien av boligkonsumet ligger på ca. 50 000 til 65 000 kroner i de rikeste 20 prosent av husholdningene (9. og 10. desil), mot ca. 2 000 til 11 000 kroner for husholdningene i de to laveste desilene. De 20 prosent rikeste husholdningene står for om lag 39 prosent av boligkonsumet målt på denne måten. Dette er om lag like mye som deres andel av totalinntekten. Tar man høyde for at de rikeste husholdningene med de dyreste boligene også har gjennomgående gunstigere ligningstakster, kan inntekt av egen bolig vise seg å være enda skjevere fordelt enn i tabell 8.1, ved at vårt sjablonmessige anslag på markedsverdien av egen bolig blir for lavt for dem med de dyreste boligene. Også renteutgiftene er skjevt fordelt, noe som viser forskjeller mellom husholdningene i evnen til å bære gjeld. I de laveste to desilene er renteutgiftene ganske store i forhold til beregnet leieverdi av egen bolig. For de øvrige desilene ligger renteutgiftene på 70 til 90 prosent av beregnede leieverdier. Selv med et såpass forsiktig anslag på leieverdier som brukt her, gir standardmetoden uten tillegg av boliginntekt og uten fradrag av renteutgifter et noe lavere anslag på inntekt av egen bolig enn imputering gjør.

Tabell 8.1 omfatter hele utvalget under ett og dekker over store forskjeller mellom husholdninger i ulike livsfaser. For å få et mer fullstendig bilde av boligkonsumets rolle i sammenheng med inntektsforhold, er det derfor ønskelig å se på forskjeller mellom og innenfor ulike grupper av husholdninger. I tabell 8.2 har vi splittet opp utvalget i henholdsvis pensjonister og trygdede, og yrkesaktive (andre ikke-yrkesaktive er holdt utenfor). Fordelingsprofilen til inntekt av egen bolig som vi så i tabell 8.1 går igjen for begge undergruppene, med den forskjell at gruppen pensjonister og trygdede ikke overraskende har et lavere nivå på både inntekt og boligkonsum. Selv om leieverdiene til boligene er atskillig lavere for pensjonister og trygdede enn for de yrkesaktive, utgjør boliginntekten likevel en noe større andel av totalinntekten for denne gruppen. For de yrkesaktive under ett utgjør renteutgifter og beregnet leieverdi av egen bolig om lag like mye, slik at det gir om lag det samme resultat om en beregner inntekt av egen bolig ved imputering og fradrag for renteutgifter eller om en bruker standardprosedyren der begge inntektskomponenter holdes utenfor. For gruppen pensjonister og trygdede derimot, utgjør differansen mellom netto leieverdi (leieverdi minus renteutgifter) om lag 19 000 kroner. Den vanlige fremgangsmåten med verken å ta med boliginntekt eller renteutgifter i inntektsbegrepet medfører med andre ord at totalinntekten undervurderes med nesten 10 prosent for denne gruppen.

8.3. Hva koster det å leie "tilsvarende bolig"?

Vi har sett at imputering, selv med forsiktige anslag på boliginntekten, gir andre fordelingsresultater enn bruttometoden, spesielt med hensyn til husholdninger i ulike livsfaser. Imidlertid innebærer

Tabell 8.2. Fordelingen av inntekt, leieverdier og renteutgifter. Pensjonister m.m. og yrkesaktive

Yrkestil-knytning Desil	Inntekt inkludert inntekt av egen bolig	Markeds-messig inntekt av egen bolig	Rente-utgifter	Inntekt av egen bolig som prosent av inntekt (gjennom-snittlige prosent-andeler)
Pensjonister og trygdede				
Alle	198 000	24 430	5 260	11,5
1	89 000	1 170	2 330	1,2
2	109 000	6 250	1 670	5,7
3	123 000	15 830	2 710	12,8
4	139 000	18 360	3 810	13,3
5	158 000	21 530	4 090	13,6
6	180 000	23 570	4 560	13,1
7	208 000	28 670	5 010	13,8
8	240 000	32 940	7 370	13,8
9	286 000	42 090	7 440	14,7
10	450 000	53 880	13 550	13,0
Yrkesaktive				
Alle	363 000	33 850	33 770	8,9
1	124 000	4 940	18 640	3,4
2	183 000	12 500	17 510	6,8
3	221 000	19 790	23 380	8,9
4	266 000	25 540	29 350	9,6
5	313 000	29 980	34 930	9,6
6	357 000	37 080	40 540	10,4
7	397 000	41 740	39 870	10,5
8	446 000	46 660	40 560	10,5
9	513 000	54 110	42 170	10,5
10	815 000	66 150	50 720	9,7

Kilde: NOU 2002:2, Boligmarkedene og boligpolitikken, vedlegg 2.

imputering at man må gjøre forutsetninger om usikre størrelser som omsetningsverdi og avkastningskrav (prosentvis leie). I dette avsnittet skal vi se nærmere på valg av avkastningskrav.

Sett bort fra virkninger via skattesystemet, vil husleien i et fritt marked tendere mot et nivå som dekker utleierens kapitalkostnader korrigert for verdiendringer, med tillegg av eventuelle drifts- og vedlikeholdsutgifter. I tillegg kommer risikovurderinger. Dersom skattesystemet er noenlunde nøytralt vil dette også gjelde etter skatt. Dersom man kjenner boligens markedsverdi og det prosentvise avkastningskravet til utleieboliger, kan man altså utlede en omtrentlig leieverdi ved å multiplisere verdien av selveierboligen med det prosentvise avkastningskravet til utleieboliger.

Uten å ta hensyn til vedlikeholdskostnader, realverdiendringer og størrelsen på en eventuell risikopremie, skulle realrentenivået på 1990-tallet i teorien tilsi en gjennomsnittlig leieverdi før skatt på om lag 5-6 prosent av boligens markedsverdi. Uten tilgang på data for utleieboliger, som både inneholder leieinntekter og markedsverdi, kan dette vanskelig etterprøves empirisk. En viss pekepinn om markedsavkastningen kan man likevel få ved å sammenligne husleie per kvadratmeter for ulike boligtyper og kvadratmeterpriser for tilsvarende selveierboliger av samme type. Med et fungerende leiemarked og boligmarked bør husleiene i gjennomsnitt ligge på om lag samme nivå som beregnede leieverdier basert på omsetningsverdier for tilsvarende selveierboliger[7], multiplisert med en realistisk avkastningsrate.

Tabell 8.3 viser et slikt mål på gjennomsnittlig leieverdi i prosent av markedsverdi for boliger etter ulike regioner, boligtyper og -størrelser. Prosentavkastningen er basert på hva leietakere og selveiere i Levekårsundersøkelsen 1997 oppga som areal og henholdsvis husleie (leietakere) og anslått omsetningsverdi (selveiere), og fremkommer ved å dividere den oppgitte leien per kvadratmeter for utleieboliger med den gjennomsnittlige oppgitte kvadratmeterpris for selveierboliger av samme type. I gjennomsnitt ser de oppgitte

markedsverdiene og husleiene ut til å samsvare ganske bra (f.eks. etter region), men det er likevel noe variasjon i den prosentvise leien som ser ut til å være høyest for små boliger og blokkleiligheter. Antall observasjoner er forholdsvis lavt når det gjelder leietakere, så variasjoner mellom ulike boligtyper er usikre.

For hele utvalget under ett blir den gjennomsnittlige leieverdien i prosent av oppgitt markedsverdi for sammenlignbar bolig om lag 7 prosent. I forhold til en realrente før skatt i de senere årene på rundt 5-6 prosent, innebærer dette et visst påslag for den samlede vurdering av risiko, verdiendringer, vedlikehold m.m. og skattemessige forhold. Alt i alt kan det synes som at leiemarkedet virkelig fungerer slik at leieprisene tenderer mot realrenten før skatt multiplisert med antatt markedsverdi. Forutsatt at man kan få gode anslag på markedsverdiene kan dette altså tjene som et brukbart mål på leieverdien av egen bolig.

Tabell 8.3. Gjennomsnittlig årsleie per kvadratmeter i prosent av gjennomsnittlig kvadratmeterpris for tilsvarende selveierboliger. 1997. (Eksklusive tjenesteboliger, trygdeboliger etc.) N=379 (leietakere)/2 985 (selveiere)

	Årlig kvadratmeterleie i prosent av kvadratmeterpris
Alle	6,97
Areal	
Under 60 m²	7,58
60-90 m²	6,97
91-120 m²	5,25
Over 120 m²	3,92
Hustype	
Enebolig	5,86
Rekkehus, småhus	6,79
Blokk	9,10
Annet	5,57
Region	
Oslo, Akershus	6,39
Stavanger, Bergen, Trondheim, Tromsø	7,00
Resten av landet	7,29

Kilde: NOU 2002:2, Boligmarkedene og boligpolitikken, vedlegg 2.

8.4. Kan boligenes omsetningsverdi tilnærmes ved hjelp av ligningsverdiene?

Som det fremgår av tabell 8.3 tyder data fra levekårsundersøkelsen altså på at antatt omsetningsverdi multiplisert med et prosentvis avkastningskrav gir en brukbar tilnærming til leieverdien av "tilsvarende boliger". Inntektsundersøkelsene, som i stor grad bygger på selvangivelsesdata, inneholder imidlertid ikke tall for antatt omsetningsverdi, kun ligningsverdier. Ligningsverdiene varierer mye, men utgjør i gjennomsnitt 20-25 prosent av omsetningsverdi. Ved empiriske anslag på omsetningsverdier og leieverdier har det derfor vært vanlig å blåse opp ligningsverdiene med en faktor på 4 eller 5. Selv om man på denne måten treffer ganske godt de gjennomsnittlige omsetningsverdier, verdien til boligmassen til husholdningene sett under ett, vil vilkårlighet ved takseringspraksis likevel kunne medføre at slike imputerte leieverdier blir for unøyaktige[8]. Videre vil systematiske feil ved takseringspraksis kunne gi tilsvarende skjevhet i inntektsberegningen, for eksempel dersom dyre boliger gjennomgående har en gunstigere ligningstakst enn billigere boliger.

Statistikk fra Statistisk sentralbyrå som bygger på omsatte boliger (se Ukens statistikk nr. 9, 1997), viser at ligningstaksten i gjennomsnitt utgjorde 31 prosent av salgssummen i 1995. I 1999 var andelen sunket til 20 prosent. For boliger omsatt for under 500 000 kroner utgjorde imidlertid ligningstaksten 36 prosent av salgssummen. For boliger omsatt for mellom 500 000 og 1 million

kroner var tilsvarende tall 22 prosent, mens for boliger omsatt for over 2 millioner kroner var andelen 11 prosent. Denne statistikken bygger på opplysninger om ligningstakst fra ligningen 1999 og registrert omsetningssum i 1999 fra Grunneiendoms-, Adresse- og Bygningsregisteret (GAB). Om lag 18 000 omsatte selveierboliger som er registrert omsatt i fritt salg i 1999, er med i denne statistikken. Tabell 8.4 viser ligningstakst som andel av omsetningsverdi, etter landsdel og omsetningsverdi.

For å undersøke om takseringspraksis fanger opp de samme kjennetegn ved boligene som markedet, har vi gjort en enkel regresjonsanalyse med henholdsvis antatt omsetningsverdi oppgitt i Levekårsundersøkelsen 1997 og påkoplete ligningsverdier for de samme boliger fra selvangivelsesdata som avhengige variable og kjennetegn ved boligen som forklaringsvariable. Fremgangsmåten som er brukt omtales gjerne som den hedoniske metode og er en velprøvd og anerkjent metode for forklaring av prisen på slike sammensatte goder som bolig og andre kapitalvarer med kvalitetsforskjeller. Se Osland (2001) for en forklaring på norsk og en anvendelse av prinsippene på norske data. Den spesifikasjonen som vi har valgt her er en loglineær modell, det vil si at logaritmen til den avhengige variabelen estimeres som en lineær funksjon av logaritmen til forklaringsvariablene og et sett med dummyvariable med verdien 1 eller 0. Dummyvariablene indikerer boligens alderskategori, beliggenhet, boligtype m.m. Slike modeller kan oversettes direkte som elastisiteter, ved at de estimerte regresjonskoeffisientene viser den prosentvise endringen i den avhengige variabel ved 1 prosent endring i forklaringsvariable[9]. Antall observasjoner i beregningene er 1 925. Forklaringsvariabelen "miljøkvalitetspoeng" er en samleverdi for svarene intervjuobjektet har gitt på en rekke spørsmål om nærmiljøet (luft, støy etc.). Husholdningsinntekten og formuesverdien av annen konsumkapital er medtatt som proxyvariable for uobserverte kvaliteter ved boligen, for eksempel utsikt eller nabolag med høy status. Tanken er at husholdninger med høy inntekt og dyre biler m.m. er tilbøyelige til å velge en høyere boligstandard. Reiseutgifter er antatt å virke negativt på prisen.

Resultatene er gjengitt i tabell 8.5.

Som en ser av tabellen fanger ligningstakstene til en viss grad opp de samme kvaliteter som den anslåtte markedsverdien. Både konstantleddet og koeffisienten til arealet er som ventet lavere for ligningsverdiene. Betydningen av alder er

Tabell 8.4. Ligningstakst som andel av omsetningsverdi, etter omsetningsverdi og landsdel. 1999

	Hele landet		Oslo med Bærum	Resten av Akershus	Stavanger, Bergen og Trondheim	Resten av landet
	Antall observasjoner	Andel	Andel	Andel	Andel	Andel
Alle boligtyper	17 724	20	17	17	18	20
0-499 999 kroner .	1 616	36	:	36	36	36
500 000-999 999 kroner	7 411	22	25	22	21	22
1 000 000-1 999 999 kroner .	7 006	15	17	16	15	15
2 000 000- kroner	1 691	11	11	12	12	11

Kilde: Statistisk sentralbyrå (www.ssb.no).

Tabell 8.5. Log-lineær regresjon av markedsverdi og ligningsverdi mot egenskaper ved boligen. 1999. N=1 975

Uavhengige variable	Modell: log(markedsverdi) (t-verdier i parentes) R^2=0,417	Log(ligningsverdi) (t-verdier i parentes) R^2=0,356
Konstantledd	8,444 (17,765)	7,584 (13,564)
Log(boareal)	0,636 (20,385)	0,419 (11,422)
Log(tomteareal)	-0,002 (-0,461)	0,002 (0,507)
Log("miljøkvalitetspoeng")	0,226 (1,808)	0,001 (0,011)
Alder <10 år	0,125 (3,365)	0,467 (11,057)
Alder 10-20 år	0,047 (1,345)	0,549 (14,101)
Alder 20-30 år	-0,03 (-0,887)	0,399 (10,053)
Alder 30-40 år	-0,003 (-0,009)	0,244 (5,87)
Alder 40-50 år	-0,006 (-0,166)	0,064 (1,454)
Kjeller=1	-0,076 (-3,098)	-0,119 (-4,376)
Sokkeletasje=1	-0,042 (-1,693)	-0,046 (-1,645)
Ekstraetasje full høyde=1	0,046 (1,959)	0,009 (0,347)
Ekstraetasje red. høyde=1	-0,031 (-1,253)	-0,066 (-2,399)
Loft=1	-0,001 (-0,041)	-0,036 (-1,347)
Blokk=1	-0,134 (-2,276)	-0,193 (-2,901)
Rekkehus=1	-0,098 (-2,452)	-0,106 (-2,287)
Småhus=1	0,007 (0,133)	0,037 (0,622)
Tettsted <2 000 =1	0,109 (3,099)	0,101 (2,594)
Tettsted 2 000-20 000 =1	0,289 (10,231)	0,111 (3,524)
Tettsted 20 001-100 000 =1	0,399 (12,766)	0,180 (5,128)
Tettsted >100 000 =1	0,646 (17,966)	0,091 (2,227)
Log(hush.inntekt)	0,084 (5,763)	0,168 (6,829)
Log(formue konsumkapital)	0,008 (2,894)	0,003 (0,845)
Log(hush. reiseutgifter)	0,001 (0,414)	-0,007 (2,585)

sterk for ligningstakster, mens den er mer uklar for markedsverdier, utover 10 år. For boliger nyere enn 40 år er påslaget i takst signifikant og økende med avtagende alder, riktignok litt lavere for boliger med alder under 10 år enn boliger med alder 10-20 år. At taksten er lavere for eldre boliger skyldes antakelig at ligningstakstene på eldre boliger har stått forholdsvis stille i forhold til prisutviklingen, slik at eldre boliger gjennomgående har en lavere takst. Markedsverdiene derimot, behøver ikke nødvendigvis påvirkes negativt av alder fordi høy alder også kan bety at boligen ble bygget på et tidspunkt da tomter, som det nå er blitt sterk konkurranse om, var lettere tilgjengelige. Den forklarte variasjonen er mindre for ligningstakstmodellen enn for markedsverdimodellen, noe som indikerer et visst innslag av vilkårlighet. Forklaringskraften til ligningstakstmodellen er likevel overraskende god, sett på bakgrunn av oppmerksomheten som har vært omkring varierende takstpraksis.

I tabell 8.6 har vi gått et skritt videre og estimert ligningsverdier som funksjon av markedsverdier og de samme boligkjennetegn som i tabell 8.5.

Denne regresjonen tyder på at det er en sammenheng mellom ligningstakstene og markedsverdier, der den vesentligste forskjellen ligger i nivået. Verdt å merke seg er at koeffisienten til log(markedsverdi) er mindre enn 1, det vil si at 1 prosent økning i markedsverdien gir mindre enn 1 prosent økning i ligningstaksten. Ligningstaksten vil derfor være

Tabell 8.6. Ligningsverdi som funksjon av markedsverdi m.m. N=1 925

Uavhengige variable	Modell: log(ligningsverdi) (t-verdier i parentes) R^2=0,387
Konstantledd	5,466 (15,14)
Log(markedsverdi)	0,329 (14,28)
Alder <10 år	0,457 (11,028)
Alder 10-20 år	0,563 (14,746)
Alder 20-30 år	0,431 (11,036)
Alder 30-40 år	0,252 (6,154)
Alder 40-50 år	0,043 (0 987)
Kjeller=1	-0,067 (-2,513)
Sokkeletasje=1	0,021 (0,798)
Ekstraetasje full høyde=1	0,027 (1,066)
Ekstraetasje red. høyde=1	-0,046 (-1,696)
Loft=1	-0,018 (-0,689)
Blokk=1	-0,224 (-3,891)
Rekkehus=1	-0,109 (-2,434)
Småhus=1	-0,02 (-0,339)
Tettsted <2 000 =1	0,061 (1,596)
Tettsted 2 000-20 000 =1	0,033 (1,034)
Tettsted 20 001-100 000 =1	0,073 (2,056)
Tettsted >100 000 =1	-0,095 (-2,223)
Log(hush.inntekt)	0,143 (5,818)
Log (formue konsumkapital)	0,003 (0,980)
Log (hush. reiseutgifter)	-0,007 (-2,809)

gunstigere for dyre boliger enn for rimeligere boliger, som også bekreftes av tabell 8.4. En god del av variasjonen i takstenes prosentandel av markedsverdi kan også forklares med boligens alder.

Selv om sammenhengen er langt fra perfekt, viser resultatene av regresjonene at det er stort samsvar mellom oppgitte omsetningsverdier og ligningsverdier. Det vil derfor kunne være forsvarlig å bruke ligningsverdiene som grunnlag for anslag på markedsverdier, enten ved generell oppblåsing med en gjennomsnittsfaktor eller aller helst ved en funksjon som ivaretar det at ligningstakstene viser en avtagende tendens med økende markedsverdi[10].

8.5. Oppsummering

I denne artikkelen har vi sammenlignet bruttometoden for beregning av inntekt av egen bolig (det vil si utelatt både leieverdi og renteutgifter fra inntektsdefinisjonen) med det å bruke imputerte leieverdier og fradrag for renteutgifter. Videre har vi undersøkt nærmere vanlige forutsetninger i beregningsgrunnlaget for imputering; valg av avkastningsrate (prosentvis leie) og anslag på boligens markedsverdi.

For estimater av inntektsulikhet for populasjonen sett under ett, gir ikke de to metodene så veldig ulikt resultat. Forsøkene med imputering tyder imidlertid på at bruttometoden for beregning av boliginntekt medfører for lave anslag på boliginntekt, spesielt for mer etablerte husholdninger og pensjonister. På den annen side er imputering heller ikke noe fullgodt alternativ, med mindre man kan basere seg på bedre prediksjoner av omsetningsverdiene enn det man får ved å bruke ligningstakster multiplisert med faste oppblåsingsfaktorer (gjennomsnittlige forholdstall). Likevel synes det klart at bortsett fra nivåforskjellene, er det i gjennomsnitt faktisk et brukbart samsvar mellom ligningstakster og omsetningsverdier, og at det lar seg gjøre å korrigere for nivåforskjellene.

Uansett metode, viser statistikken at egen bolig utgjør en viktig del av totalforbruket til husholdningene. Etter hvert som statistikkgrunnlaget blir bedre (jf. etableringen av GAB-registeret), vil også denne delen av husholdningenes inntekt og forbruk kunne bli bedre representert.

Noter

1 Levekårsundersøkelsen 1997 (Statistisk sentralbyrå: www.ssb.no/emner/00/02).

2 Bolig, annen kapitalinntekt og renteutgifter er mindre relevante hvis man skal sammenligne nåverdiene av inntekter over livsløpet.

3 Størrelse og beliggenhet er de viktigste priskriteriene for bolig.

[4] Thoresen (1998) opererer med en enda lavere avkastningsrate, kun 3,5 prosent.

[5] I datagrunnlaget for denne analysen (levekårsundersøkelsen for 1997) utgjør ligningstakstene drøyt 24 prosent av husholdningenes antatte omsetningsverdi.

[6] Høyre kolonne viser den gjennomsnittlige prosentandelen for hvert desil.

[7] Prisene i boligmarkedet kan svinge mye, men husleiene svinger neppe i samme grad. Avkastningskravet til utleiere er trolig basert på en noe mer langsiktig boligpris.

[8] Andersen, Hagen og Sannarnes (1993) bruker regresjonsanalyse for å predikere omsetningsverdier ut fra ligningsverdier og andre kjennetegn. Dette gir mer presise anslag enn å bruke en fast oppblåsingsfaktor.

[9] Valg av funksjonsform er ikke trivielt, her har vi valgt en av de mest brukte, mest fordi den er praktisk for vårt formål. Funksjonsformer diskuteres blant annet i Cropper, Leland og McConnell (1988).

[10] Ligningstakstene er mindre volatile enn omsetningsverdiene og gir slikt sett et bedre beregningsgrunnlag for leieverdier på lang sikt. Korrigering av nivåforskjellene på markedspris og ligningstakst bør derfor baseres på gjennomsnittlige forholdstall over en viss periode.

Referanser

Andersen, C., K. P. Hagen og J. G. Sannarnes (1993): Inntektsfordeling, kapitalinntekt og skatt, *Norsk Økonomisk Tidsskrift (NØT,* **107,** nr. 1, 1-23.

Cropper, M. L., B. D. Leland og K. E. McConnell (1988): On the Choice of Functional Forms for Hedonic Price Functions. The Review of Economics and Statistics **70**, (4), 668-675.

Fjærli, E. (1999): Inntektsdefinisjoner og inntektsulikhet, Økonomiske analyser 2/99, Statistisk sentralbyrå.

Fjærli, E. (2002): Verdien av boligkonsumet; hvem har mest og hvem betaler? Vedlegg 2 i NOU 2002:2 Boligmarkedene og boligpolitikken (KRD).

Osland, L. (2001): Den Hedonistiske metoden og estimering av attributtpriser, Norsk Økonomisk Tidsskrift, **115**, nr. 1, ss. 1-21.

Statistisk sentralbyrå: Ukens statistikk, 9, 1997.

Statistisk sentralbyrå: www.ssb.no/emner/05/03/sbolig/index html.

Statistisk sentralbyrå: www.ssb.no/emner/00/02.

Thoresen, T. (1998): Mikrosimulering i praksis. Analyser av endringer i offentlige overføringer til barnefamilier, Sosiale og økonomiske studier 98, Statistisk sentralbyrå.

United Nations (1977): *Provisional guidelines on statistics of the distribution of income, consumption and accumulation of households.* Study M 61.

Tabellvedlegg

Vedlegg A

Offentlige inntekter og utgifter i OECD-land

Tabell A1. Inntektsskatter i alt, etter skatteform, i prosent av bruttonasjonalprodukt. 2002

	Skatt på inntekt	Trygde- og pensjons-premier	Formues-skatt mv.	Produksjons-skatter[1]	Andre skatter	Skatte-inntekter i alt
Sverige	18,3	15,3	1,6	13,2	2,2	50,6
Danmark	29,4	1,7	1,7	16,2	0,2	49,2
Finland	18,7	12,2	1,1	13,8	0,0	45,9
Belgia	18,3	14,6	1,4	11,3	0,0	45,6
Frankrike	10,6	16,5	3,1	11,3	2,7	44,2
Østerrike	13,1	14,8	0,6	12,3	3,2	44,0
Norge	19,0	9,7	1,0	13,4	0,0	43,1
Italia	13,4	12,5	2,2	10,4	2,5	41,0
Luxembourg	15,6	11,8	3,4	11,4	0,1	42,3
Nederland	10,6	13,9	2,1	12,1	0,2	38,9
Ungarn	10,0	11,4	0,7	14,1	1,5	37,7
Tsjekkia	9,7	17,3	0,5	11,7	0,0	39,2
Polen	9,4	9,2	1,2	14,0	0,2	34,0
Canada	15,2	5,1	3,4	8,9	0,9	33,5
Storbritannia	13,6	6,1	4,3	11,6	0,0	35,6
Tyskland	10,1	14,5	0,8	10,6	0,0	36,0
New Zealand	20,5	0,0	1,8	12,4	0,3	35,0
Sveits	13,6	7,9	2,7	7,0	0,0	31,2
Portugal	9,4	9,2	1,2	14,0	0,2	34,0
Spania	10,4	12,6	2,3	10,2	0,1	35,6
Hellas	8,5	11,3	1,5	13,3	0,1	34,7
Island	16,0	3,0	2,6	15,0	0,1	36,7
Irland	11,4	4,3	1,6	10,6	0,0	27,9
Australia[2]	16,7	0,0	2,7	8,7	1,9	30,0
USA[2]	14,1	7,1	3,1	4,6	0,0	28,9
Japan	7,9	0,0	2,8	5,2	0,1	16,0
Tyrkia	7,7	6,4	0,9	14,6	3,5	33,1
Korea	7,1	5,3	3,6	10,9	1,2	28,1
Mexico	5,4	3,3	0,0	9,1	0,1	17,9

[1] Inneholder blant annet merverdiavgift og avgift på investeringer.
[2] Tall for USA og Australia er for 2001.
Kilde: Revenue Statistics of OECD Member Countries. 2003 Edition.

Tabell A2. Offentlige inntekter og utgifter, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land[1]. 2002

Land	Brutto-nasjonal-produkt per inn-bygger. Indeks[1]	Inntekter		Utgifter		Netto-sparing[2]	Netto-skatter i alt[3]
		I alt	Av dette brutto-skatter i alt	Subsidier og stønader til private i alt	Offentlig konsum i alt		
	OECD=100	Prosent					
Norge	145	..	44,3	17,3	21,9	11,1	27,0
Danmark	118		48,8	19,7	26,1	1,2	29,1
Finland	105	..	45,2	17,9	21,6	4,9	27,2
Sverige	103	..	51,3	19,2	28,0	1,8	32,1
Belgia	110	..	45,1	17,6	22,3	0,5	27,5
Frankrike	104	..	43,1	19,4	23,9	-1,8	23,8
Hellas	65	..	35,7	16,5	15,8	2,7	19,1
Italia	104	..	41,2	18,1	18,8	-0,8	23,0
Nederland	116	..	38,6	13,2	24,3	-0,3	25,4
Spania	85	..	31,5	13,6	17,6	2,6	17,9
Storbritannia	104	..	36,0	14,1	17,6	-0,3	21,9
Sveits[5]	119	..	..	13,2	13,7	3,6	..
Tyskland	105	..	40,0	20,9	19,1	-2,5	..
Østerrike	112	..	43,9	21,4	18,7	1,0	22,5
Canada[4]	115	..	..	12,4	18,9	2,0	..
USA	139	..	26,7	12,5	15,6	-2,2	14,1
Japan[4]	105	..	28,1	11,2	16,9	-2,5	16,9

[1] Kilde: OECD National Accounts, vol. 1. 2003 Edition. Tallene er fra 2001.
[2] Anvendt til netto realinvestering og endring i fordringer/gjeld (finansinvesteringer).
[3] Bruttoskatter i alt minus subsidier og stønader til private i alt.
[4] Tall for Canada og Japan er fra 2001.
[5] Tall for Sveits er fra 2000.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2003 Edition.

Tabell A3. Utviklingen i totale skatter, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2000-2002

	Bruttoskatter i alt	Subsidier og stønader til private i alt	Nettoskatter i alt[1]
Norge			
2000	43,1	15,4	27,7
2001	43,7	16,0	27,7
2002	44,3	17,3	27,0
Danmark			
2000	49,1	19,4	29,7
2001	49,5	19,4	30,0
2002	48,8	19,7	29,1
Finland			
2000	47,2	18,0	29,2
2001	45,2	17,8	27,4
2002	45,2	17,9	27,2
Sverige			
2000	51,8	19,1	32,7
2001	53,4	18,9	34,5
2002	51,3	19,2	32,1
Frankrike			
2000	44,0	19,0	25,0
2001	43,8	19,1	24,8
2002	43,1	19,4	23,8
Nederland			
2000	40,2	13,3	26,9
2001	38,8	13,1	25,7
2002	38,6	13,2	25,4
Storbritannia			
2000	37,3	13,8	23,5
2001	37,2	14,3	22,9
2002	36,0	14,1	21,9
Tyskland			
2000	42,2	20,5	21,7
2001	40,5	20,5	20,0
2002	40,0	20,9	19,1

[1] Bruttoskatter i alt minus subsidier og stønader til private i alt.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2003 Edition.

Tabell A4. Bruttoskatter, etter skatteform. Utvalgte land. 2000-2002. Prosent

	I prosent av bruttonasjonalproduktet			I prosent av skatter i alt		
	Trygde-premier	Skatt på inntekt og formue	Produksjons-skatter[1]	Trygde-premier	Skatt på inntekt og formue	Produksjons-skatter[1]
Norge						
2000	9,0	20,2	14,0	20,9	46,8	32,4
2001	9,3	20,3	14,1	21,2	46,5	32,3
2002	9,9	20,5	13,9	22,4	46,3	31,3
Danmark						
2000	2,4	29,6	17,2	4,8	60,2	35,0
2001	2,3	29,9	17,3	4,6	60,4	35,0
2002	1,7	29,5	17,6	3,5	60,4	36,1
Finland						
2000	12,2	21,4	13,6	25,9	45,4	28,8
2001	12,5	19,5	13,2	27,6	43,1	29,3
2002	12,3	19,4	13,5	27,3	42,9	29,9
Sverige						
2000	14,3	21,2	16,3	27,6	41,0	31,4
2001	14,9	22,2	16,4	27,8	41,5	30,6
2002	15,0	19,3	17,1	29,2	37,5	33,3
Frankrike						
2000	16,3	12,2	15,5	37,1	27,8	35,1
2001	16,3	12,5	15,0	37,3	28,5	34,2
2002	16,5	11,6	15,1	38,2	26,9	35,0
Nederland						
2000	16,0	12,1	12,1	39,8	30,0	30,2
2001	14,2	11,9	12,6	36,7	30,8	32,6
2002	13,9	12,0	12,7	36,1	31,1	32,8
Storbritannia						
2000	6,9	16,6	13,8	18,6	44,4	37,0
2001	7,0	16,7	13,6	18,8	44,8	36,4
2002	6,8	15,5	13,7	18,9	43,1	37,9
Tyskland						
2000	17,6	12,5	12,0	41,8	29,7	28,6
2001	17,5	11,1	11,9	43,2	27,4	29,4
2002	17,4	10,8	11,8	43,5	26,9	29,6

[1] Produksjonsskatter er avgifter på produksjon av varer (tidligere: indirekte skatter).
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2003 Edition.

Vedlegg B

Gjennomsnittsskatt og marginalskatt for noen familietyper

Tabell B1. Utviklingen i inntektsskatter (medregnet trygdepremier) i prosent av inntekt deflatert med gjennomsnittlig lønnsvekst per normalårsverk. 1999-2002

Brutto lønnsinntekt i 2002	1999	2000	2001	2002
Enslige				
Kr 100 000	21,4	17,7	17,9	18,5
" 125 000	23,1	21,3	21,5	21,9
" 150 000	24,2	23,8	23,9	23,7
" 175 000	25,1	24,7	24,8	24,5
" 200 000	25,9	25,8	25,6	25,6
" 225 000	27,0	26,9	26,7	26,7
" 250 000	27,9	27,8	27,6	27,6
" 275 000	28,6	28,6	28,4	28,4
" 300 000	29,2	29,2	29,0	29,0
" 325 000	30,3	30,4	30,4	29,7
" 350 000	31,6	31,7	31,7	31,1
" 375 000	32,8	32,9	32,9	32,3
" 400 000	33,8	33,9	33,9	33,4
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	12,9	9,2	9,4	10,0
" 125 000	16,3	14,5	14,7	15,2
" 150 000	18,6	18,0	18,2	18,1
" 175 000	20,2	19,8	19,9	19,7
" 200 000	21,6	21,5	21,4	21,4
" 225 000	23,2	23,1	23,0	23,0
" 250 000	24,5	24,4	24,2	24,2
" 275 000	25,5	25,4	25,3	25,3
" 300 000	26,4	26,3	26,2	26,2
" 325 000	27,1	27,0	26,9	26,9
" 350 000	27,7	27,7	27,5	27,8
" 375 000	28,5	28,6	28,6	29,3
" 400 000	29,8	29,9	29,9	30,5
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	-16,5	-14,2	-12,5	-11,8
" 125 000	-7,6	-6,4	-5,0	-3,5
" 150 000	-1,4	0,7	1,8	2,6
" 175 000	3,1	4,9	5,9	6,4
" 200 000	6,7	8,5	9,1	9,7
" 225 000	9,9	11,6	12,0	12,6
" 250 000	12,5	14,0	14,4	14,9
" 275 000	14,6	16,0	16,4	16,8
" 300 000	16,4	17,6	18,0	18,4
" 325 000	17,9	19,0	19,3	19,7
" 350 000	19,2	20,2	20,5	21,2
" 375 000	20,5	21,6	22,1	23,1
" 400 000	22,3	23,4	23,8	24,7

[1] Barn over tre år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B2. Utviklingen i marginale inntektsskatter (medregnet trygdepremier) for inntekt deflatert med gjennomsnittlig lønnsvekst per normalårsverk. 1999-2002. Prosent

Brutto lønnsinntekt i 2002	1999	2000	2001	2002
Enslige				
Kr 100 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 125 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 150 000	29,9	35,8	35,8	29,4
" 175 000	29,9	29,6	29,6	29,4
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 275 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 325 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 350 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 375 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 125 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 150 000	29,9	35,8	35,8	29,4
" 175 000	29,9	29,6	29,6	29,4
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 275 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 325 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	35,8	35,8	35,8	49,3
" 375 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 125 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 150 000	29,9	35,8	35,8	29,4
" 175 000	29,9	29,6	29,6	29,4
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 275 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 325 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	35,8	35,8	35,8	49,3
" 375 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3

[1] Barn over tre år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B3. Utviklingen i inntektsskatter (medregnet trygdepremier) i prosent av konstante realinntekter deflatert med konsumprisindeksen. 1999-2002

Brutto lønnsinntekt i 2002	1999	2000	2001	2002
Enslige				
Kr 100 000	22,0	18,8	18,6	18,5
" 125 000	23,6	22,2	22,1	21,9
" 150 000	24,6	24,2	24,2	23,7
" 175 000	25,4	25,1	25,0	24,5
" 200 000	26,6	26,4	26,0	25,6
" 225 000	27,6	27,4	27,1	26,7
" 250 000	28,4	28,3	28,0	27,6
" 275 000	29,1	29,0	28,7	28,4
" 300 000	30,1	30,0	29,6	29,0
" 325 000	31,6	31,5	31,1	29,7
" 350 000	32,9	32,7	32,4	31,1
" 375 000	34,0	33,9	33,5	32,3
" 400 000	34,9	34,8	34,5	33,4
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	14,1	10,7	10,4	10,0
" 125 000	17,2	15,7	15,5	15,2
" 150 000	19,4	18,8	18,7	18,1
" 175 000	20,9	20,4	20,3	19,7
" 200 000	22,6	22,4	21,9	21,4
" 225 000	24,1	23,9	23,5	23,0
" 250 000	25,3	25,0	24,7	24,2
" 275 000	26,2	26,0	25,7	25,3
" 300 000	27,0	26,8	26,5	26,2
" 325 000	27,7	27,5	27,3	26,9
" 350 000	28,5	28,4	28,0	27,8
" 375 000	29,9	29,8	29,4	29,3
" 400 000	31,1	31,0	30,7	30,5
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	-13,8	-13,9	-13,2	-13,3
" 125 000	-5,0	-4,0	-3,4	-3,5
" 150 000	0,8	2,5	3,0	2,6
" 175 000	5,0	6,4	6,8	6,4
" 200 000	8,7	10,1	10,1	9,7
" 225 000	11,7	12,9	13,0	12,6
" 250 000	14,1	15,2	15,2	14,9
" 275 000	16,1	17,1	17,1	16,8
" 300 000	17,7	18,7	18,7	18,4
" 325 000	19,1	20,0	20,0	19,7
" 350 000	20,6	21,4	21,2	21,2
" 375 000	22,5	23,2	23,1	23,1
" 400 000	24,2	24,9	24,8	24,7

[1] Barn over tre år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B4. Utviklingen i marginale inntektsskatter (medregnet trygdepremier) for konstante realinntekter deflatert med konsumprisindeksen. 1999-2002. Prosent

Brutto lønnsinntekt i 2002	1999	2000	2001	2002
Enslige				
Kr 100 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 125 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 150 000	29,9	29,6	29,6	29,4
" 175 000	29,9	35,8	29,6	29,4
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 275 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	49,3	49,3	49,3	35,8
" 325 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 350 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 375 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 125 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 150 000	29,9	29,6	29,6	29,4
" 175 000	29,9	35,8	29,6	29,4
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 275 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 325 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 375 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 125 000	29,9	35,8	35,8	35,8
" 150 000	29,9	29,6	29,6	29,4
" 175 000	29,9	35,8	29,6	29,4
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 275 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 325 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 375 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3

[1] Barn over tre år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg C

Inntekt og skatt for næringsvirksomhet

Tabell C1. Utvikling i totale inntekter og skatter for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art[1]. 1997-2001

	Mill. kroner					Relativ endring 1997=100			
	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001
Antall nærings-drivende	**349 314**	**339 443**	**342 195**	**339 856**	**342 157**				
Primærnæring	61 875	60 310	57 133	54 485	51 512				
Annen næring	116 363	112 359	111 870	112 214	114 022				
Lønn og pensjoner	171 076	166 774	173 192	173 157	176 623				
Alminnelig inntekt[2]	**83 362**	**82 965**	**88 888**	**97 924**	**94 086**	**100**	**107**	**117**	**113**
Primærnæring	11 650	12 591	11 486	11 128	11 338	108	99	96	97
Annen næring	33 596	32 892	35 123	39 861	38 964	98	105	119	116
Lønn og pensjoner	38 116	37 482	42 279	46 935	43 784	98	111	123	115
Sum utlignet skatt	**29 814**	**29 959**	**31 928**	**34 914**	**36 230**	**100**	**107**	**117**	**122**
Primærnæring	3 914	4 259	3 833	3 771	4 142	109	98	96	106
Annen næring	12 528	12 538	13 273	15 076	15 648	100	106	120	125
Lønn og pensjoner	13 371	13 162	14 822	16 067	16 440	98	111	120	123
Av dette									
Inntektsskatt (kommune og stat)	20 649	20 600	22 027	24 443	23 298	100	107	118	113
Primærnæring	2 824	3 088	2 780	2 682	2 756	109	98	95	98
Annen næring	8 572	8 399	8 941	10 215	9 941	98	104	119	116
Lønn og pensjoner	9 252	9 113	10 306	11 546	10 600	98	111	125	115
Trygdeavgift	6 400	6 763	7 133	7 586	8 074	106	111	119	126
Primærnæring	756	857	794	804	883	113	105	106	117
Annen næring	2 711	2 869	2 973	3 255	3 450	106	110	120	127
Lønn og pensjoner	2 933	3 037	3 366	3 527	3 740	104	115	120	128
Skattens andel av alminnelig inntekt. Prosent	**36**	**36**	**36**	**36**	**39**				
Primærnæring	34	34	33	34	37				
Annen næring	37	38	38	38	40				
Lønn og pensjoner	35	35	35	34	38				

[1] Viser hvilken type inntekt som gir det største bidraget til den næringsdrivendes samlede inntekter.
[2] Positiv alminnelig inntekt før særfradrag.
Kilde: Selvangivelsesstatistikk og skattestatistikk for forskuddspliktige skattytere, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C2. Utvikling i totale inntekter og skatter for personlig næringsdrivende. 1997-2001

	Mill. kroner					Relativ endring 1997=100			
	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001
Antall næringsdrivende	**349 314**	**339 443**	**342 195**	**339 856**	**342 157**				
Alminnelig inntekt[1]	**83 362**	**82 965**	**88 888**	**97 924**	**94 086**	**100**	**107**	**117**	**113**
Sum personinntekt	**78 119**	**81 873**	**86 483**	**91 873**	**97 901**	**105**	**111**	**118**	**125**
Lønn og pensjoner	40 140	41 423	45 285	47 664	51 004	103	113	119	127
Beregnet personinntekt fra næring	37 979	40 450	41 198	44 209	46 897	107	108	116	123
Primærmæring	8 740	9 991	9 141	9 086	9 440	114	105	104	108
Annen næring	28 038	29 162	30 613	33 542	35 805	104	109	120	128
Sykepenger til nærings-drivende	1 200	1 296	1 444	1 581	1 650	108	120	132	138
Sum utlignet skatt	**29 814**	**29 959**	**31 928**	**34 914**	**36 230**	**100**	**107**	**117**	**122**
Inntektsskatt til kommune og stat	20 649	20 600	22 027	24 443	23 298	100	107	118	113
Toppskatt	2 401	2 556	2 688	3 222	3 541	106	112	134	147
Trygdeavgift	6 400	6 763	7 133	7 586	8 074	106	111	119	126
Lav sats	189	190	209	218	233	101	111	115	123
Mellomsats lønn	2 633	2 730	2 976	3 136	3 350	104	113	119	127
Mellomsats primærnæring	709	807	748	745	763	114	106	105	108
Høy sats annen næring	2 685	2 832	2 944	3 194	3 425	105	110	119	128
Mellomsats på inntekt over 12 G	184	204	255	286	290	111	139	155	158
Familiebarnehage	.	.	.	7	13	.	.	.	.
Skatt på formue	1 726	1 358	1 608	1 773	1 933	79	93	103	112
Annet	-1 362	-1 318	-1 529	-2 110	-615	97	112	155	45
Skattens andel av alminnelig inntekt. Prosent	**36**	**36**	**36**	**36**	**39**				

[1] Positiv alminnelig inntekt før særfradrag.
Kilde: Selvangivelsesstatistikk og skattestatistikk for forskuddspliktige skattytere, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C3. Utviklingen i totale inntekter og skatter for etterskuddspliktige skattytere. 1994-2001

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001[3]
				Mill. kroner				
Alminnelig inntekt	**96 421**	**114 344**	**136 419**	**154 352**	**128 422**	**171 880**	**306 256**	**311 287**
Landbasert virksomhet								
Kraftforetak	.	.	.	10 847	10 207	8 949	18 391	28 914
Øvrig virksomhet	68 819	83 023	86 255	96 537	99 882	122 873	158 314	147 149
Ikke landbasert virksomhet								
Sokkelvirksomhet[1]	27 602	31 321	50 164	46 487	17 821	39 532	128 703	134 350
Rederier[2]	.	.	114	481	512	526	848	873
Sum utlignet skatt	**36 029**	**42 105**	**54 747**	**57 045**	**37 699**	**58 038**	**133 850**	**138 172**
Landbasert virksomhet								
Kraftforetak	.	.	.	2 985	3 424	2 673	4 616	4 279
Øvrig virksomhet	17 977	22 049	22 498	24 682	23 946	30 470	36 514	34 834
Ikke landbasert virksomhet								
Sokkelvirksomhet[1]	18 051	20 056	32 207	29 205	10 117	24 689	92 419	98 695
Rederier[2]	.	.	42	173	212	206	301	364
				Relative tall				
Alminnelig inntekt	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Landbasert virksomhet	71	73	63	70	86	77	58	57
Ikke landbasert virksomhet	29	27	37	30	14	23	42	43
Sum utlignet skatt	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Landbasert virksomhet	50	52	41	49	73	57	31	28
Ikke landbasert virksomhet	50	48	59	51	27	43	69	72
				Relativ endring 1994=100				
Alminnelig inntekt	**100**	**119**	**141**	**160**	**133**	**178**	**318**	**323**
Landbasert virksomhet	100	121	125	156	160	192	257	256
Ikke landbasert virksomhet	100	113	182	170	66	145	469	490
Sum utlignet skatt	**100**	**117**	**152**	**158**	**105**	**161**	**372**	**384**
Landbasert virksomhet	100	123	125	154	152	184	229	218
Ikke landbasert virksomhet	100	111	179	163	57	138	514	549

[1] Selskaper skattlagt med hjemmel i petroleumsskatteloven.
[2] Selskaper skattlagt etter skatteloven §§ 8-10 til 8-19.
[3] Fra og med 2001 inkluderer statistikken også selskaper skattlagt på Svalbard.
Kilde: Skattestatistikk for etterskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C4. Utvikling i inntekt og skatter for etterskuddspliktige skattytere, landbasert virksomhet[1]. 1994-2001. Millioner kroner

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001[2]
Antall skattytere	**67 458**	**71 273**	**74 542**	**80 522**	**71 374**	**73 187**	**76 323**	**75 271**
Alminnelig inntekt	**68 819**	**83 023**	**86 255**	**107 865**	**110 601**	**131 859**	**176 707**	**176 063**
Sum utlignet skatt	**17 977**	**22 049**	**22 498**	**27 667**	**27 370**	**33 143**	**41 130**	**39 113**
Skatt på inntekt	6 832	7 193	6 612	7 246	2	3	3	.
Fellesskatt	12 355	15 949	17 331	22 764	30 810	36 900	49 475	49 284
Skatt på formue	671	697	732	141	146	187	170	188
Skatt på aksjeutbytte	.	.	.	.	.	.	.	.
Naturressursskatt og skatt på grunnrenteinntekt	.	.	.	1 659	1 809	1 792	1 955	2 464
Fradrag i skatt[3]	1 880	1 791	2 177	4 143	5 397	5 739	10 473	12 823
Skattens andel av alminnelig inntekt. Prosent	**26**	**27**	**26**	**26**	**25**	**25**	**23**	**22**

[1] Eksklusiv sokkelvirksomhet og rederier.
[2] Fra og med 2001 inkluderer statistikken også selskaper skattlagt på Svalbard.
[3] Består av godtgjørelsesfradrag, fradrag for naturressursskatt og fra og med 2000 også kreditfradrag.
Kilde: Skattestatistikk for etterskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C5. Utvikling i inntekt og skatter for sokkelselskaper[1]. 1994-2001. Millioner kroner

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001[2]
Antall skattytere	**220**	**266**	**300**	**290**	**237**	**196**	**159**	**159**
Alminnelig inntekt	**27 602**	**31 321**	**50 164**	**46 486**	**17 821**	**39 533**	**128 703**	**134 350**
Norske selskaper	27 306	30 274	49 367	45 755	16 587	37 999	127 037	133 322
Utenlandske selskaper	296	1 047	798	731	1 234	1 534	1 666	1 028
Særskatteinntekt	**20 780**	**22 577**	**36 322**	**32 385**	**10 255**	**27 240**	**112 765**	**122 153**
Sum utlignet skatt	**18 051**	**20 056**	**32 207**	**29 205**	**10 117**	**24 689**	**92 419**	**98 695**
Norske selskaper	17 969	19 766	31 984	29 004	9 772	24 260	91 953	98 407
Utenlandske selskaper	82	290	223	201	345	429	466	288
Skatt på alminnelig inntekt	7 660	8 767	14 046	13 012	4 989	11 069	36 037	37 618
Særskatt	10 391	11 289	18 161	16 193	5 128	13 620	56 382	61 077
Skattens andel av alminnelig inntekt. Prosent	**65**	**64**	**64**	**63**	**57**	**62**	**72**	**73**
Norske selskaper	66	65	65	63	59	64	72	74
Utenlandske selskaper	28	28	28	28	28	28	28	28

[1] Selskaper skattlagt med hjemmel i petroleumsskatteloven.
Kilde: Inntektsstatistikk for sokkelselskaper og skattestatistikk for etterskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C6. Selvangivelsesregnskap for personlig næringsdrivende, etter hovedinntektens art[1]. Gjennomsnitt. 2001. Kroner

			Annen næring					
	Alle	Primær-næring[2]	I alt	Hånd-verk[3]	Handel[4]	Indu-stri[5]	Frie yrker[6]	Lønn og pensjoner
Sum bruttoinntekt	**365 400**	**301 000**	**424 000**	**330 800**	**324 900**	**305 200**	**483 000**	**346 300**
Lønn og pensjoner	150 900	35 400	30 300	11 200	22 000	18 800	38 200	262 500
Næringsinntekt jordbruk/ skogbruk/fiske	41 300	225 900	2 200	6 100	1 200	2 600	1 400	12 800
Næringsinntekt annen næring	125 900	6 400	328 800	274 300	257 900	248 100	367 500	29 800
Sykepenger i næring	5 800	11 800	10 200	11 600	9 700	11 100	10 000	1 200
Nettoinntekt av fast eiendom	2 200	1 100	3 000	4 200	5 500	1 700	2 200	1 900
Andre kapitalinntekter mv.	39 200	20 400	49 500	23 400	28 500	22 800	63 600	38 100
Sum fradrag	**105 700**	**104 400**	**83 300**	**73 100**	**84 100**	**61 200**	**87 500**	**120 600**
Minstefradrag og fradrag for faktiske utgifter	24 000	13 500	9 200	4 700	7 000	6 500	11 100	36 700
Underskudd i næring og ved drift av fast eiendom	15 200	12 700	8 900	6 100	15 200	5 000	8 400	19 900
Gjeldsrenter	38 300	39 100	49 200	48 600	46 100	41 000	50 800	31 000
Jordbruksfradrag	4 900	20 300	500	1 900	200	700	300	3 300
Andre fradrag	23 300	18 700	15 500	11 900	15 600	8 000	17 000	29 800
Korreksjon for negativ inntekt	15 900	10 900	6 000	4 000	14 600	4 900	4 400	23 600
Alminnelig inntekt før særfradrag	**275 500**	**207 500**	**346 800**	**261 700**	**255 400**	**249 000**	**399 900**	**249 300**
Sum personinntekt	**288 800**	**211 200**	**320 100**	**266 900**	**229 800**	**219 800**	**365 300**	**291 200**
Lønn og pensjoner	150 900	35 400	30 300	11 200	22 000	18 800	38 200	262 500
Personinntekt fra næring	137 900	175 800	289 800	255 700	207 800	201 000	327 000	28 700
Beregnet personinntekt fra primærnæring	27 500	159 300	2 600	4 300	600	700	2 900	5 200
Beregnet personinntekt fra annen næring	102 700	4 700	275 100	239 100	197 200	187 600	311 600	20 100
Beregnet personinntekt fra aksjeselskap og sykepenger for nærings-drivende	7 600	11 800	12 100	12 300	10 000	12 600	12 500	3 500
Sum utlignet skatt [7]	**105 800**	**74 500**	**140 200**	**100 100**	**96 600**	**90 500**	**165 700**	**92 600**
Antall personer i utvalget	5 043	544	3 152	574	576	428	1 574	1 347

[1] Viser hvilken type inntekt som gir det største bidraget til den næringsdrivendes samlede inntekter.
[2] Omfatter jordbruk, skogbruk og fiske.
[3] Omfatter bygge- og anleggsvirksomhet.
[4] Omfatter varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet.
[5] Omfatter bergverksdrift og industri.
[6] Omfatter transport, eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting, helse- og veterinærtjenester, personlig tjenesteyting og uoppgitt næring.
[7] Hentet fra ligningsregisteret.
Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C7. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper, etter næring[1]. 2001. Millioner kroner

	I alt	Industri og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Varehandel, hotell- og restaurantdrift	Transport og kommunikasjon	Forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift	Andre tjenester	Andre næringer[2]
Skattepliktige inntekter	**300 693**	**81 980**	**9 264**	**44 680**	**62 557**	**81 559**	**4 720**	**15 932**
Næringsinntekt[3]	156 127	36 375	6 479	30 755	23 766	48 582	3 700	6 470
Kapitalinntekter[4]	76 308	33 282	1 415	7 648	7 757	19 591	513	6 102
Mottatt konsern-/aksjonærbidrag[5]	67 122	11 697	1 282	6 109	30 965	13 212	499	3 358
Andre inntekter	1 136	627	88	169	68	175	8	2
Skattemessige fradrag	**134 805**	**32 749**	**4 358**	**21 602**	**15 973**	**46 920**	**3 161**	**10 041**
Renter av gjeld	75 493	21 366	1 872	9 903	9 876	26 511	936	5 028
Underskudd næring/drift fast eiendom	58 056	10 818	2 455	11 538	6 091	20 086	2 222	4 845
Andre fradrag	1 256	565	31	160	6	323	3	168
Inntekt før fremførbart underskudd	**165 889**	**49 231**	**4 906**	**23 079**	**46 584**	**34 639**	**1 559**	**5 891**
Benyttet udekket underskudd	21 681	6 092	732	3 703	1 472	7 095	534	2 054
Inntekt før fradrag forytet bidrag	**144 207**	**43 140**	**4 174**	**19 375**	**45 112**	**27 544**	**1 025**	**3 837**
Ytet konsern-/aksjonærbidrag[6]	68 257	15 397	994	6 920	31 080	12 014	465	1 387
Alminnelig inntekt	**75 950**	**27 743**	**3 180**	**12 455**	**14 032**	**15 530**	**560**	**2 449**
Herav positiv (skattbar) inntekt	125 601	36 907	5 144	22 373	18 526	33 414	2 578	6 659
Herav negativ inntekt	49 651	9 165	1 963	9 918	4 494	17 884	2 018	4 210
Antall foretak i utvalget	41 301	4 176	3 763	12 872	1 775	14 603	2 629	1 483

[1] NOS Standard for næringsgruppering 1994 (C 182).
[2] Jordbruk, skogbruk, fiske og fangst, bergverksdrift, investeringsselskaper, holdingselskaper o.l. samt foretak med uoppgitt næringskode.
[3] Inkl. jordbruks- og skogbruksinntekt, nettoinntekt av fiskerinæring, annen næringsinntekt og nettoinntekt av fast eiendom. Annen næringsinntekt utgjør størstedelen av posten.
[4] Inkl. renteinntekter, avkastning på "sparedelen" på livsforsikring, aksjeutbytte fra norske og utenlandske selskaper.
[5] Inkl. postene mottatt skattepliktig del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
[6] Inkl. postene ytet fradragsberettiget del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C8. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper som omfattes av delingsmodellen. 2001. Millioner kroner

	Foretak som omfattes av delingsmodellen	Andel av alle aksjeselskaper. Prosent
Skattepliktige inntekter	**35 990**	**12**
Næringsinntekter[1]	27 160	17
Kapitalinntekter[2]	6 068	8
Mottatt konsernbidrag/aksjonærbidrag[3]	2 741	4
Andre inntekter	20	2
Skattemessige fradrag	**13 782**	**10**
Renter av gjeld	8 499	11
Underskudd næring/drift fast eiendom	5 137	9
Andre fradrag	146	12
Inntekt før fremførbart underskudd	**22 209**	**13**
Benyttet udekket underskudd	2 764	13
Inntekt før fradrag for ytet bidrag	**19 444**	**13**
Ytet konsernbidrag/aksjonærbidrag[4]	3 416	5
Alminnelig inntekt	**16 028**	**21**
Av dette positiv (skattbar) inntekt	21 414	17
Av dette negativ inntekt	5 386	11
Antall foretak i utvalget	16 627	

[1] Inkl. jordbruks- og skogbruksinntekt, nettoinntekt av fiskerinæring, annen næringsinntekt og nettoinntekt av fast eiendom. Annen næringsinntekt utgjør størstedelen av posten.
[2] Inkl. renteinntekter, avkastning på "sparedelen" på livsforsikring, aksjeutbytte fra norske og utenlandske selskaper.
[3] Inkl. postene mottatt skattepliktig del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
Inkl. postene ytet fradragsberettiget del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C9. Beregning av personinntekt[1] for personlig næringsdrivende, etter virksomhetens næring. Gjennomsnitt. 2001. Kroner

	I alt[2]	Primær-næring	Annen næring
Overført fra næringsoppgave[3]	195 700	134 000	223 500
Faktiske kapitalkostnader	4 200	-	6 400
Faktiske kapitalinntekter	5 800	-	4 400
Næringsinntekt	194 000	134 000	225 500
Av dette			
Kapitalavkastning	29 300	44 100	21 500
Lønnsfradrag	5 400	500	8 000
Fradrag for fremførbar negativ beregnet personinntekt fra tidligere år	34 600	63 200	19 700
Beregnet personinntekt i 2001	124 700	27 000	175 900
Positiv personinntekt (overføres selvangivelsen)	168 800	106 100	201 600
Negativ personinntekt (fremførbar)	44 100	79 100	25 700
Antall virksomheter i utvalget	3 693	768	2 925

[1] Tallene er hentet fra skjema for beregning av personinntekt.
[2] Omfatter ikke deltakerlignede selskaper.
[3] Beløpet er øverført fra næringsoppgave for primærnæring og annen næring.
Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C10. Beregnet personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap. 2001. Millioner kroner

	Aktive eiere i aksjeselskap i alt
Næringsinntekt	**19 982**
+ Tillegg for kapitalkostnader	10 497
- Fradrag for kapitalinntekter	10 771
- Fradrag for kapitalavkastning	14 046
Personinntekt etter kapitalavkastning	**5 663**
- Lønnsfradrag	5 879
Årets beregnede personinntekt	**-216**
- Benyttet fremførbar personinntekt	1 768
Beregnet personinntekt	**-1 984**
Positiv beregnet personinntekt	6 599
Negativ beregnet personinntekt	8 583
Antall oppgaver i utvalget	26 821

Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

Tidligere utgitt på emneområdet

Norges offisielle statistikk (NOS)

C 704 Levekårsundersøkinga 1996-1998
C 749 Inntektsstatistikk for personer og familier 1999-2000
C 750 Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2000
D 287 Inntektsstatistikk for personer og familier 2001
D 247 Sjølvmeldingsstatistikk 2001
D 248 Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2001
D 250 Sosialhjelp, barnevern og familievern 2001

Rapporter

9/01 Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling og årsaker
4/02 Boligutgiftene i Norge på 1990-tallet. Systematiske observasjoner av livsfase, geografi og husholdningstype
3/02 Utvikling i boforhold 1987-1997. Rapport til Boligutvalget
14/02 Pris, forbruk og inntekt. Økonomiske levekår på Svalbard sammenlignet med fastlandet i 1990 og 2000
20/02 Økonomi og levekår for ulike grupper trygdemottakere, 2001
2/03 Redusert matmoms - en analyse av prisutviklingen i kiosker og på bensinstasjoner
3/03 Dagens skattesystem i kraftsektoren - finnes det bedre alternativer?
8/03 Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000
9/03 Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002
12/03 Barn av enslige forsørgere i lavinntektshusholdninger. En analyse basert på registerdata
18/03 Yrkesliv eller pensjonisttilværelse. Levekår og tidsbruk i aldersgruppen 62-66 år
20/03 Hvilke husholdninger rammes av høye strømpriser? En fordelingsanalyse på mikrodata
22/03 Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet
2/04 Økonomi og levekår for ulike grupper. 2003

Statistiske analyser

SA 45 Inntekt, skatt og overføringer 2001
SA 49 Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999
SA 50 Innvandring og innvandrere 2002

Notater

99/32 Forskjeller i levekår. Hefte 1: Inntekt
99/33 Forskjeller i levekår. Hefte 2: Levekår og helse

Samfunnsspeilet

4/01 Arne S. Andersen: Høykonjunktur på boligmarkedet: Det er da de unge etablerer seg
4/01 Elisabeth Rønning: Barns levekår før og nå
6/01 Erling Røed Larsen: Hvorfor er det så dyrt i Norge?
4-5/02 Ragni Hege Kitterød og Randi Kjeldstad: Strammere tidsklemme?: Endringer i mødres og fedres arbeidstid på 1990-tallet
6/02 Mads Ivar Kirkeberg, Lars Rogstad og Marianne Tønnesen: Gjennomsnittlig bruttoinntekt, 2000
6/02 Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg: Inntekt oppgitt i intervju og på selvangivelsen: "Hvor stor var din inntekt i fjor?"

6/02 Mads Ivar Kirkeberg, Bjørn Are Holth og Ayfer E. Storrud: Økonomiske levekår på Svalbard i 1990 og 2000: Større likhet med fastlandet
2/03 Mads Ivar Kirkeberg: Fattigdom og inntektsfordeling: Oslo - flest fattige og størst ulikhet
2/03 Anders Barstad: Levekår i storbyene: Noen bydeler er særlig utsatte
4/03 Sosiale indikatorer 1980-2003: Blir litt vanskelige tider snart litt bedre?
6/03 Inger Håland og Gunnlaug Daugstad: Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden
6/03 Tone Fløtten: Hvordan har de fattige det?
6/03 Ugreninov, E.: Hvorfor jobber så få alenemødre?

Økonomiske analyser

4/01 Jon Epland: Hva vil det koste å fjerne "barnefattigdommen" i Norge?
5/01 Arne Andersen: Høykonjunktur på boligmarkedet: Unge er ikke blitt presset ut
5/01 Erling Røed Larsen: Luksus for alle? Produksjon av naturopplevelser med bruk av fritidsutstyr
2/02 Dag Rønningen og Dennis Fredriksen: Særregler i beskatningen av alderspensjonister
2/02 Bjart Holtsmark: Hva får AFP-pensjonister igjen for å arbeide?
6/02 Kjell Arne Brekke og Dag Einar Sommervoll: Hvordan kan det være vanskelig å etablere seg på boligmarkedet i 2002?
6/02 Erling Røed Larsen og Jørgen Aasness: Fordelingsvirkninger av grønne skatter på transport
6/02 Brita Bye og Turid Åvitsland: Virkninger av merverdiavgiftsreformen og fjerningen av investeringsavgiften
3/03 Knut Reidar Wangen: Røyke eller ikke røyke – sigaretter eller rullings?
4/03 Audun Langørgen og Rolf Aaberge: Fordelingen av inntekter i kommunene
5/03 Stein Hansen og Tor Skoglund: Lønnsutviklingen 1962-2002
5/03 Ingvild Johansen: Redusert matmoms – fullt prisgjennomslag hindret av kiosker og bensinstasjoner?
5/03 Bente Halvorsen og Runa Nesbakken: Hvilke husholdninger ble rammet av vinterens høye strømpriser?
5/03 Tom Kornstad og Thor Olav Thoresen: Barnehageforliket – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling
5/03 Lars Håkonsen: Barnehagesubsidier og økonomisk effektivitet
5/03 Lars Håkonsen, Tom Kornstad, Knut Løyland og Thor Olav Thoresen: Politikken overfor familier med førskolebarn – noen veivalg
6/03 Elin Halvorsen: Kredittilgang og husholdningers sparing

Andre publikasjoner

Fjærli E. og R. Aaberge: Tax Reforms, Dividend Policy and Trends in Income Inequality: Empirical Evidence based on Norwegian Data. Discussion Papers 284, 2000

Aaberge, R., A.S. Andersen og T. Wennemo : Extent, Level and Distribution of Low Income in Norway 1979-1995. Reprints 174, 2000

Social tryghed i de nordiske lande 1998. NOSOSKO. Nordisk Socialstatistiske komité, 2000

De sist utgitte publikasjonene i serien Statistiske analyser

Recent publications in the series Statistical Analyses

42 O.F. Vaage: Norsk mediebarometer 2001. 2001. 79s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4913-9

43 S.T. Vikan: Kvinner og menn i Norge. 2001. 132s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4916-3

44 O.F. Vaage: Norsk kulturbarometer 2000. 2001. 98s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4924-4

45 M.I. Kirkeberg: Inntekt, skatt og overføringer 2001. 2001. 155s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4965-1

46 Naturressurser og miljø 2001. 2001. 278s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4967-8

47 Natural Resources and the Environment 2001. Norway. 2001. 293s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4995-3

48 D. Ellingsen: Kriminalitet og rettsvesen. 2001. 73s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5010-2

49 R. Kjeldstad og M. Rønsen: Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre. 2002. 122s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5027-7

50 B. Lie: Innvandring og innvandrere 2002. 2002. 117s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5044-7

51 J.E. Lystad: IKT-barometer 2001. 2002. 88s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5046-3

52 O.F. Vaage: Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000. 2002. 254s. 260 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5055-2

53 O.F. Vaage: Norsk mediebarometer 2001. 2002. 83s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5061-7

54 B. Lie: Immigration and immigrants. 2002. 188s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5108-7

55 F. Brunvoll og H. Høie: Naturressurser og miljø 2002. 2002. 197s. 260 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5162-1

56 D. Ellingsen og J. Ramm: Helse- og omsorgstjenester. 2002. 121s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5167-2

57 O.F. Vaage: Norsk mediebarometer 2002. 2003. 86s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5344-6

58 F. Brunvoll og H. Høie: Natural Resources and the Environment 2002. 2003. 205s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-5348-9

59 F. Brunvoll og H. Høie: Naturressurser og miljø 2003. 2003. 233s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6479-0

60 M. Raabe: Utdanning 2003 - ressurser, rekruttering og resultater. 2003. 230s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6503-7

61 F. Brunvoll og H. Høie: Natural Resources and the Environment 2003. 2003. 236s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6519-3